శ్రీరస్తు.

సారంగధర నాటకము

విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర విరచితము.

పబ్లిషరు:

శ్రీ సత్యనారాయణ బుక్కు డిపో,

పబ్లిషర్సు & బుక్సెల్లర్సు,

రాజమండ్రి.

శ్రీ చింతామణి ప్రెస్సందు ముద్రితము.

రాజమండ్రి

1937

(కాపీరైటు)

University of Hyderabad
LIBRARY
Acc. No. 129680
Dated
Hyderabad - 500 134
T
82
S14S

గమనిక

ఈనాటకముయొక్క కాపీ రైటుహక్కు, స్టేజిహక్కు, సినీమా లహక్కు, గ్రామఫోను రికార్డులహక్కు; సర్వహక్కులును శ్రీసత్యనారాయణ బుక్కుడిపోవారివి. మాఆర్డరు పొందనిదే ఎవ్వరూ ఏవిధమయిన అన్యాక్రాంతము చేయరాదు. అట్లు భిన్నముగా నడచినవారిపై సివిల్; క్రిమినల్ చర్యలు జరుపబడును —

ఇట్లు,

శ్రీసత్యనారాయణ బుక్కుడిపో,

రాజమండ్రి.

పీఠిక

నేను ఏలూరులో నివసించుచున్నపుడు బెజవాడ హిందూనాటక సమాజము వారచ్చటికి వచ్చి కొన్ని నాటకంబులం బ్రదర్శించిరి. అత్తరి నా బాల్యమునుండి నా మిత్రులగు బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది అచ్యుతరామశాస్త్రి గారివలన నానాటకసమాజాధ్యక్షులయిన మ॥ రా॥ శ్రీ కాశీనాథుని వీరమల్లయ్యపంతులుగారికి నాకు పరిచయము కలిగినది. ఒక్కనాడు పంతులుగారు సారంగధర నాటకము వ్రాయవలసినదని నాతోఁ బ్రస్తావించినారు. మిత్రాభీష్టంబు నెరవేర్చుటకన్న సత్యంబగు కార్యంబేది యని నాయసమర్థతనైన దలంపక వ్రాయనొడంగి తగు కాలంబులోనె దాని సమాప్తి నొందించితి. పిదప నా గ్రంథంబును సాంతంబుగాఁ జదివి కరుణరసంబువలెనే శృంగారరసంబునుగూడ విశేషంబుగా వ్రాయవలసిన దని నా ప్రాణమిత్రులయిన చుండూరి శ్రీరాములుగారు ప్రోత్సాహపరచుటచేత నదియు నాశక్తివంచనలేక వ్రాసితిని. ఈనాటక రచనమునకు గారకులయిన వీరమల్లయ్యపంతులుగారికి చుండూరి శ్రీరాములుగారికి సదా కృతజ్ఞుడను. ఈనాటకంబును బెజవాడ నాటకసమాజము వారనేక పత్తనంబులందు బహువారంబులు ప్రదర్శించిరి. అప్పుడాప్రదర్శనంబుల వీక్షించిన విచక్షణులంద రమోదానంద హృదయారవిందులగుటచేతను నాశ్రేయోభిలాషులగు శతావధానులు బ్రహ్మశ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వర విద్వత్కవులు సదభిప్రాయము దయచేయుటచేతను గ్రంథ మచ్చొత్తించితిని. గుణదోషంబులు మనీషులకే యెరుక. ఆర్యులు నాయందు శిష్యప్రశిష్య వాత్సల్యంబుఁ జూప ప్రార్థితులు.

1—6—17
బెజవాడ.

ఇట్లు విధేయుఁడు,
విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరుఁడు.

నాటకమునందు వచ్చు పాత్రలు

— పురుషులు —

సారంగధరుడు — కథానాయకుడు

సుబుద్ధి — సారంగధరుని స్నేహితుడు

రాజరాజనరేంద్రుడు — కథానాయకుని తండ్రి.

ధీమంతుడు — మంత్రి

నన్నయభట్టు — కథానాయకుని విద్యాగురువు

జయసేనుడు — మహానామాళవరాజనందనుడు

వీరసేనుడు — జయసేనుని మిత్రుడు

ఎల్లిగాడు, పుల్లిగాడు, మల్లిగాడు వల్లిగాడు — శబరులు

సుదర్శనుడు — చిత్రాంగిపక్షపు న్యాయవాది

సుమంతుడు — సారంగధరునిపక్షపు న్యాయవాది

వీరపాలుడు — ఒక సాక్షి

కింకరుడు — భటుడు

దీర్ఘనాసుడు, వక్రదంతుడు — తలవరులు

మీననాధుడు — ఒక సిద్ధుడు

— స్త్రీలు —

చిత్రాంగి — రాజరాజనరేంద్రుని రెండవభార్య

రత్నాంగి — రాజరాజనరేంద్రుని పెద్దభార్య

కనకాంగి — కథానాయిక

మనోరమ — చిత్రాంగి చెలికత్తె

శ్రీరస్తు.

శారంగధరనాటకము.

—॥ నాంది ॥—

ఉ. శరశరణాబ్జులీల దగు శైవడిమందియు సర్వలోకముల్
తిరుగుచు సర్వకార్యములు దీర్చుచు వర్ధిలుచుండ్ర నీలధా
ధరమనమందు సామి కలభాననసోదరుఁడా మదద్రిజ
వ్రజమున రక్షసేయుఁడిదిగాత్రిక సభ్యులకుం బ్రమోదముల్.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించి సందియముతో)

సూత్ర—ఏమి యీనాఁడిట్టి మంగళము నాచరించితిని. (యోచించి) దీనికేదేని కారణముండి తీరవలయును. దానిం గూర్చి నా ప్రియురాలితో యోచింతుఁగాక. (తెరవంకఁ జూచి) ఆర్యురాలా! యిటురమ్ము.

నటి—(ప్రవేశించి) ఆర్యా! యిదేవచ్చితిని.

సూత్ర—నిన్నొక సంశయముం దీర్పఁగోరి పిలిచితిని. దాని వక్కాణించిరిప్పుడు ధనమునకు నిండుమన మానవినోదమ్మున సభ్యుల నానందింపఁజేయుము.

నటి—చిత్తము (ఆకసమువంకఁ జూచి)

గీ. శైశవలబ్ధినామీదన్ని కువలయహర్ష, దాయకుండగు సారంగధరుఁడు వెలసెఁ
గళలబ్ధినొందిన్ని కువలయహర్ష, దాయకుండైన సారంగధరునికరణి.

సూత్ర—(సంతోషముతో) ఓహో నీవరాభిప్రాయజ్ఞత. నా సందియమిట్టిదని చెప్పకమున్నె సంశయనివృత్తిఁ జేసితివి. ఈనాఁడు మనము సారంగధర నాటకము ప్రదర్శింపవలయును.

నటి—ఆర్యా! యీనాటకమును రచించినవా రెవరు?

సూత్ర—(నవ్వి) వెఱ్ఱిదానా! నాటకప్రదర్శనంబునకుఁ గవినామధేయముతో నేమియవసరము! (ఇంచుక యోచించి) ఆయినను జిరకాలమునుండి నామధేయకథన మొనరింప నొక యాచారమై యున్నది. కావున వినుము.

శా. బ్రహ్మణ్యుండన వానికెక్కి నిగమవ్యాఖ్యాన సంప్రీతినా
బ్రహ్మానందము విష్ణుభట్టకుల విద్వద్వేష్ట నారాయణ
బ్రహ్మజ్ఞానికి రాజమాంబకును గారాబంపుఁబుత్రుండు న
బ్రహ్మేశ్వర నామధేయుఁ డొగి నీగ్రంథంబు నిర్మించెఁ దాన్.

నటి—ఆనాటక మందుండు రసభావములు నంతయుం దెలుపరా!

సూత్రి—సంతోషించితేని గాని యిట్టి యుదాహరణమున్నది. యువతు లగునంత నాగ రీకతగలిగి ప్రదర్శింపవలయును.

గీ. నాటకగ్రంథములచేత నటులు నటుల, చేత నాటకగ్రంథముల్ ఖ్యాతి గాంచ
నగును ముఖ్యముచేతనగు నంతచేత, ముఖ్యము తరము ప్రకాశించుమాదిరి నుగుణ.

నటి—యుక్తప్రదర్శనమున నైపుణ్యంబు నెటులగు యీకాలమందే యుండుటకు?

గీ. కష్టపడితేనంగదనక గాంచనిచ్చు. నటీ కందానములలఁ దాలుఁగొన్న
యూహకములను మనసలుపక యూర్పుకత్తు, రార! కావున మగలంగనగునెమోక.

సూత్ర—పండితులెల్లఁ దలుపోపురక ప్రయత్నములతోను గన్నయిన పెత్త ముము. మునిరంబువిూదఁ గార్యభారముండుటచేత నప్రమత్త నుండవలయును. ఎందుచే ననఁ.

ఆ. లేనివానికొకటి లేనిచింతయు నుండఁ గార్యధూర్వహునకుఁ గలవు పలు
తిండిపెగానికొక్క తిండిచింతయుయుండ ధూధవునకు కలవు బుట్టెదేసి.

(లోపల)

ఆ. తిండిపెగానికొక్క తిండిచింతయుయుండ, ధూధవునకుంటు బుట్టెదేసి
గొడ్డురాలికొక్క బిడ్డచింతయుయుండ, నిఁక నవత్యవతికి నెన్నియుండు.

నటి—ఆర్యా! యువరాకాని ఘనరయావమానం బగుచుండుటగాఁ గొనిపలుప చున్నారు. అదిమునల నపహాసించుట కాదుగదా.

సూత్ర—ఎంతమాత్రమును అట్లుకాదు. రాజరాజనరేంద్రుఁడు తనరాజ్యభారంబు సకల సత్కార్యధురంధరుండగు శారంగధరున కొసఁగఁ దలఁచినాఁడని విన్న మనము వినియుంటిమిగదా! నేఁడు శారంగధరుఁడు తండ్రి రాకము ప్నిశభాధవనంబునకుఁ దన పెత్తలియనుజన సుబుద్ధితో వచ్చి రాజ్యభారంబు కష్టంబని చెప్పుచున్నాఁడు కావున మన మిప్పటనుండుట నయంబనము కాదు. పోదము (నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రస్తావన.

సారంగధర నాటకము

ప్రథమాంకము.

సభాభవనము.

(సుబుద్ధితో సారంగధరుఁడు ప్రవేశించుచు)

సారం—

ఆ. తిరిపెగానికొక్క తిండిచింతయె యుండ, భూధవునకు నుండుఁ బుట్టెఁడేసి
గొడ్డురాలికొక్క బిడ్డచింతయె యుండ, నిక నపత్యవతికి నెన్నొ యుండు.

ఏదయిన నొక్కఁడనిబూనుట స్వేచ్ఛాభంగము గాని వేఱొండు కాదు. అందున నుఁదైన శిష్టుల రక్షింపవలయును. దుష్టుల శిక్షింపవలయును. రాజులకు క్రమమేరే క్రమములగుటచే శిష్టదుష్టనిర్ణయం బెట్లు స్పష్టమగును? ఎక్కఁడనో వివాదంబు జరిగి మఱి విచారంబునకు వచ్చినప్పుడు న్యాయాన్యాయంబులను జక్కఁగా విమర్శించి తీర్చవలయును. లేనిచో నాపాపంబు వసుంధరాధవునిదే. కాబట్టియే “ రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువ” మ్మని పెద్దలు ఘోషించిరి.

సుబు—ఏమి రాజకుమారా! రాజ్యభార నిర్వహణంబునకు విచార మొందుచున్నాఁడవు. ఈత్రిలింగదేశంబు చిరంతనాధికారంబుగాఁ బరిపాలింపుచు సమస్తభోగముల నొందుటకన్న నింక నధికంబగు నదృష్టమున్నదా? రాజ్యభారంబును వహించిన పిదప నీ వెందఱి కెన్నివిధంబుల నక్కఱకువత్తువో కదా!

సారం—అందఱి కక్కఱకువత్తునా? ఒకవేళవచ్చిన మఱింత బాధనుమీ.

గీ. అక్కఱకువచ్చువానికే హానివచ్చు, నక్కఱకురానివానికే హానిలేదు
పాలొసఁగు నావునకు బంధబాధగాని, లేనియావునకేబాధ లేదుగాదె.

(తెఱలో)

కుమారా! తెన్నఁగాఁ బల్కితివి. చిరంజీవివగుదువుగాక.

సారం—మిత్రమా! మా కులగురువగు యోగీశ్వరుఁడు నీవలనుండెను, కావున వెడలుము, గురుపాదుల సన్నిధానంబున బంగరుచుట్టు నాశీర్వాదంబు చేయుచున్నారు వారికి నెదురుగఁ బోవుదము. (అట్లు వోవుచుండ సన్నిధానమ్మున ధీమంతులతో రాజరాజనరేంద్రుఁడు ప్రవేశించును.)

సారం.-సుబు—గురులారా! వందనములు.

రాజు-ధీమం-సుబ్బు—మహారాజా! కళ్యాణమగుఁ గాక!

రాజ—విద్వాంసులారా! మహామాత్యుఁడు విన్నకొలఁది శాస్త్రోపాయముఁ గొన్ని ప్రశ్నంబులిచ్చి వానికి సదుత్తరంబుం నిమ్మని కోరెదనంటి. అదియేదియన, అన్నిటిలో హేయమేది? అయుక్తమేది? ఎవరినినమ్మఁగూడదు? కొనికినీతియేది? ఈప్రశ్నంబులకు మీరందఱు సమాధానంబులఁ జెప్పుఁడు.

ధీమం—ఈప్రశ్నంబులకు సమాధానమిచ్చుట నాయట్టివానికి దుస్తరము. అయినను నాకుఁదోచినభంగి మొదటిప్రశ్నంబున కుత్తరం బిచ్చెద.

ఉ. ఈడుజోడునై తనదు నింతికి వెంకిలియాడ కొండు ప్రౌ
ఢాడు చెవుల్లలాఁడు నట యౌవనమందలి చేడెఁగూడినన్
గీడగు చేఁతచేత నపకీర్తినిఁ దెచ్చు గృహంబునం దిదో
మూడుఁజేయుఁడాతు దనమట్టను పోకిరమంచు రోయుమన్
ముదుకొండు తరుణంబులోనున్న తరుణిఁ జేకొనుటకన్న హేయమే లేదు.

సారం—కోవిదులు గుణగ్రాహులు. కావున నాయసమర్థతనైన దలఁపక రెండవ ప్రశ్నంబునకు నాబుద్ధికి దోచినట్లు మనవిచేసెద చిత్తగింపుఁడు.

చ. బలిమిని దన్నుఁ జేడినను బాధలు పెట్టిన భర్తతో వ్యసల్
పలికిన రేఁడు కోపమునఁ బాణిపదంబులఁ ద్రుంపఁ బంపినన్
గలనయినం జనుండు పరకాంతలఁ బొందగరాదు వారికిన్
ఇల దలవంపుఁ బల్కుల నొకింతయు నాడఁగ రాదెప్పుడున్.

సుబు—ఆర్యులు నాకుఁగలిపినదైవడి మూడవ ప్రశ్నంబునకు నుత్తరం బిడు నన్ను మన్నింపుఁడు.

ఉ. దైవము నీవటంచుఁ బతిదాపున దప్పురలాడి వేవతం
బావల ప్రేమఁ ద్రిప్పగ గ్రహంబు తొలంగ నటించు నవ్వుటిన్
బాయని పేడి తనవాంఛను దీర్పకయున్నఁ గిన్కచే
నేవిరాను భర్తతోఁబలుకు నింతుల నమ్మఁగరాదెప్పుడున్.

నన్ను . నాకుఁ దెలిసినంతలో నాలవప్రశ్నంబునకు నుత్తరంబిచ్చెద.

ఉ. తప్పుగనొట్టుకొన్నను తప్పు చెలంగనినాతిఘంబ గీ
నప్పుడు చెప్పినున్న తప్పు చెలంగినవారిదయారా,
తప్పులపుడు నాపదింతునిది యారసి చిత్తమునద్పు నప్పకేఁ
జెప్పనటు నమ్మి వది కిడు కావర్పగరాదు చేతికిన్.

రాజు—మీరు చెప్పిన విసమస్తరంబులయు [illegible] జేసితిని. [illegible]

భటుడు—చిత్తము.

(తెరలో గలబరము)

రాజు—ఎవడురా యక్కడ? ఆకోలాహలం బేదియో కనుగొనిరమ్ము.

సేవ—(ప్రవేశించి) మహాప్రభూ! మృగంబులచేత బంతలకొంది వ్యాధులు వచ్చియున్నారు.

రాజు—వారిని నిరాటంకముగా లోనికి రానిమ్ము.

సేవ—మహాప్రసాదము (నిష్క్రమించి వ్యాధులతో ప్రవేశించును)

పల్లి—మహాప్రభూ! మీపాదాలకు [illegible] లేదు. మంచికాలమంతయు మంట గలిసినది. (పుల్లిగానివంక జూచి) ఓరి పుల్లిగా! బావా! సామివారితో మనకష్టాలు మనవిచేసికొనవేమి? మనల నార్చువా రెవ్వరు! తీర్చువా రెవ్వరు?

రాజు—వ్యాధులారా! మగవన్న పెట్టిదియో మున్నెన్నడుం గలలోనైన వినియుం గని మీరిట్లు మగవ సేమికతము? క్రూరతస్కరబాధ లేమయిన హెచ్చెనా? పంటలు పండకపోయెనా? మీపిల్లలకుం బశువులకుం గుశలం బేకదా?

పుల్లి—మీయనుగ్రహంబునం బాడిపంటల కేమికొచ్చు లేదు. దొంగలబాధ లంతకుమున్నె లేవు కాని నేటికాలంబునను యాదవకులంబున మనుషులంబుట్టినట్లు [illegible] బాదుమెకములు దాపరించినవి. [illegible] మగడు మగని గోలియుం దల్లిదండ్రులను బిల్లలు బిల్లలను దల్లితండ్రులును గాకుండ [illegible] బినిమాలాన మాకొంపలు విడిచిపెట్టి పొట్టం జేత బుచ్చుకొని తల దాచుకొనుటకే కాని [illegible] పట్టినది బాబూ! ఏమి చెప్పినను నమ్మరు, బిల్లలుగలవాండ్రము. [illegible] నిద్రాలేక [illegible] చూచి [illegible]

రాజు—[illegible]

. పల్లి—బాబూ! ఇంకొక మాట.

ఆ. ఎల్లిగాతివల్లి దొంగలను గరయుచుండ్రు । అల్లిగాదివిడ్డ [illegible]
[illegible]గాని పెద్దకింకర్ముల్గా । జంటివానిని ప్రేమింగ నేమిచెప్ప

పల్లి—ఎన్ని గంటలు కొట్టినను నాకంతయంత నొప్పి లేదన్నట్లు చెప్పితిని. దొరగారూ! నా కష్టమునంతయు వినికష్టము గాంత.

గీ. జగతిలోనుండు తెండ్లాము తప్పు చేసె? । దానియమ్మను మరియొక దానిఁ గాంచ
పట్టుఁగాని కన్నకొడుకు వచ్చె నేమి । మురల వాడెట్లు దొరకును మానవేంద్ర.

పల్లి—ఓరి మాధురాలా! వచ్చినటుని బాధిలోనక మీలోమీరు పోట్లాడి చచ్చెదరేమి? మహాప్రభూ!

గీ, కమలపురిలోఁ బల్లెకదల [illegible] బ్రతుకు మాకు నిరతము ప్రోత్సహమయ్యె
రాజ—

పక్క—టా మీరలిడుముల పడలచేల । కొడుకుచాటువాని జడిసి జడియనావె?

పల్లి—మీరువచ్చినగాని మృగములు చావవు; అవి చచ్చిన గానిఁ మాకు బ్రతుకు తెరువు లేదు. మీబిడ్డలము. తీగకుఁ గాయబరువా?

రాజ—శబరులారా!

ఉ. అరయంగ నింతమాత్రమున కార్యము సాధ్యనమొంది యిట్టుమీ
చరితపథంబులన్నిడచి వంతల నొందగ నేల పొందు న
త్వరగతి వచ్చి భీమణ కృపాణముచేత క్షణంబులోపలన్
గరిహరి కోలభల్లములకానన దుష్టమృగాళిఁ జంపెదన్.

పల్లి—బాబయ్యా! వాదిరొక్కటుకవి.

గీ. కోలపోల్చృపాద్చాతుకపధిక భయము । కాపి యాదితేయులు గన్నభర్త భంగి
క్రూరమృగబాధలనుబాపి కూర్మితోడ । మమ్ము బిడ్డలచందాన మనుపుమయ్య

రాజ—మీకెల యిక్కరణి కొక్క తక్కణించవలయును. గ్రక్కునవచ్చి యీకార్యంబులఁ జక్కబెట్టెద. మంత్రివరా! అరణ్యంబున కవశ్యంబుగానరిగి యందలి దుష్టసత్వంబుల నణఁచుదంబు సేసెద. అచ్ఛాదనవ్యాపార సాధనంబులను మృగయాలను యోగ్యాంగంబులను వాగురికులను తురంగములను సిద్ధము యొనర్ప జేయుము.

మంత్రి—చిత్తము. అట్లొనరించెదను. (అని నిష్క్రమించును)

పల్లి—ఓరి బాబా! సర్వమిచ్చాపి యుద్యోగపొంచుమను సారంగధరుమరుకవాలు [illegible] [illegible]

రాజ—నిషాదులారా! మీరిక పొండు.

నిషా—చిత్తము దేవా (నిష్క్రమింతురు.)

రాజ—సారంగధరా! సుబుద్ధీ! నేను పేటకుపోయి వచ్చుదనుక మీరిరువురు గురునొద్ద విద్యల నభ్యసింపుడు.

సారం, సుబు—చిత్తము సెలవు ప్రకారము నడచెదము. (నిష్క్రమింతురు)

రాజ—(తనలో) నావిరహంబున కోర్వజాలని చిత్రాంగి నూరడింపవలయు నంతఃపురంబున కరిగెద. (పరిక్రమించును)

చిత్రాం—(ప్రవేశించి తనలో) ఆహా! ఈవృద్ధనృపు డెంత మోసముచేసెను. మొట్టమొదట దనకుమారుని చిత్రపటంబును బంపి నన్నుదబరచి నాపటంబునుగాచి తాను మనువాతికిఁ జిక్క స్వయముగా వివాహమాడెను. అక్కటా! కాముకుల మనమునకు హితాహిత విచారము జనింపదుగదా! పలువురకు దగవు చెప్పు ధరణీధవుండె ధర్మంబునకు దప్పినఁ దప్పని వారెవ్వరు! ఇంతకు నాయిలాకాంతుని దూరఁబనియేమి? నా ప్రారబ్ధము చేసె నిందించుకొనవలయును. అట్లనుకొని యూరడిల్లుట యెట్లు?

చ. అసదృశ యౌవనాలసతల నున్నల కన్నులపండువైన నా
ని సరసకేళి మార సుఖ నీరధి నోలల నాడవచ్చెఁగా
మనుమలు బిడ్డలున్న ముదిగొందిన దేని చావుకొందు నీ
విసమును ద్రావిచచ్చుటయె వృద్ధుని పొత్తునకన్న మేలగున్.

(చింతనభినయించును.)

రాజ—(తనలో) దేవి ముఖవికాసంబు దక్కియున్నది. నాయందు ప్రియమానంబున గణాకర్షిగాదని యిట్లు దిగులుపడెనని తోచుచున్నది. కానిచో నింతచేమి కారణంబు? అవును. అనురాగంబు గలిగిన పురుషుని విరహంబుకన్న నుత్తమపతివ్రతకింకొక కష్టమున్నదా? నా ప్రయాణము విన్నంతనే వంతనొందు నింతి బిట్టుడుగు నంటి యీవార్త నెట్లు చెప్పగలను? అయ్యో! చెప్ప కేగిన బంచశర బాధచే బంచత్వ మొందునేమో? ఎట్లయిన చెప్పి యూరడించి యేగుటయే భావ్యము.

(అని సమీపించును.)

చిత్రాం—(లేచి) మనోహరా! మీ నెచ్చెలి యనుచు చూడు మీ గారాబు నారీమణి నమస్కరించుచున్నది.

రాజ—కళ్యాణీ! కళ్యాణము గాక! నేను నీతోడ నొకకష్టవార్తఁ జెప్ప వలసి వచ్చినది.

చిత్రాం—(భయముతో) అంతకష్టవార్తయేమి?

రాజ—నావిభీ! మగేమియూగాను, మమ్ముదయక్షర [illegible] [illegible]
[illegible].

చిత్రాం—(తనలో) [illegible]. నాకు గానుంటివది. (ప్ర) ఎందుచేత?
రాజ—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చింతనాడ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!

చిత్రాం—(తనలో) తేటగదా సుదినము! [illegible] [illegible] [illegible] మనవిగ్రహంబు [illegible] [illegible] [illegible] ను. [illegible] గాదు. [illegible] [illegible] [illegible]. (ప్ర) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అందరికి [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! మీకే చిత్రాంగి నిదవంటిదిగా [illegible]. [illegible] విశేషము కాని మీ [illegible] దమనాగమునాకు [illegible]. దయిఁ చెప్పవేలే? మనస్సాక్షి [illegible] మీతోడ నచ్చెద. మాకన్న నాకెవ్వరు.

రాజ—అప్పుడు నీసంగతి నాకు మాత్రము తెలియదా? కల్లకపటంబులెరుగని ముద్దరాలవు. కావున నిట్లు పలికితివి. కాని వినుము.

సీ. [illegible] బృరిహితంబులు గాని సరస సంగీతవైఖరులు లేవు
చిత్రాం—సరస సంగీతవైఖరులవుసు [illegible] చెంత శార్దూల కేసరీవ్యసనమైన
రాజ—[illegible] కుటీరములు గాని శశికాంత సౌధరాజములు లేవు
చిత్రాం—శశికాంతసౌధరాజములోను ధవుసమీపంబునదుర్గ [illegible]
రాజ—గీ. వనమునందటికి [illegible], మంచిచెడ్డలఁ [illegible]
చిం—నిలయమందేద [illegible], మంచిదనాచెడ్డదనాగాని [illegible]
నాధా నన్ను మీతోడ దీసికొనిపోవుటకు మీకుఁ గాని దేవుండు బుద్ధి [illegible]
మునాకు:—

రాజ—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నాకుమాత్రము [illegible] [illegible] ? [illegible] [illegible] [illegible] చిత్రాంగి [illegible] [illegible] వీరాజశేంద్రుడు [illegible] [illegible] [illegible]. కాని, [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible]

చెప్పితినిగాని నాకు నిన్ను విడుచుటకు మనస్సు! వెంటనే వచ్చెదను. [illegible]
రాజునకు కన్నుమూసినగాని కాలము పెల్లగ వచ్చిన దేమో.

చిత్రా—నాథా! మిమ్మెడఁబాయుకాలమెన్నఁడొందకలో? అది [illegible]
వాఁడో! మీవియోగంబున నాకెట్లు ప్రాణములుండునో తెలియకున్నది. మరల నన్ను
ఎప్పుడు చూచెదరో! వేవేల ప్రార్థన లంగీకరించి మీరిప్పుడే రమ్మనుడు.

రాజ—కాంతామణీ! నేనిక్కడనే యున్నఁ బ్రజలు బాధలొందినను రాజునకు
పురమ్మున విఘ్నమయ్యె వనిబలువురు బలుదొంగలు నిండినారు. కావున వెళ్ళకతప్పదు.
నిన్నుఁగూడఁ దీసికొనిపోవలయునన్న కొండలున్న వానలున్న నెండంగలిగిన దానవుగదా! నీకు
ట్టుక ఏది యిటులుండును. నాయుడవు. ఇక సెలవిత్తువా?

చిత్రా—(తనలో) ఇంక నందుండుట యిట్టివగాబలవంతమునఁ జేయుదును.
ఏలయన నిరీక్షించిన నామనఃకుసుమముశారంగధరుఁడను శారంగధరునిఁ గలియుట కవ
కాశము కలుగదు. (ప్రకా) మరల నెదురాడువలె నగరులు కలుగవు. కాబట్టి యుండ
కుండెదనుగాని మీరుమాత్రము త్వరగా దయచేయవలయునుసుండీ?

రాజ—ప్రియురాలా! నిన్నువిడిచి దీర్ఘకాలముండుదునని నీవెట్లనుకొంటివి
వెంటనే వచ్చెదను. ఏమీ చింతింపకుము. తడవయ్యె పోయెద.

(నిష్క్రమించును.)

చిత్రా—(తనలో) తలపీడవదలినది. ఈ ప్రేలాడు చెవులుగలవానికి నాదలంత
రయా ముద్దులువడువానికి నామదదమాగంబున్నంతనే ముసలికంటె కొట్టువానికి నాయట్టి
యౌవనవతి లావణ్యవతి వలచినదని నమ్మినాఁడు. ఇతని నామ్మూర్ఖ్యదేవతయేవలె
వలయు. ఎవ్వరు చేరనైన చేరఁదీయరు. నన్ను మాయబుద్ధి వరింయుంబుకుట చేతనయ్యో
గాని నామనంబు వశమగుటకాదు యితనివశమా? ఇతనినీఁగన్న యబ్బవశమా? నా
యామనరు దరిని కానవచ్చియుండవాఁడు కొనకపోయిన నాకన్నులు అల్లడెను. ఏనే
హైయిన నామెరదిని యడ్డుపడి వీని దేశాంతరవాసునిగాఁ జేసినవశ్యేల్య వేసుదలంచు
కొని ప్రతికెదను. మృగయాకాలంబున నీమాకుర మృగంబో వినిభ్రమింగినదిగినంట
బొంగి పెద్ద దబ్బరు చేసెదను. అయ్యో! ఏమి నాచిత్తవికారము శారంగధరునియం
దరికాలిచే నేమీనా తలపోయుచుంటిని. శారంగధరా! వదనవిజిత శారంగధరా!
నీ చేరవిరంతమాత్రముననే కామశోకంబులావనంబు నాకగ్రమించుచున్నవి. నారిచ్చి
యెప్పుడో వస్తువుగాని యనుదినముకొరిఁ శారియైన నీవదనసోమునిదాని నాకొరకు
ఎంతొప్పుటను రావు. నీజనకునకు జంకియారేమి? ఇప్పుడట్టి ప్రతిబంధకము లేమి గాని
నాచేను కౌగిట నలిరింపలేమి? చిత్రపటంబున నిన్ను జూచి వలచినది మొదలు [illegible]

[illegible] చక్కని [illegible] అవ్యక్తంబగునీ చిత్రపటంబుగా [illegible] నన్ను (గ్రీవంబునందుం) [illegible] చూడలేవా? నీరూపమంతయు నన్నులఁ గట్టి [illegible] మందిరమున్న [illegible]. దృశ్యంబగు నీరూపము నీకేమని ధ్యానిం [illegible]. సారంగధరా! చిత్రాంగీ చిత్తహరణా సారంగధరా! శ్రీమనోహర [illegible]! అభినవమదన సుందరాకారా!

(అని మూర్ఛిల్లును)

మద—(ప్రవేశించి తనలో) ధర్మప్రవిరూపగంబునంగానోలు నీమె [illegible] మంబుచేయుచున్నది. (చూచి) కాదుకాదు. పరిణయము [illegible] ఈమెకేమి చింతించవలెను? నిర్వహించిపట్టుచున్నది. పిలిచి చూచెదను. (ప్ర) అమ్మా! అమ్మా!

చిత్రా—అమ్మయని పిలిచెదవేల? కామ్మాయని దాసి [illegible] నోటించారదేల వు ను. మదనా? నీచిత్రపటమేనాకాధారము?

మద—అట్లెపెదవేల నేను నీచెలికత్తెను మదనరేఖను.

చిత్రా—(సిగ్గునభినయించును)

మద—(తనలో) అమ్మయనక కామ్మాయని పిలుపు మంటచేతనునీచిత్రపటమే నాకాధారము యనుటచేతను సారంగధరుని యందీమెకు వలపుజనించినట్లు తోచుచున్నది. (ప్ర) తల్లీ! సిగ్గుపడెదవేల? కామదేవుఁడు నీమనోరథంబును ప్రసాదించును గాక.

చిత్రా—నాకు మనోరథమేమున్నది?

మద—చెలికత్తెలయొద్దనా దాపరికము. కార్యాంతరమదెట్లున్నను నాయొక్క నాయందింత దూరికలు పెట్టవదే భీకు.

చిత్రా—నిజము అతిరహస్యము కావున చెల్లదిచుటయన గార్యప్రాణహాతులు సంభవించునని సంశయపెందుచున్నదాన.

మద—సంశయమేల? నేను ప్రతిజ్ఞగా గూఢంబుగా నుంచెదను.

చిత్రా—అట్లయినచో నాకీ కార్యమందుఁ దోడ్పడవలయును.

మద—ఏకార్యమునందు?

చిత్రా—నాకోరికచేఁ బలికించవలెనని తలంచితివిగాని చనాథి ప్రాణుణ్ణ వగు నీవుఁ బలికించకుండునా? అయినను చెప్పెదను. ఈసంగతి మాదపచెవిని బడకుండను నాననివాడు నాకోరికలది ప్రయత్నించుదనిదయఁ చేతిలో చేయివేసి యొమ్ము

మద—(చేతిలోచేయివేసి యొమ్ము)

చిత్రా—సఖీ! నాచిత్తం బెప్పుడు సారంగధరునాయత్తంబై యున్నది. ఎంతో సంతసముఁ దప్పకయుండుగా నుండును. ఆతనితో నతఁడనిలేని మాటాడిండమున్న దీనమెటో? ఎప్పుడాయనతో? ఎటాయమార్గమెటో? ఔరా! నాయుదారావ్రదానను. నాకు కిగ్గాడిది చెప్పుచుంటి. అతఁడు నన్నేలనిచో రక్షాపుతేనో నియంబుచేతనో ప్రాణపరిత్యాగంబు జేసికొనెదను.

మద—కేమందు నీకుఁ బ్రాణత్యాగావసరమేల! సారంగధరునిఁగాదు. అనింగి నిమున్న సారంగధరునంతునఁ దెచ్చియిచ్చెద. ఎట్టికర్జమైన నాచిటికనవ్రేలికొనలో నున్నది.

గీ. అతివ! యరచేతవైకుంఠ మమరఁజూపి, బానినిటుపఁ దెచ్చుట నాదుపంతునమ్ము

చిత్రా—

కాంత! మనిషూపిచేరమగాయఁజేసి, వానిచెలిమి సేయుట నాదుపంతునమ్ము. నీవిక్కడకు వానిని తీసికొనివచ్చిన నాకోరిక నెరవేరినట్లే.

మద—(తుమ్మును)

చిత్రా—సఖీ! నెరవేరదని దుశ్శకునంబుగాఁ దుమ్మితివి కానిమ్ము. అవక్ర వి క్రమక్రమనిర్మూధిత శత్రునరేంద్రుఁడగు రాజరాజనరేంద్రుని నిలువమున్న చోట నిలుచునట్లు చేయు నాపోఁటి బోటికిది యొకలెక్కా? ఈయనిమిత్తంబులు పిరికివా రలకుగాని యిట్టివి పేయుయైన నాకు వీనవంతయు అత్యురమలేదు, నాయనిదోమను నెట్లు తీసికొనివచ్చెదవు?

మద—సేమను నాసఖియగు కృష్ణవేణి యుఁ బురుషవేషంబును ధరియించి జయసేన కుమారసేనాభిధానములతో గలరవ శ్రీడావరాయణుండగు నాసారంగధరుని కడకేగి యోమినచేతనంబునఁ దీసికొనివచ్చెదను. పోయివచ్చెద.

(నిష్క్రమించును)

చిత్రా—సేమనుకోయి నాప్రయత్నంబులో నుండెద. (నిష్క్రమించును)

గద్య—ఇది శ్రీఅష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర ప్రణీత
సారంగధర నాటకమందలి
ప్రథమాంకము.

సారంగధర నాటకము

ద్వితీయాంకము.

రాజవీధి.

(సారంగధరుఁడు, సుబుద్ధి, జయసేనుఁడు, శూరసేనుఁడు, ప్రవేశించుచున్నారు.)

జయ—సారంగధరా! ఏమియాలోచించెదవు? పావురక్రీడావిహారంబంగీకారంబేనా?

సుబు—మిత్రమా! మీతండ్రిగారు నీకుఁ ద్వరలోఁ బట్టాభిషేకంబు సేయవలయునని తలంచిరిగదా! రేపోమాపో మూర్ధాభిషిక్తుండవగు నీవింకను శైశవంబును విడువక యాటలకుఁ బర్వులెత్తుట యనుచితము. నీకిదియేలా? కాని పావురములయాటయన్న నన్నపానంబుల నేరయునఁ దలంచవు. ఇంత వ్యసన మున్న నదియొక్కటియైన హానికరము.

సారం—జయసేనా! ఎంతదూరమునకుండియైనా వచ్చి వందనమునకుఁ బిలిచిన మిత్త్రు గాదనరాదు. నాహితుని హితము నతిక్రమింపరాదు. ఎటులయిన నాసంగడీని మన్నింపుమనుచు విడువ వచ్చెద. (సుబుద్ధివంకఁ జూచి) మిత్త్రమా! రాజ్యభారంబుఁ బొందినపుడు నేయాటలకుఁ బోవఁగూడదుగదా! ఇదియే నాజన్మమునకుఁ గడసారియాటగా నుండ నట్టియాటలను జెప్పకుము.

సుబు—దుర్గతి కారణంబులును రోషావణంబులును బయినవణంబులు నింద్యములు వ్యసనంబులుం దవిలి యెందరెందరో సర్వనాశమ్ములయిరి.

సారం—మిత్రమా! ఇందు వ్యసనమేమియున్నది? వినోదవ్యాపారము.

సుబు—కొట్టకొందట వినోదంబులుగానుండి కట్టకడకు విచారముగాఁ బరిణమించును.

సారం—మరలమరల రాజ్యాభిషిక్తుఁడవైనపుడు పెనుగొనవేయుటపాటేనలఁ. నీవు గారు. కావున నాయభిప్రాయముతో నేకీభవింపుము.

సుబు—సొప్పురీ! మంచిచెడ్డలను చెప్పితినిగాని మతియొకటి గాదు. సెలవిప్పుడు.

శూర—మీరాకకొరకై దాసి రాలుమంత్రయుఁ గదళ్ళుచుండిరి. వందనము వేయఁగ నోర్చునన్న నేయుఁడు. లేచిపో మాచేత సెలవియ్యఁగాదని పోయమనంచిరి మనుఁడు.

సారం—శూరసేనా! ఎంతమాటలాడితివి. శీలవంతులు సజ్జనులు మాతాపితరులు సంతసించుచుండిరి. కాని నీవును నీరాజునకును జంకి రాదు సుమా! సరి గనుగొనుచుండుమా ప్రవర్తించుము. ఓహ్లాదము.

జయ—(తనలో) ఎవరికేశంబున వ్రాలినపావురములు వారు న్యాయముగాబట్టి తెచ్చునట్లు పందెము వేసెదను. నాపావురంబులు చిత్రాంగి మందిరంబునకు వెంటను బడినప్పుడుచే నచ్చట వ్రాలును. దానిచే నితనికి నామందిర ప్రవేశంబు తటస్థించును. (ప్ర) ఎవరిపావురంబు గెల్చిన వారికి లక్షరూప్యంబు లొసంగుటయేగాక మన పావురంబు శేరి రాజ్యంబున వ్రాలిన వారు న్యాయముగాదెచ్చి యొసగవలయును. మీకు సమ్మతమేనా?

సారం—మీ సమ్మతమే మాసమ్మతము, ఇందులకు ధర్మశాస్త్ర గ్రహంబులె సాక్షులు. పావురంబుల నెగరవేయుదుము.

జయ—మంచిది.

(అందరు పావురంబుల నెగరవేయుదురు)

సారంగ—మిత్రమా! సుబుద్ధి! పావురంబుల చూడుము. (ఆకసమువంక జూచి)

సీ. తురగబాలకకేళినోద్ధ మహామహుర్మహః పరిపల్లవ్రథంబన ఘటములనగ
నక్షత్రనికరంబు సాక్షాంబరయానాభ్ర రాజమ్రిదిర ముకురంబులనగ
విమలాంబరస్రోతస్విని ప్రతీరవిహారతత్పర హంసపోతంబులనగ
గగనలక్ష్మింతిని గళహార విస్ఫురత్కమనీయతరమౌక్తికంబులనగ

గీ. క్షీరసారనీహారడిండీరహారహీరసారపటీర కుందారవార
కైత్రకీర్తిధవళాచ్ఛపులన బావురములొప్ప రవివారుపంబులనగ.

జయ—కన్నులు మిఱుమిట్లుగొల్పచో యివిష్ణుపదంబె తమయిల్లుగా జేసికొని యుండక తారాపథంబులు గావలెనన్నవి. అవి యెచ్చట వ్రాలనోగదా!

(తెరలో)

గీ. గాలిపటము బోలిన వాడి కట్టకడకు ప్రాలెనిచ్చిత్రాంగి మేడపై బాపురంబు
దరిదరయుగడాము సారంగధరుడుపట్టి। మాద్రిదిగాడ నీగతి ప్రాలుచున్నయట్లు.

సుబు—(చెవులు మూసికొని) పాపహరా! పాపంబు శమించుగాక ఎవదప్పురా యీమంగళవచనంబు నాడితివి?

(తెరలో)

అయ్యా! నేను నీడనున్నాను. జయసేనునిపావురంబు చిత్రాంగిమేడగాని ప్రాసాదంబుపై వ్రాలెను. నేనది మాటలాడుచుండ దప్పులన్న నమ్మించుచు

సుబు—శుభముహూర్తము సారంగధరునిఁ గొంతసేపటివఱకు సారంగధరుఁడే నాకొడుకయ్యెను.

సుబు—సారంగధరా! నాపుత్రులు నీరాజ్యమునందే ప్రాణము. కావున స్వయముగాఁ జెప్పుచున్న సత్యములను గాపాడుము.

సారం—నీవేది చెప్పదలచినావు (చెప్పఁబోవును.)

సుబు—(తనలో) మహారాజుగారు వసంతపూజానిమిత్తము పోయినను నీ సారంగధరుని గూర్చి చిత్రాంగి కాలికొండినట్లు వార్తలేనిగాగిరింటివి; ఆమె పుట్టినింటివారిచే తనపుత్రులగాఁ బెంచఁబడిన మనోరమయను నాకొడుకు సారంగధరునిఁ దీర్ఘనిద్రఁబుచ్చుటకు ప్రయత్నములు చేయుచున్నట్లు వింటిని. వారి ప్రయత్నంబులు సఫలములుగా రాకారనేఁడు. చిత్రాంగి పదునారేండ్లవయస్సులో నున్నది. ఇంతియకాక సారంగధరుని మహారాజుగారి భార్యయని నిశ్చయించినది. రూపవతియగుటచే రాజు పెండ్లియాడెను గాని యామె మాత్రము సారంగధరుని యందు బద్ధానురాగము కలదు. కావున నిట్టి తరుణములో నాకరుణ తనకోరిక కొనసాగించుకొనుటకు ప్రయత్నము చేయకుండునా? చేసినచేయుఁగాక! నాహితుని మతి నాకుఁ దెలియదా? తెలిసిన నేకాలమున కేబుద్ధి పుట్టునో యట్టి యుపనీతుఁడా? కాఁడు కాఁడు. కాని యామె విఫల మనస్కురాలగుటచే దన భర్తతో నేమేమో చెప్పి శిక్షింపఁజేయక మానదని తోఁచెడిని. అప్పుడు సుబుద్ధి యింతమాత్రముచెప్పి నివారింపకపోయెను గదా యని నిందింతురు. కావున నెట్లైనను నీతని విడువఁగూడదని మందలించెద (చెంతకు పోయి కొంచెముగా) పోఁగూడదు.

సారం—ఎందుచేత?

సుబు—తగినంత కారణ ముండకపోదు; నీవు మాత్రము వెళ్ళకుము.

సార—కల్లుకలిపి యింత దాఁచనేల? ఏమికారణమో చెప్పరాదా?

సుబు—లోకమే ప్రధానముగాఁ గలిగి యాత్మావిచారణాయ్యంగమును నీతో నాకు వాగ్వాదమేల? వింతని చేరంటము నీకేల?

సారం—రహస్యమా?

సుబు—అవును యువరాజా! మానినులపాలిటి మాటిమాటికి పోవుట మర్యాదగాదు.

సారం—తల్లికడఁ గొడుకు పోయిన నేమమర్యాద కొరవడును?

సుబు—ఆమె నిన్ను మర్యాద చేయనెంచుటలేదు. నీకా పొలతితోఁ బనియేమి యున్నది?

ఉ. స్థిరయౌవనంబు ద్రవ్యము విన్యాసయుక్త కుసుమాంబ దుర్గా నీకున్
గ సరసం బొందిన రట్టురాదు గురువుకు సత్పుత్రులు బ్రాహ్మణులం
బరిసేవింపగ రమ్యమందు నెల్ల డైన మన్నించువారల్లు గా
క తమకేమి కొఱంత యౌవనాంగి మగడు నాకిచ్చెను! పోకుమా.

సారం—నరకొంతయుంటిన నింకేమి, తల్లి కావున దప్పేమి?

సుబు—లోకమునకు నటుకాదు దల్లియైనను నేమి?

సారం—మిత్రమా! ఎంతవింతైన వాక్యము వాడితివి. వినుము.

ఉ. తలఁచిన కొక్కచోటఁ బరనారుల పాదముల వ్రాల్చి తేటఁగాఁ
దలఁతురు గాని నాదు పినతల్లిని నన్ను మఱొక్క రీతిగాఁ
దలఁపరు నేను నగ్గిని తల్లిని నా మది నొక్క రూపుగాఁ
దలచుట తల్లిబిడ్డలకు దప్పరు దుర్జనులైన ఖేదముల్.

సుబు—(తనలో) ఇతని మనస్సు మంచిదగుటచే లోకమంతయు మంచిదిగానే భావించుచున్నాడు. కాని చిత్రాంగి హృదయ మెఱుఁగడు. నీపినతల్లి యిట్టిదనియు గోచరమే యేమో? కొంచెపుదానని యూరకుండుటెట్లు? పోని సంధులమీఁద స్త్రీల దుర్మార్గతాంతంబు చెప్పెదను. (ప్ర) మిత్రమా! జారాస్త్రీల స్వభావం బెఱుగవు వినుము.

సీ. ఎట్టికట్టిడివాని కేని నమ్మఁజూపి పై శ్రీరంగనీతుల జెప్పుచుంద్రు
ఒకటికిఁ బదియారు కొంచెముగల్పనచేసి వరునిపై కొండెముల్ గల్పుచుంద్రు
పేరుల దిగఁ జాడి పిల్లలపై నిలువఁ బెట్టి యమ్ముల కాళ్ళ దిట్టుచుంద్రు
ఎవరినో యన్నఁ దమ్ముల యాడిపాడరందు బ్రహ్మరాక్షసులట్లఁ బలుకుచుంద్రు

గీ. పిరికివారిజాల్లను మూడుపెట్టి పెద్ద చిన్నవారలెంచి పలుక నవ్వుచుంద్రు
వింతగఁజదివి బుద్ధులెల్ల దగొంగకలకు । గోయుచుంద్రు లోలాక్షులోకుఁగని ధ్యాన

సారం—మిత్రమా! నీవు చెప్పినది యెవరికైనఁ జెల్లును గాని మా పినతల్లికి చెల్లదు.

సుబు—ఎంత పిచ్చివాడవు! మీ పినతల్లియు నొక్క వనితయేగదా.

సారం—అయిన నేమి?

సుబు—(తనలో) ఇతఁడు వ్యాజోక్తిబలము గ్రహించుటలేదు. స్పష్టముగా నీపినతల్లి దుర్మార్గతలను చెప్పవలయును. చెప్పిన నాకేమి? ఇతని మేలుఁగోరియున్న నితఁడు దహింపుడన్న ఫలము కాదు. ఏగిన గేదు మాకుటకదే నిశ్చయము. మాకిమ్మ కొన్నదనిగాని చలువరికి తోడుపడు నితని యొద్దనుండ నొర్వ జాలు. కావున చేసెదను టైనవ చెప్పితినని తమ. (ప్ర) మిత్రమా!

ఆ. తక్కు [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]

చ. తెలిసి [illegible]
[illegible]
కల మరుకోలి [illegible] దవ్వ [illegible]
కడకు [illegible].
పారం — మిత్రమా! [illegible] యిట్టులాడుచుంటిని. [illegible]

చ. ఘనతరకంటకమందు మణి [illegible]
తనరు నరేంద్రచంద్రు [illegible]
యుడు నొగి పెట్టి దోసములపోలిక నైన పెరుంగవట్టి నా
[illegible].

[illegible] యీ వస్తువులు కారణంబున తెప్పిదవను గాంటిని గాని యిట్లుండునని [illegible] కానరేదు. మిత్రమా! వింటివా?

గీ. తనదు [illegible] మందు కలుషంబుగనియోని | దుర్జనులభంగి సజ్జనుల్ [illegible] మంత్రు
[illegible] చూచుకొని స్వచ్ఛ | మైనమాకురమందున [illegible]

కావున మనమింకెవరి తప్పు [illegible] దేమి? చేసెద.
సుబు — మిత్రమా! [illegible] సంకీర్తింతును.

గీ. తప్పుకలవానిఁ [illegible] లోలరయువాని | [illegible] కలవానిఁ దనకుద్ది పలరయువాని
సుకృతమునఁ జాటున జూచెదని | ఋణములో నైనాదయిట్టికాంతయేని?
పారం — (చెప్పులు చూపికొని) [illegible] వా! సుబుద్ధీ!

చ. కలభుజనించి తల్లి తనబాలుని [illegible] వేదనటంచు నీకతిం
[illegible] మగవారు ప్రయత్నము సేయుచున్నచో
[illegible] మందు [illegible] కదురా? పుట్టిన బిడ్డకు పేరుపెట్టుచే
కలనమ్మై [illegible] వర్తనమింతలె [illegible] కటా!

సుబుద్ధీ! నాయనన్న దలియని వాడవు [illegible]. పాపురంబును దీసికొని యిచ్చెదే వచ్చెదను.

సుబు — ఉభయుల మనంబులు నిర్మలంబుగా సంధానమయునుగాని [illegible] యున్న చేయులాభము.

పారం — [illegible] దుష్టులాలా? [illegible]గారా?
క. తన [illegible] పల్లెగోడనల తెల్పిరి [illegible]
సుబు — [illegible]
[illegible]
పారం — నమ్మియుండి త్రేమనురివ్వ [illegible]
గడాగా
సుబు — యుద్ధి గాదమునకు గాంచిన
పారం — నీకదు తప్పుదారినా
జనులాగా [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
సుబు — నీ తల్లిగదా కుమారుని నమ్మగోరదా యని తలంచుచుంటిని గాని యూ[illegible] యభిప్రాయ మెఱుగను.

గీ. తనకద [illegible] । కని ప్రాణమున వల్లభంబుగా మనినొందుం
దన కెంతను మొలగడు తే॥ జనులైనను [illegible] నిజంబిదినుఖుండా!
కార్యమునకు ముందే యాధనము [illegible] [illegible] లాభము లేదు.

పారం — సుబుద్ధీ! [illegible]?

క. తనకదుచేరి ధర్మ ఫలంబు గ్రహించనగ నమనా [illegible]
కనికర మొప్పెచెప్పెదను గా కిటులాడగ నేల మిన్నకుం
డిన బడి [illegible] పెట్టిన [illegible] గాంచుదన్న నే
[illegible] కర్మ మెటులో యటు చేయక [illegible].

సుబు — మిత్రమా! నీవట్టుల నిద్రవా?
పారం — ఇందువక్షే మియున్నది?
సుబు —

గీ. పావురంబుకై [illegible] తల్లి ధనమునకు । [illegible] నీకు నేల
[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] యటు గోగలదూ చెప్పుము.
పారం — మిత్రమా! నీవు [illegible] గదా! నే [illegible]
[illegible]

సుబు—

గీ. నువ్వు నాటిల్లాకంబునకే తెల్పుదుంతే। నవతల్లి గోపాలుకుం జెప్పదలంచి
చోకులోకని గొంతెత్తి చోపురరు। వినక మనసులోఁ బనపోవు నెత్తికోత.

సారం— మిత్రమా! ఇంకను నీవనుకొనుచుండగట్టి పెట్టవా? ఆ మాటను వదలివి కాలోల
విశ్రాంతి నొందుము

సుబు—

గీ. చిన్ననాటనుండి మనగల చెలిమిచేత। దిప్పట మీయమ్మ ప్రేలుచుండు దిరిగ తరిగ
హితము గాంచక చెప్పరుచింపకుండె। వ్యాధిపీడితునకుఁ బథ్యమట్టులకట!

సారం— సఖా! సుబుద్ధి! మా నాయనప్పుడు పుత్రప్రాయంబుగా నుండు నీవాక్యంబు లిప్పుడు
విషప్రాయంబులుగా నుండె నామాటవిని నీహితోపదేశంబు నిక వలయిన చా
లింపుము.

సుబు—

గీ. దయహీనుండు కీచకగీక దాటకుంట। తోలు కగష్టమైన బిదప గలుగు సుఖము
చెవులు కుట్టించుకొనకవేళ పిలువకెందు! భూషణములు పెట్టుకొని సంతోషపడరె.

మిత్రమా! నిన్నుఁ బోనిచ్చుటకు నామనసొప్పకున్నది.

గీ. కలికి చెంతనీ చిత్తంబు కఱఁగుచున్న। వహ్ని కడనుండు నాజ్యకుంభంబువోలె

సారం—

నంతరమునియమ దుష్కృతము నాయంతరంగ। మందుజోరనీకిలిశిఁ జెదలంటనట్లు.

జయ— సారంగధరా! ఏమి గుడగుడాలోచనంబు సేయుచుంటిరి? నీ విప్పుడు పావు
రంబునకు వచ్చెదవు? ఎప్పుడు తెచ్చియిచ్చెదవు? కాలవిలంబన మేల? వేగము
త్వరగా బోవలయును.

సారం— రాకుమారా! ఆరాజ్యంబునకు పోవుచుంటిమి. ఇప్పుడే పోవుచున్నాడ.
(వెళ్ళిపోవును)

సుబు— (గట్టిగ సారంగధరునిఁ బట్టుకొని) నీ వేమియనుకొన్నను సరేగా నిన్ను
మాత్రము పోనీయను.

సారం— (కోపముతో)

క. పూర్వపుణ్యఫలమున్ బడి పొందుగ గాంచెను [illegible].
   సర్వగుణసమ్మతింత యమునాగిరి [illegible]

సుబు— యిట్టుల్.

   పత్నిత పర్వణంబుగ నిజంబు వచించిన తప్పు గాక యా
   యుర్వరనాథపుత్ర! మతిమాలి కృటిలమున్న ద తప్పు నాయెడన్.

సీ. వలదు వలదన్న హితము విన్నవారు । వెంటబడిరి బోధించుచు వినుచు పలికి
   గానఁ జెప్పితి గా నాడిలోన నేడి । దైన వదునంత జెప్పలేదయ్యా మిత్ర.

సారం—మిత్రమా! నన్ను విడువుము.
సుబు—సెప్పలే! నిన్ను విడవజాల,
సారం—సుబుద్ధి! నన్ను వెళ్ళనీయనను మూర్ఖ మేటికి?
సుబు—సారంగధరా! నీకు చెప్పెదను మూర్ఖమేటికో నాను వెళ్ళనీయను మూర్ఖము దానికే. ఒకవేళ నామెను గోరనుగదా నాకేమి భయమనుకొన్నను
      నామె యంత యామె చేయవలచును. ఒప్పకేది రీతిలో బొంకులు చెప్పును.
సారం—చెప్పినంత మాత్రమునసే న్యాయశీలుండగు మాజనకుఁడు నమ్మునా?
సుబు—నమ్మకేమి?
ఆ. పురుషుఁ డెంత నేర్పు పాలుపొంద బొంకిన । దడినిగట్టినట్లు దనరుచుండుఁ
బొలఁతి యింతొ యంతొ బొంకినప్పటికిని । గట్టిగోడఁ బెట్టినట్టులుండు.

కావున విశ్వసించుటకేమి యభ్యంతరమున్నది. విశ్వసించిన దండనార్హుఁ డవుగాదా?
సారం—(తనలో)

క. పినతల్లియఁట కుమారుని । ననువేఁడునట యాఁడుబుద్ధి నాఁడు జనకునితో
   దను దప్పు చెప్పునఁట యా । యన దండించునఁట యిట్టివారయఁగలరే.
      (ప్రకాశముగా) ఏటికి నీకిత్తి?

చ. కలువకుటుంబ [illegible] గాదిలి సూనుని [illegible]
   యాలు పినతల్లి [illegible] వ్యవహారము [illegible] గలంచగాఁ
   [illegible] దలంచినన్ సుతుని దప్పక [illegible]
   [illegible] ఫలంబిఁ [illegible].

సంస్కృత [illegible] 'ద్విగత్సృష్ట' [illegible] మంచముననే [illegible] చెప్పుచుంటిని. రాజా ! [illegible] [illegible].

మం—నన్ను విడిచి యేగిన [illegible] నిరత [illegible] ప్రయాణమగుచున్నదు.

సారం—

గీ. [illegible] సారరతి [illegible] । [illegible] గానంత [illegible]
[illegible] గానరార । [illegible] విష్ణుభుఁడ.

సుబు—

ఉ. హితమునచించు [illegible] దీనని [illegible] వచుంట మంచి సం
గతుల వచించుచుండిన [illegible] నిట్లువాక్కు- చె
ప్పినిదు నీమది [illegible] నీకు [illegible]
[illegible] వద్ది [illegible] చెక్కు- [illegible].

[illegible]—(రాజనేమనితో రహస్యముగా) నేను చిత్రాంగిదేవితో సారంగధరుని లీలా
మాత్రంబుగఁ దెచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞచేసియుంటిని. ఈ సుబుద్ధి యాలంబనది [illegible]
[illegible]?

రాజ—ఎందుచేత?

[illegible]—సారంగధరుని పోవ [illegible] నిరోధించుచున్నాఁడు.

రాజ—అట్లయిన సారంగధరునిఁ గఠిన కఠోర సంభాషణంబులాడి యిచ్చోటును
[illegible] చేసెద. (ప్ర) సారంగధరా! ఏమి! యీ బాల్యము [illegible]
[illegible] మంత [illegible] వంబడ [illegible]
[illegible] మీతోడఁ బందెము [illegible] నిండు [illegible]
[illegible] [illegible] విసువు వచ్చి [illegible]
[illegible] చున్నరా [illegible]?

సారం—అటులెన్నటికి [illegible]. [illegible].

రాజ—అట్లయిన నిప్పుడేపొమ్ము. ఇంత చేరరానివాఁడవు [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].

సారం—[illegible]?

గీ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] । [illegible] [illegible].

సుబు—అక్కటా! లక్ష్మీయను స్ఫురించుచున్నది. కాలంబు గడచుచుగాక.

సారం—సుబుద్ధీ! నీకిదాదారము? పోయివచ్చెదను. (నిష్క్రమించును.)

సుబు—(తనలో)

ఉ. చిన్నతనంబునుండి కడుఁ జేర్చిని జెప్పెడు గాదుమాట మం
చెన్నడు మాలలేదిత దదేయిరాజుగాని హితుండనుచున్ రా జే
చెన్నటిఁ గానిబోధనలఁ జేసిరి యింతగ భ్రాంతిగల్గిరా
రెన్నఁగరాని భ్రష్టలిపి యిట్టుల గట్టిగ బట్టి రేండ్రపురా.

విధికృతంబునకు వగచిన నేమి ప్రయోజనంబు? నిర్మూలితమూలునిరంబుని వారింప శక్యంబు గాని చందంబున నిరనిష్ఠిర నిశ్చయంబును నివారించజాల నైతి సారంగధరుని కేయాపద సంభవింపకుండునట్లు సర్వేశ్వరుఁ బ్రార్థింపవలెను

(నిష్క్రమించుచున్నారు)

జయ—సాయంతరతిరిగినది; చిత్రాంగి దేవంతు నిలిచినది. ముందు కార్యమెట్లు పరిణమించునో చూచెదను. మనము పోవుదము.

గద్య—ఇది శ్రీ అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర ప్రణీత

సారంగధర నాటకమునందలి

ద్వితీయాంకము.

సారంగధర నాటకము

తృతీయాంకము.

చిత్రాంగి మందిరము.

చిత్రాం — ఆహా యేమి యీపావురముయొక్క రామణీయకము! పావురమా! నాస్థితి యేమైన సారంగధరునితో మనవిచేసితివా? అతఁడిచ్చోటునకుఁ వచ్చునట్లుచేసితివా? నీతో నేమనియెను? నన్ను మెచ్చెనా? ఏమి మాట్లాడవు? సారంగధరకర సంస్పర్శనయోగ మహాభాగ్యంబును బట్టుకొనుటచేతనా? ఏమి యింతలో నింతయైశ్వర్యమా! నీవంటిభాగ్యంబు నేనోచనైతినిగదా! సారంగధరా! సారంగధరా! యను చు లోలోపల మువ్విధ్యానించుచుండవలసినదే కాని యొకనాటికి నాకోరిక కొనసాగక పోయినది.

మనో — (ప్రవేశించి) కొనసాగకయేమి.

చిత్రాం — (తనలో) కొనసాగక యేమియని నాచెలి మనోరమ ప్రవేశించుచున్నది. నాయత్నము సక్కరకువచ్చునట్లు సూచించుచున్నది. (ప్ర) చెలీ! వచ్చితివా?

మనో — వచ్చుటయేకాదు తెచ్చితిని.

చిత్రాం — ఎవరిని?

మనో — నీవలపుకానిని.

చిత్రాం — ఎట్లు?

మనో — నీతోడఁ జెప్పినట్లే.

చిత్రాం — (సంతోషముతో) నీయట్టి చెలికత్తెయుండ నాకేమికొఱత! నీకుఁ బ్రత్యుపకార మేమిచేయఁగలను?

మనో — నన్ను మఱవకున్నఁ జాలును.

చిత్రాం — సఖీ! నిన్ను మఱతునా?

మద — [illegible] దసుర మరునక్తు.
చిత్రాం — ఎంతకాలముదనుక?
మద — సారంగధరుని [illegible] వరకు [illegible].
చిత్రాం — (సిగ్గుతో) [illegible] నా [illegible] [illegible] [illegible]. ((మ)
సఖీ! [illegible] కాలము ప్రొద్దుపుచ్చుటెట్లు?

మద — నన్ను మరచిపోవుకాలము ప్రొద్దుపుచ్చుచుండ [illegible] సారంగధరుఁడు [illegible] వలరించుకాలము ప్రొద్దుపోదేమి?
చిత్రాం — సారంగధరుఁడు సారంగధరుడని నాప స్మరింపుచుంటివిగాని యతనివిశా క్కపట్టున సుబుద్ధిరానిచ్చునా?
మద — రానీయకేమి? మానక్కుత్తులయందర సుబుద్ధి హితోపదేశంబు చని వచ్చునా? (ఆలించి) కాలిసవ్వడు వినవచ్చుచున్నది. సారంగధరుఁడే యయియుం డవచ్చు.

గీ. అతివయర చేరవై కుంతమమరఁజూచి । వాని తెచ్చితిని వాదివంతు తీరఁ
చిత్రాం —
కాంతమనివ్వాని చేరెదుకాయజేశి। వాని చెలిమి సేయఁగ వాదు వంతువచ్చె.
కావున నెటులయిన మాయబుచ్చి నాయనోరథంబు నెరవేర్చుకొనియెద.
(తొంగిచూచి) నాపాలిటి మదనమూర్తి కనుపించుచున్నాఁడు.

సీ. కందొవవిందొప్ప గాత్రంబుగలిగిన పంచమార్గణుడీడువచ్చెనేమొ
కళల త్రయము గాక కందునొందక యున్న వారిజారిప్పుడు వచ్చెనేమొ
అనిమేషకమాని సనిమేషకనుగన్న వజ్రిపుత్రుడుదార వచ్చెనేమొ
అవత్రులఁదపముల నాకులఁబడదేని నరవసంతుడు చాటివచ్చెనేమొ

గీ. వీనిచాపరూపమునకు వీసమంత । యారయాయంద మీచంద మరసినంత.
వలయనిలుకాని యిల్లాలికైనవంత। రంగమునఁ గంతువలవంత ప్రబలు నెంత

ఆ. [illegible] కాంగి । [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]?

సారం — (ప్రవేశించి మనోరమంజూచి) [illegible] గారి [illegible] మనోరమ [illegible] ప్రాసాదంబుపై [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ?

మణి___[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వారి [illegible] [illegible] చూచుచున్నారు.

సారం___[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (రూపించి) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible].

మణి___చిత్తము. అమ్మా! మీకు మాత్రము వచ్చినాదా.

చిత్రాం___[illegible] [illegible] ఏమి?

సారం___అమ్మా! నమస్కారములు.

చిత్రాం___(తనలో) అయ్యో! దైవమా! [illegible] [illegible] (రూపించి) అనుచితమేమి! దంపతులకు [illegible] [illegible] [illegible] గదా! (ప్ర) అతను సుఖంబుగ లుండు గాక.

సారంగ___(తనలో) అయ్యో తల్లి యేమి యిట్లానతిచ్చుచున్నది. (రూపించి) కాదు కాదు. ఇది సంస్కృతభాషయందలి దోషము కాని యీమె హృదయము నిష్కళంకము (ప్రకాశముగా) తల్లీ!

ఉ. [illegible] [illegible] [illegible] నీదుపుం
. [illegible] నీచరణనీరజవందన యూరుభాగ్యమే
నరసి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] న
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

అమ్మా! యిక్కడనున్న నందనవనపురంబు [illegible] నన్న గరుణింపగోరు చున్నాడ.

చిత్రాం___(తనలో) అక్కటా! యింత సుందరుని [illegible] చిత్తంబు [illegible] [illegible] [illegible] అనురాగ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]! [illegible] [illegible]. (ప్ర) [illegible]? [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible].

సారం___అమ్మా! [illegible] త్వరగా [illegible].

చిత్రాం___[illegible]

సారం—[illegible] [illegible].

చిత్రాంగి—(చిఱునవ్వుతో) ఇయ్యకొను టెవరు?

సారం—అతఁడు మాళవరాజ నందనుండు నాకుఁ బాల్యసఖుఁడు బంధువుఁడు నగు సుబుద్ధి నాఁడు. ఇక్కడనున్న పద్మిని పాత్రను నతనిది.

చిత్రాం—పావురముల యాటయందు దక్షతయగు నిక్కడివారు నేర్చుకొనకుండ నీకంటెను తక్కువవారు అనునాఁ డొక్కరును లేఁడు. [illegible] తనంతటనే నీతో నీవు మాటాడుచుంటివా?

సారం—అమ్మా! నీ యెడల పితృపూజ్యభావము నాయందుండఁగ నా యాటలు నీవు మెచ్చుకొనుటకు వేరె యాట్యపద్ధతి లేదు. నీ తృప్తి నాకానందము. తల్లినీ పుత్రు నింత గౌరవము చేయవలయునా?

చిత్రాం—నీవు నాకొఱకు ననుకొందువు గదా నాకును నాకొఱకు నీవాడుట సంతోషకరముగదా [illegible] ధుని యొంటరిగా నుండవు.

సారం—(తనలో) ఏమియు నాకర్థ మగుటలేదు? ఈమె హృదయము తెలియ రాదు గదా (యోచించి) కాదు కాదు. శబ్దంబుల యర్థదోషం బెంచుటం బాపంబు గాదా? నాకట్టి యర్థవిపర్యయ మేటికి. (ప్ర) తల్లీ! సెలవు గైకొనెదను. ఇయ్యకొనుఁడు నా కొఱకై యిచట చూచుచుండును.

చిత్రాం—సారంగధరుని రాక కెదురు చూచునని నాకరయదా? చిత్రాంగి వారివలె నో కృపావాత్రులకు నిచ్చుట నిగ్రహింపరాదా? కూర్చుండుము.

సారం—(తనలో) అవనరంబున ఎనవాక్యంబు లుప్పతిల్లుచున్నది. ఈమె హృదయ మేదో యొక విధము గానున్నట్లు నాకు సందియము గానుపించుచున్నది. (యోచించి) కాదు కాదు. తద్దోషంబు నాబుద్ధిదని కాని [illegible] వికారము నిర్దుష్టము (ప్ర) తల్లీ! ఇదిగో కూర్చుండుచున్నాను (కూర్చుండి) నా పావురంబు నాకు దయచేసి యాశీర్వదించి పంపుము.

చిత్రాం—ఇంతకుమున్నాశీర్వదించిన దాని ఫలితము చూచితివా తిరిగి యాశీర్వదింత మనుచుము, ఎవరో యమ్మలవలెఁ బెద్ద రాచకొమరుఁడవయ్యు ప్రతివాక్యంబున కెందుకు నమ్మా, తల్లీ, యనెడు సంబోధనంబులు ప్రయోగించుట నీకుచితమా? నీ తరుణివంటి దానను నాకు నింత వినయమేల?

సారం—(తనలో) ఓహో! ఇంతవఱకు నిర్దుష్టములగు సంస్కృత భావము వ్యర్థముగా దూషించితిని. ఇప్పుడట్లుగాక [illegible] మాహ్యమున్నట్లు తోచుచున్నది (యోచించి) అట్లు నా కనుటకు వీలు లేదు. తన హృదయము [illegible] గదా!

[illegible]నట్లు సుబుద్ధివచనంబులే [illegible] న్నవి. (ప్ర) అమ్మా! నమస్కారము.

చిత్రాం—ఇప్పుడేమి చెప్పుచున్నావు (చిరునవ్వుతో) నాయనా! సారంగధర మిక్కడకేలా?

సారం—(తనలో) ఓహో! సుబుద్ధి యిదివరకే చెప్పినట్లు ''పరకాంతాసంగ [illegible]'' యను నీతి వచనంబులే సమగ్రముగా నొడగట్టుచున్నవి. ఈ సవతితల్లి నిశ్చయముగా దోషదూషితయే(యోచించి) తల్లిమాట నిరాకరింపరాదు గాన నాకేమియు తెలియనట్టు (ప్ర) తల్లీ! సారంగధరుడిక్కడ నున్నాడు.

చిత్రాం—(తనలో) కుసుమశరుని చేత గెలువబడిన మనమును గానక [illegible] నాచేత నడచు [illegible] మనోరథంబు నెరవేర్పగాని [illegible] (ప్ర)అదిగో! [illegible]టింటిలో నున్నది.

సారం—(తనలో) మొదటినుండియు విపరీతముగానే మాటలాడుచున్నది. సుబుద్ధి చెప్పినట్లు ఈమెకు దుర్బుద్ధియే కలదు నిటువంటి మాటలాడుట(యోచించి) ఆ దినమాత్రమునకే తల్లికి గొడుకునందు భేదవృత్తి యున్నదని తలంపవచ్చునా! ఆ భేదవృత్తి యెందిట్లు భాషించెదు వారలేరా? అహా, సుబుద్ధివాక్యంబులు నా హృదయంబున కెట్టిదిగ్భ్రమలంపులను గలిగించుచున్నవి. (ప్ర) అమ్మా,దయచేసి నీకేమి చెప్పు మిచ్చెదనా?

చిత్రాం—నాకీ యాభరణంబులో మణిరాజము లోపుటక నీకేమియు సంశయమా? నీకు యీభరణము యథాగామము ఇందు నీది కానిదేది.

సారం—(తనలో) పదముపదమున్న [illegible]లంపులేని వలుకు [illegible]టియుయుండు గానరా కున్నది. తల్లికడారాను నేను కుపితయమాహము బడుమంటిని గాని యీ మాటల చిత్తము [illegible] దోహయత్తకు(యోచించి)నీ! సారంగధరా!దయ్యమున్నదవశిలం [illegible] యున్నటుల సుబుద్ధివాక్యంబులు గురూపదేశంబుగా గట్టిగానుండి నేడి కొని యొందును విరియక గనియు నెయ్యంగని తలంపులను దలపోయుచుంటివా? చాలుచాలు మాటలు(ప్ర) మంచిది (అని లోనికిబోయి సాదిక్కుమరలించి తనలో ఇందెక్కడను కాపురము గానరాకున్నది. నాకన్నులకుగోచరము గాకయుండెనా? నాకేమయిన మతిభ్రమగలిగెనా? కాదుకాదు మాయమ్మ మొదటినుండియును స్థిరముగానే పలుకుచున్నది. అందుచేత నిది యామెయున్న గదియని తోచుచున్నది.

క. కలదని మున్న దెప్పటువలె గాని కాన్కనిశ్చయంబున పలుకదు [illegible]సిక దాయింటి కెట్టి పన్ని మా యింట [illegible] హృదయమా! హా కుటిలా దీనదయ్యా వేదపుం [illegible]స్మృతి బాయుడు శాపపు లోకంబులొకా.

కాముకస్వాంతము బుద్ధిచెప్పినగానుట గాదెంతయు ముట్టిముట్టినకొలది నిగ్గునా ? ఇంతయు
నాకెరుక గాక (మొదటిపద్యము చూచుచుండగ చిత్రాంగి లోపలకు పోవును)
మద—అమ్మా! పంజరము తలుపు తెరచియున్నది. మాయామకు పోవుచున్నాను.
చిత్రాం—(తనలో) ఇతని కిందలి శృంగారపటంబులను జూపినట్లు పుట్టునట్లు చేసెద

(ప్రకా) సారంగధరా! దిక్కులను బరికించుచున్నావు ఇందలి చిత్రపటంబులను
జూచుట కాదేమి? చూచితివా యీ మన్మథపటంబును?

ఉ. మారుకొందఱింటు నీదు మహామహావుల నాల్గిటి చేతకాలము
దు దమక మంతదీర పడి దొక్కుచునందరి కేగెగోను గా
క దయను నాల్గుమోములకు గూర్చక పోయితివాలు సృష్టికే
ర్పడయని సొగసింత నోకయాకను ద్రిప్పెనదంగ కొప్పెడిన్

సారం—(తనలో) ఇంకను నాబుద్ధిమాటలయందు సంశయము పోయినట్లులేదు. అయిన నేమాయె
పతివ్రతాశిరోమణులగు సీతాద్రౌపద్యాదుల దివ్యపటంబులను జూచెద. అప్పటికైన
నీబుద్ధి విడువకుందువా? (ప్ర)అమ్మా, ఈపటమునందలి దొరతనమేమి.

చ. తలచక నాడు సైంధవుడు తన్ను పురంధ్రిని మాయకోరికన్
బిలువగ సోదరా! తగునె పెద్దలు మెత్తురె పద్దెపోర హా
చెలియలగాన మందలమునిల్లును గానదె స్త్రీలు చెప్పు! గా
వలయును బుద్ధినీకని చివాట్లను బెట్టెడుభంగి చొప్పడున్.
చిత్రాం—(తనలో) ఇతఁడు మరియొకతోవలోనికి దీయుచున్నాడు. కానిమ్ము.
(ప్రకా) సారంగధరా!

చ. తలపక నాని విరాళి బోకమాడి నుంతన్నిపు ధర్మండుకూ
లబహారత్నము ప్రాతకూట ముగుటగా లక్షించి కేళ్లోయుంగ
న్నుల రెండింటిని యీయ తాలి పయికన్నున్నిప్పి చూపంగఁనే
కులము మూడుండమి విన్నబుచ్చినను నీదుర్గన్నిలోకింపుమా.
సారం—తల్లీ, పురంధ్రీమతల్లీ!

ఉ. ప్రాణము పోకపోవుచు భగ్గునదగ్ధము చేయుచుండినే
కేని పుపేక్ష చేయుదుమె యిట్లు పరాంగనఁ గాంచి కన్నులన్
గానక కేడి చెడ్డతనకారణ మెంతంగను! తోయ చేయుదు! నీ
మానము నీతలంపుదు మాని నీ మనమునఁ జూచితే.
చిత్రాం—సారంగధరా, సారంగధరా!

శా. గారవించు దిగ్గజగ్రంథియా నవము మద్దోగాక చూడ మద్దిగాచుం
  జెక్కుటెక్కులదరుం జెక్కుటెక్కు దెల్లి నాయువన్ను నస్యూయసింపుగా.
సారం—ఔరా! వర్ణనము!

ఉ. [illegible] భర్తలేనితరి సంబరమొందుచు దవ్వరించి నీ
  పురమును జేర్చి సాత్త్వికభావంబుగ గొంగువగట్టినట్లు సా
  దరగలవాడు చేయుచెయిదంబులె యుర్విని మాధవంక్తికం
  భర నిడుబాడ వాడుదు పాత్రికసూర్ధవ గాంచియుంటిగా.

చిత్రాం—రాజశేఖరా! ఇంత సొక్కుగొప్పదిశేషం ఏక్కడనున్నది. దీనినిమాత్రము
  కవులవందుకు కాదుసుమా. ఈపటమునందలి కాంత,

ఉ. జనమతరూపమందు శశి చంద్రమణాంబున హంస నుస్వరం
  బున కాలకూనిపై విరము భోగరతి స్మరదపారణంబు చుం
  బనమున దాపురంబయి యభాగ్యత వాడుచు గాక భర్తయ
  [illegible]నము నాపరానపర కంతయు నాడెడి నంతొంతకున్.

సారం—అమ్మా! ఈపటమునందలి ప్రోషితభర్తృక.

ఉ. స్థిరకమున బొట్టుమాని నవరత్న విభూషలవీడి మాతసాం
  కురము దొరంగి ముంగురులు సాంప్రుగ దిద్దుటలేక యున్న చె
  ల్లర నిదురన్న మాటుపడి లక్షలాసంగిన కంటనైనగా
  [illegible] భర్తరాక మిసంబును లెక్కడుచున్న దిట్టులన్.

అమ్మా! సాధుర చెక్కడ? నేను దానిని ద్వరగా దీసికొని పోవలయును; ఆలస్యము కాదు.

చిత్రాం—ఆలస్య మెందులకు మాత్రము వనికవచ్చునా తేమి? నేనును ద్వరపడుచున్నాను. నాయందలి ప్రేమచే దయచేయుటయును మానుము.

గీ. పెదవి బింబాధరతరిని గృష్ణుడాద; కోరలించుటచే రాముసత్యభామ
  ల్యామ[illegible]పై దరతరలాడునట్టి; ముంజా సౌదామినీవల్లి మాడ్కినలరు.

సారం—(తనలో) ఈమె యెన్నియో శృంగారపటంబులనే చూపుచున్నది. తన
  యుద్యమానుకూలంబునా యేమి? (యోచించి) కాదు. కాదు. ఒక్కొక్కరికవన్నియ
  నొక్కొక్కటి రుచించును. అంతియె కాని తల్లి [illegible]వలంబు [illegible]. ఒ
  క్కచోట బుట్టిన వన్మార్గ యని పిల్చు [illegible] (ప్ర)తల్లి [illegible]
  [illegible] నా[illegible]వలసినవటంబులా [illegible] నేను [illegible] చెప్పవలయునా? [illegible]
  [illegible] యున్నది.

చిత్రాం—(తనలో) అయ్యో దైవమా! నా సౌందర్యమును చూచి నా మనోరథము నా
కొందవమ్మె. ఎన్నియో పటంబులను జూచినను కంటిలో నయినఁ గొందవరెన్ను
ఇంక నాకోరిక కొనసాగదు కాబోలు. (యోచించి) కొనసాగదనియింతటిలో
[illegible] చేయఁగూడదు. సాధనాంతరంబులఁ జూచెద. (ప్ర) సారంగధరా! నీకు స్వప్నఫలంబు తెలియును గదా?

సారం—తెలిసిన?

చిత్రాం—

మ. [illegible] డొక్కయుఁడు ప్రక్కంజేరి ముద్దాడి చె
క్కిలి చించోష్ఠము చేసెలాని యలరుంగేల్దోయిచేఁ జాదుకం
బుల రెండింటిని మెల్లగాఁ [illegible] యుష్మద్రూపారాధనం
బులఁ దేలించినయట్లు దీనికి ఫలంబుం జెప్పుమా పుత్రకా!

సారం—(తనలో) ఓహో! తండ్రి యెంతదుర్మార్గురాలిని [illegible]. కాదు కాదు.
[illegible] దుర్మార్గునకు కానిచో హితుని ఉపదేశంబు నిరాకరింతురా? (యోచించి
[illegible] యామెతు నన్ను నిదించుకొననేల? కుమారుండను దనుత్రుచేతనో యెవ్వ
యను [illegible] కోరుగుటచేతనో యడిగియుండవచ్చు. (ప్ర) అమ్మా [illegible]
[illegible] వినదగిన విషయంబులుకావు. కావున నిట్టి సంగతులవిషయము గట్టి
పెట్టి పలికినన్.

చిత్రాం—ఇప్పుడు గాని నామాట వినవలయును.
సారం—అకార్యము కాకున్న దప్పక వినియెదను.
చిత్రాం—అకార్యమేమియును లేదు.
సారం—అట్లయిన సెలవిమ్ము.
చిత్రాం—ఈపద్యమున కర్థంబు చెప్పవలయును.
సారం—ఏపద్యంబునకు?
చిత్రాం—

గీ. కాయకష్టంబు నీవొంద గారవమున । గురువుయొద్దఁ జదువు నీకుఁ గూడదింక
నరిమఁ గురుదారకోర్కె తీర్చి । [illegible] సారంగధర [illegible]

సారం—([illegible])

చిత్రాం—[illegible] గురుదారలో [illegible]
[illegible] చెప్పుచున్నది! [illegible]

భర్తృశుశ్రూష నాచరించుచుండవలె. రాత్రిం దివము దాపురమునకే చేరగలిగెచెప్పె దము. అట్టిమనోహరము నిన్నూరవనిత యభిలషించిన నమ్మెదనుకొనుచున్నావా?

సారం—ఓయీ అమ్మా! నీవునన్ను శ్రీకృష్ణుడవుగదా! నాదిక్కు వెదకంగా యెవ్వ రభిలషించునది?

చిత్రాం—నిన్నూరవనిత యభిలషించె. నమ్ముము మాటగాదు.

సారం—అట్లయిన నాకు నామనం బెరుంగదనియే స్పష్టముగ జెప్పవచ్చును.

చిత్రాం—ఆమెయామవతి కాదని తలచబోకుము. ఆమెమానంబు వీక్షించిన మన్మథుని కంటిన వలపుపుట్టి తిరవలయును. ఆమెపుట్టిన పిదప గర్వంబు స్త్రీదర్పణమందు బదమెత్తి యతిశయమాత్రములు బ్రహ్మాదులకు నిందకు పాలికానిది. ఆమెనుచూ రకె నలుదవ్వుకొండినాఁడు. అన్నిటను నీకు దగినది, రూపవతి.

సారం—అమ్మా, రూపవతియైన నేమి? కాకున్న నేమి? కనకాంగి తక్క తక్కిన తరు ణులు నాకుఁ దల్లులేసుమీ!

చిత్రాం—నిన్నుఁ గోరినదియు కనకాంగియే, సంశయింపవలదు. (తనలో) కనకాంగీ, నీపుణ్యమేమి? ఆహా, యెవ్వరయినా యవ్వనవంతుడని యిట్లుచెప్పి ఇంకదిన తల్లిని నన్నెవ్వారెరుగరా? అందని మ్రానిపండ్లకు నాసపడించిన చందమాయె న న్నోరకా నీకంతంబును నవలింగా నెరనేర్పుకొంటిని నేనేర్పర్థరాలను సర్వ విధంబులచేత వృద్ధురాలనే. (రూపించి) కాగమ్మ. శక్తికొలదినేక ప్రయత్నిం చెదను. వాడ గాము దేవ్వ డున్నాడు. (ప్ర) సారంగధరా, ఆమెను జూడకపో వుటచేత నిటులాడుచున్నావు గాని నిజముగా జూచినచో నిటులాడెదవా అటాలతిపోలికను జెప్పెదను. నన్నుజూచి యామెను వరె చూడనక్కరలేదు ఇరువురకును భేదము రవంతయును లేయింకేసియామెనుజూచి నన్నియామెను జూచియామెను జెరిగినవారే భ్రమించెదను.

సారం—అమ్మా! ఏలయీ యుపక్రమప్రసంగం? ఇకమాఁ వరకూ?

చిత్రాం—గుట్టుబయటంగునని శంకింపవలదు. ఒరుల కంటఁబడకుండ రహస్యముగను నాచారెదను.

సారం...అమ్మా! రహస్యముగ నుద్రేకము చేయుచున్నావా? విడిచెను.

ఆ. కుమారచెంతను నన్ను విడిచింపలేదని! కొంకక వృథచెందైన దొంగతనం

నాకు దీపుమైన బ్రాణంబు గొనరాదా! కంఠమునకు నుట్టొనర్చుకొనఁగా

మరణోద్యమమున నన్నుఁ గన్పెదవా యేమి?

ఆ. కనక కేయూర భూషణంబులు గరిమ । చంద్రహారములతో [illegible]
మేలిగాజులతో [illegible] । [illegible] గాంచు.

ఇవి నాకి మాటలెందులకు? మన మనస్వాతము [illegible] నమ్మించుము.

చిత్రాం—నామీదను నిట్లంటివి. కాని, యూరకుండక [illegible] మోమీదనే కన్నులు
చంద్రమిఁ జూచిన నీమనస్సు కాంతము కరఁగకుండునా?

సారం—

చ. బలము పరిందుగ్రత్తరుండఁ దాయు ధనం బడఁగంటు జెల్లబో
ధుల కృపణుట్ల జాచెదరు దుష్కృతు దారఁ దొలంగుమంచు న్యా
థులు బడలంగ జేయు యమదూతలు శిక్షలొనర్తు రుగ్రతా
కలనఁ గన్నఁ గావున మనంబెటుల గరఁగుం బవిత్రవా.

చిత్రాం—నీమనస్సు కరఁగనిచో నానిదయే బలవంత పెట్టును.

సారం—బలవంత పెట్టిన నిది నీకుఁదగదని బుద్ధిచెప్పెదను.

చిత్రాం—నీబుద్ధినెవరిఁ గాళ్ళక్రిందఁబడి బతిమాలుదును. [illegible] నా స్త్రీయం
దువా?

సారం—అవకేమి బతిమాలినను భయపడుచున్నాఁడను గదా!

చిత్రాం—ఎవరికి?

సారం—ఆముష్మికంబునకు.

చిత్రాం—నీతండ్రికి కాదు గదా?

సారం—అమ్మా యిట్టిమాటలేల? నామనః పరిశీలనంబునకుఁ గాఁబోలు నిట్లు లాడుచు
న్నావు. కానిచో నాయట్టివారికి చేయుచుంది బుద్ధిగలదాని దగవాన నిట్లంటువా?
తల్లీ! తడవయ్యా.

చిత్రాం—నాకుడు దయవయ్యా. (తనలో) ఇంక నీవిక ద్రావిడ ప్రాణాయామము
మాటలు పనికిరావు. గూఢమంత్రము మున్నే వలను పడదు. సిగ్గువిడిచి నోటితో స్పష్టం
బుగఁ జెప్పవలయును. చెప్పిన నంగీకరింపనిచో నవమానము గదా? అవమానమున
కొంతదనుక సహింపుట రాయభారము. అయ్యో! కామధగవానుఁడా! లోని
వలపు లజ్జచే మరుగ్గులలాగున నుండెడి. ఓలజ్జా! నన్ను విడిచిపొమ్ము. నన్ను విడిచి
పొమ్ము. ధర్మమా! మరికొంతకాలమున జాడిగోనుము. అభిమానమా! మనల కిక
పురకింక నరిపడదుమమా. హాహా! సారంగధరుని, నన్ను రెండుకములతో నను
మూగఁ జూడుము. కామధగవానుఁడా ముందు నడువుము. (ప్ర) సారంగధరా!
మామకీన సారంగధరా!

[illegible]

ఆ. గాఢముగ నిగ్గుచు గాఢముగా [illegible] । [illegible]
వక్రసందర్భవచనకు భరతముఖరా । గతినిసీమ నగమునకుం గాచుకొంటి.

ఇటువంటి వరరూపంబుగా [illegible] వచ్చితి. ఎప్పుడు నీవతి [illegible]
బుగ [illegible]? వన్నె నీతని [illegible] దయచూపరా? [illegible]
[illegible]?

ఉ. ఎంచెదనొక్కొ యొక్కొ వచియించెద గంధవహంబురీతి నొండెడు బా
యుంచెద నేయుచేత స్పృశియించెద గర్పురవీడియంబు ని
ప్పించెద బాధలెల్ల నుడిపించెద గప్పుని ముద్దుపంగ ప్రా
ర్థించెద తెక్కుధంగుల సతించెద గోర్కెలు తీగనించెదన్

ఆ. అమ మందగామిని దీర్పవట్టిపసీడి । గదియు కోరమైన పన్నగాంగు నరణి
మానుదునాళ్ళు మనసిధర్తునిడిచెద । చేరుకురమారు వధించుమనిన్న.

[illegible]—(తనలో) శివశివా! నేడెట్టిదుర్దినము. ఉదయంబునలేచి [illegible]
ముఖము చూచితినో వినరానిమాటలు వినవలసివచ్చె.
ఏదియో పాపం బీరూపంబుగా బరిణమించెను (ప్రకా)

ఉ. [illegible] విరహాభావముచేత వచింపుచుంటివో
[illegible] విరసంబుల నాడుచుంటిచు [illegible]
యితనిమానంబునన్ దెలియ నిష్టముగల్గెనో లేక నీకు దు
ష్కృతిజనియించెనో తగదు మంచితలంపున దైవముచ్చితన్.

ఉ. [illegible] [illegible] తల్లి వం
[illegible] వట్టి [illegible]
[illegible] దగవుమాలిన బుద్ధియు [illegible]
[illegible] నీవన [illegible].

అమ్మా! యిది నీకుదగదు.

[illegible]—అమ్మా యని పిల్వకు [illegible] యని పిల్వుము.

[illegible]—(చెవులుమూసికొని) శివశివా? ఎంతదారుణ కృత్యం [illegible] [illegible]?

చిత్రాం—నాయెడ నేమి యున్నది? (మరల నాలోచించు.)
సారం—(తలవంచును.)
చిత్రాం—మన్నారకేమి కలదని పిలిచితిరా?—కావా?
సారం—అయిన.
చిత్రాం—కాలుబట్టెదను వినుము.

ఉ. తొల్లి నియోగి కన్నెటను [illegible] తల్లిదండ్రు లిం
తెక్కగనీ కమ్మనఁగ [illegible] కాటు కోడె కంట్రుల
[illegible] వాడిపట్టి యువనీపతికిద్వార నూల కోకిల
[illegible] దాంపత్యంబు గడుమార్గతచేతను గట్టువైవడిన్.

చిన్నవానికి గ్రొత్త వలువరూ మీపలి వానికి బుఱుకు తెలుపరయు దొరికిన [illegible] కలుగును. కావున నీతండ్రికి నెట్టులుండినను బ్రాయంబుతో నున్న నిన్ను వరించిన నాకు కతకృత్యు దావరించిననింక నాప్యాంతమెంత సంతోషాగ్రాంతంబుగా నుండునో యొక్కింత దయాంతరంగుండవై నీవే యూహించుకొనుము.

ఉ. అన్నులమిన్న మిన్న యిలవన్నిటవన్నెను గన్న కన్నె గ్రాం
తొన్నల కెన్నలన్ తెలుఁగు చిన్నరి పొన్నరి కన్నులాడికా
నన్నయ మెన్నియొన్ని లలనన్నను మన్ననఁ గాంచి క్రన్ననన్
గ్రొన్ననవిల్తుదిన్నములఁ గాడుము మిన్నను గిన్నమున్ జనన్.

సారం—(చెవులు మూసికొని) హరహరా! ఎంతఘోరకృత్యంబున కొడిగట్టితివి. నిజముగా నీవిట్టు లాడితివో లేక నాకు వినఁబడియెనో గాని యిట్టి [illegible] నెట్టి వైపరీత్యము వినలేదు.

ఉ. అమ్మ యిప్పు కోరదటమ్మ యిటులాడఁదగఁ జెల్లనటమ్మ తన్న యూ
యమ్మకు నీకు భేదము రవంతయు నున్నదటమ్మ [illegible]
[illegible] విన్న మర్త్యులెవరేనియు నీయనరమ్మ పాపగా
ర్యమ్మెటులెంచితమ్మ మదిన్యాయము గాకనటమ్మ [illegible].

చ. నుతగుణుఁ డాతిగానిపని [illegible] తలంపుచుఁ జేసిపాలిఁటో
[illegible] తనరు వన్నెవాడనుచు [illegible] పలుకంగనేలయా
[illegible] నీ [illegible] బుధి [illegible] గల్గియుండుట సే
[illegible] సతులు పట్టపరమ్యా [illegible].

చిత్రాం—సారంగధరా కొనిపని యేమున్నది? ఎన్నడు విన్నదక్క [illegible]
[illegible] బాగుగా బరిశీలన చేసినచో నీతండ్రిని గానిదని; [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible],

పౌరం—తల్లీ! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]? [illegible] [illegible]? [illegible]
[illegible] [illegible] నీకిప్పుడు [illegible].

విశ్వా—త్రిభువన [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ధరించుటకు [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]! పౌరంగధరా!

క. [illegible] [illegible] [illegible] బాధపెట్టక [illegible]
కరణము లేమి ధారుణిని [illegible] [illegible] యట్లు నీ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] బాపాత్ముల సంధిటచేయ్యము గ్లానిం దీర్పుమా.

పౌరం—అమ్మా నీకిట్టియిడ్డిపుట్టుటయే తప్పు. పుట్టిన [illegible] వింత యిడుము
[illegible] నింతకన్న గొప్పతప్పు. నాయందు [illegible] స్థిరంబన్నప్పు [illegible]
[illegible].

క. [illegible] దగన్ల దనపావను [illegible] ని[illegible] జ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] సంగముచే [illegible] పెద్దలు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. ఒకరి చేత చెప్పించుకోవలసినదానవా?

విశ్వా—ఓరా! పౌరంగధరా [illegible] [illegible] ధరారమణి [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
పెద్దలు [illegible] [illegible] [illegible]?

సీ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
పౌరం—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
పౌరం—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
విశ్వా—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
పౌరం—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

చి|త్రాం — మీసత్త్వమెట్టిదో తెలుసుకొనగలదా కృష్ణునకైనను తెలియదు గదా.
పారం — ననుమెచ్చిన నారాయణుడే సత్యభామాభర్త గాదా యీ ధాత్రిలోన.
చి|త్రాం —

క. నాకు నీపాటి తెలివియు నారయుండి । యేయుందరాదిబుధులకు నెఱిఁగిన న్ని
దైన నీకులం బెట్టిదరంబెరిఁగాని । వనితల మలోన బహువిధాల గలదు!

పారం —
క. తెలిసియు తెలియని తీరుదేహముచేసి । పదరి పిడికచ్చి యెరిఁగి ప్రాణమున
గూడఁ దీసికొందును కార్యగర్వమున । లేదు గాని నిదివలదు దైవికము.
చిత్రాం — (తనలో) ఇంక నీనితో వాదమేకని చెప్పిన లాభము లేదు. రేపు యని యడిగెదనుగాక. (ప్ర)

ఉ. కరుణా మద్దుల సద్దులఁ దిగువుతో గాఁగెళ్ళ రక్షింతో యా
నరసింహాకుగ కేకిలలకు నేఁ జావంగ దీక్షింతో నుం
దర నీచిత్తము నాదుభాగ్యము కాదంటే నేనన్యథా
శరణంబాస్త్రియటంచుఁ జేరితిని మాం పంరక్షయం చిత్తుల్గా.

శరణాగతరక్షణంబు రాజులకు పరమధర్మంబుగదా?
పారం — (తలవంచుకొని.)
చి|త్రాం — ఏమి మూరకుంటివి నిరుత్తరం బంగీకార సూచకంబా?
పారం — నీవు తల్లివి నేను పుత్రుఁడను. మానవధర్మంబు పరిత్యజించి పశుధర్మంబు నవలంబించి నిన్నంతనే పుట్టినవారికయిన నసహ్యంబగు పుట్టించు నిట్టి నీతత్త్వం బునకు దోడుతిరిగని నిశ్చయుండనై యుంటిని గాని మరియొండు గాదు.
చి|త్రాం — మానినీమదనా! కన్నులు గలిగినందులకు గాంచవలసిన భాగ్యంబు నీయాకారం బును గాంచి పొందితిని. నాతనువు గలిగినందులకు నిన్నాలింగనము చేసి గాఢాశ్లేషం బొంద వలయునని తలంచుచున్నాను. మందభాగ్యురాలి యడిగి తలయూపిన తరువాత మరిపెండ్లియాడి యని చేసెదవు నమ్మనిరోద నేమో యటులనొనరన కోరిరాతి గాదను. (అని పాదము పట్టుకొనును.)
పారం — తల్లీ! నన్ను ముట్టకుము తగనిపనియగునిది.
చి|త్రాం — నీయట్టిరతిలో నొక్కటి పెండ్లియగు నెక్కడిని జగదేకసుందరుండవుగదా యాఁడుదాన పెండ్లియాడుమనుచుంటిని. యిటుల యెన్నటికి యొకపాటికైన నీ?

సారం—రామరామ.

చిత్రాం—([illegible])

సారం—అమ్మా! నా కింతకు ముందెవ రెప్పుడనెల?

చిత్రాం—చిలిచితినిగా.

సారం—ఎవరిని?

చిత్రాం—నన్ను.

సారం—ఎప్పుడు?

చిత్రాం—ఇప్పుడె.

సారం—ఏమని?

చిత్రాం—రామరామ యని.

సారం—నీయమాయానుబట్టి యట్టియర్థంబును చేసికొంటివి గాని నాయభిప్రాయము కాదు. నీవాడినపలుకులు చెడిదంపు మాలుకులవలెఁ దోఁచ నప్పరమేశ్వర నామోచ్చారణంబును చేసితిని. (తనలో) హా! సుబుద్ధీ! నీవన్న యక్షరములు చెప్పితివో యన్నియు నిజమయ్యెను. నీమాటవిన్న నాకిట్టిపాటొదవదుగదా! (ప్రకా) తల్లీ! అది యేమి కాలవిశేషమోగాని కలిగినకంటెకిదియ మంకరాంతుటు పదోబ్ధనలన్నియు నీకుఁ బనికి రాకయుండె. ఉత్తమరాజవంశంబునఁ బుట్టి యశోవిరాజితుండగు రాజనందనుని చేపట్టి యాఁడువారిలో నింతదనుక నవ్వనని యనిపించుకొని నాయట్టి వాండ్రకు చెప్పుదగు బుద్ధి చెప్పఁదగినట్టి నీవిట్టియన్నియు మంటఁ బెట్టి నడువుకట్టి ప్రేమ చూపించుటొనరెదవా?

చిత్రాం—(తనలో) ఇంక నితనికడ సామదానంబులు పనికిరావు. ఇష్టమువచ్చినట్లు దూలెదను. పెట్టువానికన్నఁ గొట్టువాఁడెక్కుడుగదా (ప్రకా) ఓ కఠినహృదయుడా! మన్మథునితీవ్ర కుసుమంబులకన్నఁ బేశలంబగు శరీరంబునకు లోనావ్రణంబులకన్న గాఢమగుటచేత నెట్లు భరియించెదవు.? నీవో నిశ్చలాంగుఁడవు ననున నా [illegible] [illegible] చింత [illegible].

క. చేకొనుఁ బ్రాణదానము చేసినదచ్చక యుంచి పేరు నే
మానుము గాక ప్రాణములఁ గొంకక విడిచితినని యుప్పుడే
శోకమునొందుదానను భువిఁ జీఁదటందురు గాన కంటిలో
వాడి యుండక తలంపుము స్వభావమునన్ గుణముల్ గ్రహించవే.

గ్రహించనిచో నేను ప్రాణపరిత్యాగంబును చేసికొనెద. తత్పాపంబు నీకు [illegible] ..

సారం—

క. కులాంగన యూరక కార్యములు బల్కిన యుక్తమ్మె పోయి లేని నీ
వలపున్ జేసి ప్రాణములు బాసెద బాధను వచ్చుదాన భూ
తలమున నెంచుఁ బల్కెడవు ధర్మవిరుద్ధములైన ధర్మముల్
సలుపఁగరాదు గానఁ గలుషం బనుమాత్రము గల్గదెప్పుడున్.

చిత్రాం—ఏమిరా! నిర్దయస్వాంతా! నేనింతవేఁడిన నణుమాత్రంబైన నీమనసు కరఁగకున్నది నీహృదయము వజ్రముచేతనో లోహముచేతనో శిలచేతనో చేసి యుండవచ్చు కాకున్నఁ గన్నీరు మున్నీరుగా విలపించుచుండఁ గటిక శిలాఖండమై నను జాలిఁగొనదా? ఎన్నడూ చదివితివి. నీచమువులు సముద్రంబులోఁ గల్పనా? మంటిపెట్టి కాల్పనా? భూతదయయున్న పెట్టిదియా యుండునని చదువు కేల?

ఆఁడుది యనుయమన్నఁ బాతకము గాదఁటరా?

సారం—అమ్మా! ఇంకను నీతలంపు ద్రుంగదా? ఇది తగవు కాదు.

చిత్రాం—(తనలో) వీని నెంత నిందించినను లాభము లేకపోయెపో నిమ్ము. బెదరించి చూచెదను. (ప్రకాశముగా) ఔరా! యెట్టిధర్మపన్నాలుగ్గడించుచున్నావు. కొంత కాలము కాచుకొనుము. మీతండ్రిగారు వచ్చినతరువాత నీపాట్లు (అర్థోక్తిలో)

సారం—

క. జనని వినీవు పల్కిన వచనమ్మను మీఱఁగరాదు గాని కా
మిని విని యొప్పు నీతి కాతంబును బూనకు మంచు వేఁడెదన్
గనుమిఁక నీదుపాటు నుచు! కన్నుల నశ్రువరింతు వేల నా
జనకునితోడ తెనిపడి చాటిన నాయన విశ్వసించునే.

చిత్రాం—విశ్వసించఁడేమి?

ఆ. మగనిమగడు చెప్పఁడు కొరత। భూతలోన యతండె నీతిఁదప్పి
విన్న విశ్వసించి వన్నె దండించిన। నతని తప్పు నతని కర్మఫలము.

చిత్రాం—వృథాగాఁ బ్రాణంబులు కోల్పోయెదవు. నామాట వినుము [illegible]

సారం—తల్లీ! అధర్మంబు కొఱకు బెట్టుచున్నావు -

చిత్రాం—మరణము కన్నను అధర్మకుంతము కీడా? గ్రాహ్యముకాదా?

సారం—కాదు.

క. సత్పురుషు లాంద్రి నీయమముల సాధ్వులు గార్యము లేమిధాత్రిలో
మంగళప్రదమౌ బ్రహ్మము సాటిగన్నరు మందిరములా
సత్పురుషు లెప్పుడును బన్నిన సాంద్రవిధమున నాకే
బలియింపఁ బ్రాణమైన విడుతుఁగాని సహించను నీ దుర్వర్తనముల్.

చిత్రాం.—నీకీవుడము వైరి మాట నుతించెదవు. కాంచుట్టేదే నా మాట వినకుంటివి. ఇంతంత
నరాని వంతలను బెట్టెదను చిరనుంగాంటివో.

సారం.—అమ్మా! నీ వెట్టు బెట్టఁబెట్టెదవు వినుము.

ఉ. తనయుండు మాతిలోఁబడిన దద్దయుఁ జెంతను గాల్చుబోదిలన్.
జనవడి దానునా దుమికి సాహసవృత్తిని జేయుంత్రిచా
దప్పున పదంబుధి మునుగు పూరుషు సాకము నీశ్వరుండు నా
వ్యసనమున తెన్నదేవి బుద్ధి మార్గమునీవ వన్నగాకఁదే

చిత్రాం.—ఆ దేవుఁడే నీకు బుద్ధిఁ బుట్టించుఁగాక. సారంగధరా! నా యాశ వంతసు నాశ
నంబును జేసెదవా? నీవు నా మాటను గాదనవని యెంచి చాలకుండ సమాజమయిన
నట్టువిడిచి బట్టబయలుగాఁ జెప్పితిని. మన మనసులోని తలంపులుగా నుండవిచ్చో నీ సంగతి
'రాద్ధాంత' మగును గాఁబోలు? ఎంత తప్పొనరించితి.

సారం.—అమ్మా! ఇది నీ తప్పుగాదు. నా పాపపరిపాకంబున నిట్టి మాటలు నీ నోట నుండి
విననైతి నమ్మా. తప్పు మా వారంబు తెల్లడియగుదని శంకింపవలదు వినుము.

ఉ. పాతకుఁడంచుఁ బల్వురు చివాట్లను బెట్టినఁ బెట్టనిమ్ము కా
ర్పరులు దుర్గమాగ్రహమునన్ నను నోయనఁ జోనిమ్ము నే
నేతెఱఁగెంతలోఁ బడి యిట్లని చెప్పను నీదు పాదరం.
మాతవు నీవు తల్లి! విచారము నిందను మార్చుకొమ్ము నీ.

(తనలో) సాత్వరంబునకై యిందు నిల్చుట యట్టి విధముగా బలవంతముగాని
యింక నీయింట నుండఁగూడదు. త్వరగాఁ బోవుటయే యుక్తము.

(అని పోవుచుండును.)

చిత్రాం.—(కొంగుపట్టుకొని దీనత్వముతో) చిన్నీ! ఎంత కఠినుఁడవు. నా మనసు
నీకుఁ దయరాదా?

సారం.—అమ్మా! నా కడసారి ప్రార్థనము నాలింపుము.

మ. [illegible]
గని [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

చిత్రాం—నీ ప్రాణ నాథుగానే యున్నది. నా కోర్కెను తీర్పవు [illegible]
[illegible] నీ [illegible] ప్రతిఫలము [illegible] పొందెదవు. ఛీ! దురాత్మా! నీ
[illegible] చేయుచున్న నేను చిత్రాంగినా?

సారం—ఎంత సాహసం బెంత సాహసము అయినేమి?

సీ. "పరదార [illegible] సాగర సుతారకులార! సర్వాంతరాంతర [illegible]లార!
[illegible] సాధకారకులార! [illegible]లార!
[illegible] గరుడవన్నగులార! [illegible]లార!
[illegible] ధరములార! [illegible]లారా!

గీ. ధర్మ మెది యీ సారంగధరుమనవ్వు దారిఁ జనని వాఁడేం భూధవునితోడ
వదియు నిడి కూఁ గల్పించి విన్నవ్వుకల్గ । జవ్వరాకుండఁ జేయుఁడీ! శరణమంటు.

చిత్రాం—సీగంబు నిగ్రహానుగ్రహ సమర్థులా? నీవు ధర్మవర్తనుఁడ వౌటఁబట్టి
కాఁబోలు నిన్ను వరించిన నాకు మనకంబగుమగండు సంభవించెను. అప్పుడు
వీరేమాలల దాఁగినారో? ఇప్పుడు మాత్రము తగుమగని సిగ్గులేక తలయెత్తి రొట్లు
వచ్చెదరో చేయుదు జూచెదగాక.

సారం—(తనలో) మిత్రమా! సుబుద్ధీ! నీవు నిజముగా సుబుద్ధివే. నీమాటవిన్న నాకీ
యాపద రాదుగదా! ఇట్టికష్టంబు చేయగాంచకుండగా మాపినతల్లి మనంబునద్దము
లోఁ జూచినట్లు చెప్పు నీవాక్యంబు తిలకింతును? దిగికఁ గదా లోకు తెలియుట

సీ. దరిలేని దుఃఖసాగరము దాటంగ యానపాత్రము గాదె యాప్తుమాట
సకలకార్యవిధాన సంతానములుగాద నమలాంజనముగాదె యాప్తుమాట
భద్రసంపద ప్రాపాదమును నెక్క నారోహణముగాదె యాప్తుమాట.
కామాదిశత్రుల ఘనగర్వముమాన పోద్రిచినసుగాదె యాప్తుమాట.

గీ. అలఘోరతపోబీజంబులంకురింప । వర్ష పాతము గాదె యాప్తుమాట
అట్టి యాప్తుమాట విడిచినట్టి నాకు । నిట్టి చిక్కులు గాక మఱెట్టివగును.
విచారించిన [illegible] ఏమగునుగాక. (నిష్క్రమింతురు.)

చిత్రాం—ఇంతవరకు [illegible] [illegible] [illegible] నుండిన
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గాంతును?
[illegible] సఖీ! [illegible]!

మద —(ప్రవేశించి) [illegible] ఉంటివి. [illegible]
తేదా [illegible] పోయెదవా! [illegible]

చిత్రాం — మున్ను భాగ్యలక్ష్మి రత్నా? వాఁడు రాతిగుండె గలవాఁడుగదా? ఎన్ని మారులు చేసిన పని యున్నియు నిష్ఫలంబులయ్యె. ఎంత బతిమాలిన వాఁడు [illegible] అయ్యె. దినదినము [illegible] పోయెను. [illegible] భయంబు పెట్టిన [illegible] ధృతివదలఁడాయె. ముందేయుపాయంబు తోఁచదు. [illegible] వాని మూలాన బలవంతముగాఁ [illegible] యోగంబాదవు. ఇంతదనుక వాఁడు వచ్చి నన్ను లరింపునని కాచుకొంటిని. ఇప్పుడదికూడఁ [illegible]

మద — అమ్మా! [illegible] ఎంత ద్రోహి!

చిత్రాం — అయిన నేమి! [illegible] ప్రతి [illegible] గట్టునా?

మద — ఇట్టి [illegible] బ్రతుకనేమి?

చిత్రాం — బ్రతుకువాఁడైన నామాట నేల యంగీకరింపఁడు? నాథుఁడు వచ్చిన తరువాత జూతము.

మద — ఏం చేయుదవు!

చిత్రాం — వానిచే బలాత్కారంబునఁబడినదానివలె నుండెద. నేఁడు నాథుండు వచ్చునని వింటిని. వచ్చు సమయంబు యిదని. నీవు గది తలుపు మూసి [illegible] చెప్పినదానివలె నిన్నేన్ని మాటలు చెప్పుము. నీవును సమయముచూచి వచ్చినప్పుడు తోడుపడవలయును.

మద — ఆ సంగతి నాకు వేరె చెప్పవలయునా? సారంగధరుని యందే దోషమున్నదని కోటి [illegible] పొందెదను (ఆలించి) కాలిదప్పుడు వినవచ్చుచున్నది. రాజుగారే యయియుండవచ్చును. నేను పోయెదను. నీవు నిద్రనటించుచుండుము
(నిష్క్రమించును.)

చిత్రాం — గదితలుపులు వేసికొని పండుకొని [illegible] నా [illegible] పరితపించి [illegible] సారంగధరుని గాఁ [illegible] యవంగీకారమున [illegible] పెట్టినను [illegible] పొందెను. (అని తలుపులు వేసి పండుకొనును.)

రాజు —(ప్రవేశించి) ఎన్ని దినంబులకు నా సుందరిని చూడ [illegible] గాంచి [illegible] గలిగితిని. ఇప్పుడుగదా నా [illegible] ఎట్టి సుఖంబులయినను [illegible] ఆ సుఖంబు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

మాతో పాటు గొంతెత్తి పాడగానైనను రాగా! (అంతట నవి దిక్కులు చూచును)
ఏమి! మాధుర్య రాజము తెలతెలఁ బారుచున్నది. కారణం తెలియకుండునే
నిప్పుడు? ఇక్కడ రెక్కలు కొక్కి చిక్కలను గానరాకున్నది.

౯. ఎవ్వరు గాంచిన దీని దంత్రమా నా యంత నా యంతదేలాగో వదలయెవ్వరు
ఎవ్వరు గాంచినఁ బిల్లఁ స్వర్గలోకఁ బలికించుఁ బలికించదేలాగో కలి యెవ్వరు
ఎవ్వరు గాంచిన చెవ్వు చెంతేనె పాడించు పాడించదేలాగో యేమి యెవ్వరు
ఎవ్వరు గాంచినవంత తెలియనివదలించు వదలించదేలాగో పాడి యెవ్వరు

౧౦. ఎవ్వరు గాంచిన నారాజ కేయుదమాయు చుంచుఁ దాఁబాడదేలాగో యాడిదె యెవ్వరు
తోంటిసందాన నీకేవతో చదేమి। కారణం బేదియో నాకుఁ గానరాదు.

నాటి కాలం మున్నెన్నడు నా కోకిలపర్వము విధివంతమా ప్రకృతి కొంగ
కొంతో చేసుకొని పాపాలిది మనవరాజ్యలక్ష్మి రాజు యాత్ర కేతెంచుచుండు. ఇప్పుడు
నాకుండుటకుఁ గతం బేమి? హాస్యంబునకయి రొందేం దాగి యుండెఁ గాఁబోలు.
వెదకిచూచెదను. (దిక్కులన్ని చూచి) ఎదుట నాదినవు గనుపించుచున్నది.

౧౧. ఏది నా తలపుల చెల। యేది నా ముద్దుగుమ్మ రేది ప్రాణం
బేది ప్రమోదమూలం। బేది చిరాగింగి రాణి రేది యేదీ.

మత్త. కాంత గానఁగ రాదు మీదను గాన నాయెద బాలితో
వంతమానుము నన్ను వంతల పాలు నీయఁగ దాఁగితో
కంకుఁ దేవను బాణజాలము కొయదిమ్ము విధాన న
న్నంతకంతకు ప్రేల్చుచున్నది యాదరింపుచుఁ ప్రోవుమా.

౧౨. మనము పెరుంగ పెంచి పలుమాయలు దాఁగుడుమూఁతలాడెదో
వనజశరుండు బాణములవైవఁగ చేవరికంబు లాడెదో
వనజదళాక్షి నీకుఁ బగవాడనొ దానువియుందుఁ దప్పుగాం
చినయెడ దానిఁ ద్రేల్చదచి చెప్పుము రెక్కలు నొక్క చేనియాన.

తప్పులేమి? తెలుగాఁ చెప్పవలదా? ఒంటిగా నిన్నిక్కడ డించి యిచ్చటఁ
జేసిన తప్పు కన్న గొప్ప తప్పు కలిగెనుదా? అందుచేతా యెంతగను బాధించిది.

౧౩. అలుకను వీడవే వరముఖాంబురుహంబును చెత్తి చూడవే
పలుకవుఁ జేరవే హృదయపద్మమురంబున ముద్దుపెట్టవే
పల్కుఁ బల్కవేమిటికిఁ గోలుకోల్తల పెల్లుబొవ్వ నే
పలియుచయిట్టికన్నె కృపచెయ్యము చేతుల చెత్తి ప్రొక్కెదగా.

[illegible]

[illegible]

చిత్రా—(తనలో) ఇంత సౌభాగ్యంబుగలిగిన మనోహరం దేవిచెప్పిన విధ్యేశింపదు? అంత తొందరగాఁ జెప్పనేల? వీనిరాకకై నేను చింతించుచున్నట్లు నటించెద.

మ. సుకుమారయాన వక్త్రశశిసోమ మనోధవ యొట్టులైన ప్రా
ణములను నిలుపుదన్న లిపి నాకుం బ్రేమలయందు చెన్నుచుక
నిమిషము వత్సరంబునకె సేమకపిల్లఁగ రావదేమి వా
ప్రాణములు గాలిబ్రమింగనో శిరాతులు గొంతుమగోసి చంపిరో.

రాజ—(ఆలకించి తనలో) స్వరము మార్గ చెక్షిణిఁ జూపగా నావలెనె నా కెరుఁ
గున్నది. సమీపంబునయున్న యీమందిరంబున గవాటము తెరచియున్నది. గ
వాక్షమార్గంబున జూచెద. (చూచి ప్రకాశముగా)

గీ. సాంద్రజలధరాచ్ఛాదిత చంద్రువోలె । శైవలాంతర్గత సలిలజంబు రీతిఁ
బత్త్రపంచయచ్ఛన్న పుష్పంబు భాతిఁ । గరమునూనిన వదనచే గ్రాలెదావె.

గీ. కారణం బేమి తోఁచదు గాని కొంత । వన్నె వాసి దొలఁగి గన్పట్టుచుండె
ప్రథలవల్లి మున్యంచిత భాతులింబు । భామప్రుచేర వాసిన వల్లిక రణి.

చిత్రా—

ఉ. హారిధునీర వంశమున గుంబ్రుచు వింతగుణాఁగిలింతలన్
హారసుధార్ద్రిఁ దేలితిని నాఁనిని యీనిరెందుచేరులన్
జేరలనింత జాద్రుమె యనీ యుంకేఁ గాపురమెట్లునేను నా
కీరముతో దుకత్తు కుచి కీలల ప్రాణమునంగఁ బుట్టెఁదే.

రాజ—అంతసాహసము వలదు. నేను వచ్చితిఁగదా! నీకేమిగాదు.

చ. తలిరులవిల్లుఁదన్ కెదుగువయ్యము పట్టెను వన్నగావనో
కలికివదంబునంద యమకగతులుదట్టెదు నేనిపాత్రరా
పలుకులమంత్రమున్నదిది పాయక పుప్పొడి మాడియట్టియా
వల వధరామృతంబు నిడు ధన్యత దీర్ఘమువిచ్చి కావుమా.

శరీరమువద్ది నా యభీష్టంబును దీర్పకుంటివా నీకుఁగోరిన రాజ్యంబిచ్చెద నీవనా. తెరచి చూచెదవా? నీకుఁ జేయుకత్తి తోఁగలిసినయంతను మనదు నాడ్యం తొలఁగటలు దీయింపవా?

చిత్రాం—ఓరీ! నీవు లేనప్పుడు వన్నిట్టులేదుటపాడిగాదు. నా నాథుండా నా చెంతనే యుండిన వన్నిటుల బాధింపఁజాలవుగదా!

రాజ—(తనలో) ఈ బాధింపబడుచున్న వాఁడెవఁడు? మనముఁడా కామియా? నాదేగదా విరహిణులు మీఁదికి నింటి గాలితోఁ జరుచుండును. (ప్ర) మననుపుర తోఁటకు యున్న వింక నాయకుని యాటలు గొనపోగవు గావున కవాటంబును దెరువుము.

చిత్రాం—

ఉ. ఆకట కవాటముల్ దెఱచినట్టి నికాంతములోనఁ గుక్కి సా
చ్చు కరణి నీవు లేనపుడు చొచ్చితి వంతిపురంబు స్వచ్ఛకం
ద్రకులపయోధిలోఁ బొడమి తాతల తండ్రుల నాటిధర్మముల్
సకలము మంటబెట్టితివి చాలును గాలము నీకు చెల్లెరా!

రాజ—(తనలో) ఎవ్వరో చంద్రవంశజుఁడు తన్ను బాధింపుచున్నాడని చెప్పుచున్నది. ఇక్కడెవ్వ రెవరు లేరు. కలవరింపుచున్నదేమో? (ప్ర) అన్నుల మిన్నా! కన్నులు విప్పి చూడుము.

చిత్రాం—ఓ దైవమా!

ఉ. పంగవు మెప్పుడేని విడఁజాలని నాథుఁడు లేనివేళ సా
రంగధరుండు నిర్దయత నాయిని బాములఁ బెట్టుచుండఁ జి
త్రాంగిని సెంతదాన నకటా ప్రతికింపఁ దలంచినావో యీ
యంగిలిజీవితంబు పలదెట్టులొ యట్టులఁ జంపవేఁడెదన్.

రాజ—(తనలో) ఈ బాములను బెట్టు సారంగధరుఁ డెవండు? నాకుమారుఁడు గాఁడుగదా? వాఁడేటైన బాముల నేల పెట్టును? దుర్మార్గుఁ డాచంద్రుఁడు గా వలయును (ప్ర) ఓసుందరీ! నిజవిశేష్యకంబు ఎచ్చినాఁడు. నీవంటిభామలవిధము వంత యిటుల నీకేమివచ్చె? తెలుపుఁడీయుము.

చిత్రాం—హా! సారంగధరా! ఎట్టిమాయలు పన్నుచున్నావు.

ఉ. కొంటెతనా నీవుభర్తవని లోనములు నా దెద వంతమాత్రనిన్
దలంచుచు భర్తగా నిలిగనా యుపలోద వంతమాదు ధం
గులు పతిచెంతలేమి నెఁగఁగోరిక సందెటుంచుచుఁ దాటియా
ములనడిఁ గట్టవచ్చితివో కో చెవులీ మొషఁ దప్పుఁగుట్టిక.

శా॥ ఏమీ ప్రేమతోడ నాకు చెలికాఁడగాదే చక్కన్ నన్ ప్రక్కనై
ధీమంతా దూరాన నీవున్నకడు తెల్పంబట్టి గొల్చింతు నీ
కీ! మార్గాంతముల నోయమానితముగా నాతో నీతో త్తరి
కీమాలన్ జపించు నంత యింత తిరిగో ఏమున్న నీతో ర్వ్యాఁగర.

ఉ॥ పుట్టిన నేమి సర్వజన పూజ్యతఁ గాంచిన రాజకన్యకన్
బట్టిన నేమి నీ జనకు పాణితలంబును నేను పాధ్వినై
పెట్టిన నేమి నిగ్రహము పొందిన ధర్మము గర్గె నేరికా
కట్టిడి నీకు బుద్ధులకు గావుతనీతల నేయు చెక్కనై.

తండ్రి చేపట్టిన దానినిఁ బట్టవచ్చితివా? నీవు వావివరసలు లేవా? పీనుఁ గు దాసీత్వ పెట్టుమన్న చెట్టును నాఁ జుట్టిపాశ్వ ముప్పటికే మొదలిపెట్టవలసినది కాని నా నాథుండు దగ్గరలేని నేంటనిదాంటి ఉపవంశముగా మరణించుట కూడ దకు కాదనియు నాథుఁడు వచ్చిన పిదప నమ్మహానీయ సుందరపాదారవిందసన్నిధానమున విడుచుటకై ప్రాణంబులు నెట్టురెట్లో నిల్పుకుంటిని.

రాజు — ఎవరో దేవి బాధింపుమండినని యెంచ నివృటికిఁ గదా! సారంగధరుండవి మంటలి కంకణంబువలె స్పష్టమయినది (కోపముతో)

గీ॥ ప్రాణ నీ నాయకుడు దీర్ఘకోపుఁట కాకు! చెలఁది పినతల్లి వలదని నే వృజకథితి
పదలి ప్రాపాదమును విడువంగఁ బోక! కుండు దేవాలయమ్ముకు గోరినట్లు.

నాదగ్గఱనున్నప్పు డెన్నియో నీతులు చెప్పితివి. తుదకు నీవున్నట్టు నీ తీరుగాఁ బరిణమించెనా? నీకుఁ జిత్రాంగి చెప్పినటుల కాలంబాసన్నమైనది. కాఁ బట్టియే నీకీబుద్ధి పుట్టినది. వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః, యను నార్యోక్తి తప్పునా? (కోపముతో) యూఁ! సారంగధరా!

చ॥ జనకుని పాణిపద్మము నిజంబుగఁ బట్టినదాని పాధ్వినిన్
జననిసమానఁగా హృదయ పారసమందుఁ దలంపకిట్టు లి
ముసాహసించితే బరమపాతక కన్నులఁ గాంచరా! యా
ఐనపు మదింబుసం దిరుగు వారలు వావివిహైన నెంతురే.

చిత్రాంగి — (లోపల) ఇతని క్రోధానలమును వచనేంధనంబులచే మరింత ప్రజ్వరిల్లఁజేసెద. (ప్ర) ఓరా! సారంగధరా! నీవు సారంగధరుండవు కావట్టును నా నాథుం డగుటయు ఆగ్రహావమున్నటులను మీ తండ్రిగారి స్వకీయసంపత్తి స్వరముతో ప్రజ్వలింపఁ జేయుచున్నారా? ఎంతమాయలమారివి. ఇంతమాత్రమునకు నేను రాజధి తలాపులాతీసి నిదురతరకు లోబడుదునని యనుకొంటివా? నీ పాపమ్ము. నా! మనోహరా! పెంపకమానంబును నొందకుండ రక్షింపుము. నా పాలిటి విధి
గాక నీకీట యెక్కువ పాపము చేసినది.

రాజు—(తనలో) ఈది యింకను నన్ను సారంగధరునిగ నెంచి నాకుపచరించు చున్నది. ఏమయిన గారాబునకు స్మృతికి జిక్కదు. (ప్ర)చిత్రాంగీ! యుక్కొనగారాదు వసంతకాలంబున నక్కలతో విహారము క్రింద నలరులపక్షులంబు మానక దవ్వరించియుండఁగా—

చ. అలుకలుగీరి కేదములపాకుల మస్పుల శతికిచ్చి యా
వ్వలఁ జిరునవ్వుతో జిలుగువల్వను జేసవరింపఁ దలంచుచుం
చెలమినిజొక్కు మద్దొసఁగి కెంతయు దీపుల క్రొల్ల దీపిడ్రు
వెలయును నాకుదేవదులు చెలుతు లక్షలఁ గోట్లుఁ జేయఁగన్.

ఉ. చెలిదంగం గనిపుక్కవేళ చనుకేఁ జేకొంటుఁ గంకొంటుఁ గ
వ్వలలిగ దాఁగుడు మూఁతలాడఁగను మావారిద్వరో పేరుచుం
బుజుకుందన్నను బల్కుకున్నఁ బలుకే బంగారమాయెంచుఁ జ
క్కులిగిందు వ్వదిపించుకొంటి పతినిగ క్రీగంట వీక్షింపుచున్.

చిత్రాం—(కలువలు తీసి) నాథా! నాకన్నులకగపడితిరి. ఇదిగో నాజన్మమువలన బడితిలు. నరపురుషావమానిక నను జేసి తుచ్ఛ శరీరంబును విసర్జించియుండు గాంతును. ఇంతను మానేన్న చావఁదలఁచియు మిమ్మొకసారి కన్నులారఁగాంచి చావనుంటి.

రాజు—

గీ. కళలకొత్తు కలిక నిన్నుఁ గాంచివాఁడు। చేటుపాటు కెరయంగ చేరువాఁడ
గంపుదీపకలికఁ దాది వంతలంపు। గరుమపజ్జగదియు కటకంబు కరణి.

చిత్రాం—

క. మానము భోగము భాగ్యము। మానమె సకలంబునేమ్మ మనుజాధీశా
మానము నశించినపిదప। ప్రాణంబులిఁకేల దుఃఖపరములు గావే.

ఇంక నాకీ రొంగిలి బ్రతుకేంటికి? పతిచేతిలోఁ జచ్చిన సతికి సద్గతిగల దందురు. కావునఁ గరవాలంబునఁ గంఠంబును ఖండించుము లేదా నాచేతికిఁ ఖడ్గమిచ్చిన నేనె ఖండించుకొనియెద. నలుగురిలోపలఁ దలయెత్తుకొని తిరుగఁ జాల.

రాజు—నీకేలోఁ యిదర రేటికో అపరాధము యుండు చూడక నీత్రు చావనేల?

ఉ. ఏమియు నీవల్లియును నది నా నింత్యైన శంకించక
గామాగ్నం దునికుఁ మిక్కుటుఁడు నాయభిలాషకాంక్షనా

కామాంధుడైన తండ్రి ప్రాణములు పోగా ప్రాణము బిందు పాపాత్ముని
భూమీశుల నిరతముక్తియుండదు నదేవ్యాఖ్యాంతు స్వర్గంబు కన్.

(తలవంచి) మహారాజసోదరా! త్వరపడకుము చిత్రాంగి యందలి మోహంబుచే
నా మాట చెప్పినమాట వివి కులధర్మమంతయు మఱచి సౌఖ్యమునకు బంధువులగు
నాతని నేమిచేసెదవు? తప్పొప్పుల నారయుదువుగా? (శిరఃకంపము చేసి) అరయవెట్లు?

ఉ. మానుని సద్గుణావళుల బాదిన నాతఁడు దుష్టకార్యమున్
బూనదటంచుఁ దోఁచు తెలిపోవన బోయిన దుఃఖమొందుటల్
గానఁగ నిట్లు చేసెనని కానఁగనా సెడి నిశ్చయించి రే
టే పరువంగ లేమి యిది యిట్టటు మదర్యాలభంగి లాగితిన్.

ఓరి మూఢమా! దురాత్మునా! ఈ యంగములెల్ల సాక్షిభూతుండ వీవేకదా.
చిత్రాంగి తప్పిదమో సారంగధరుని తప్పిదమో నాకుఁ దెలియునట్లు ప్రసాదింపుము.
(యోజించి) తెలియవలసిన దేమున్నది. సాక్ష్యములింబునలెఁ గన్పడుచున్నది.
వాఁడే తప్పు చేయునిచో నికాంత నగవునకుఁ గారణం బేమి? రత్నాంగి కన్నకొడుకు
ప్రేమతోఁ బాడుచేసె సారంగధరుని గూఁడలేనిమాట యెక్కడా? పవిత్రమనోహరము
సచ్చరిత్రారామము గలిగి పట్టపుమహిషి పుట్టినిల్లు గాఁగల యీకాంత పరిభవింపఁ
బూనుచో నిటుల నతపాండదు. సత్య సారంగధరునిగా నెంచి నన్ను దేవ
చెప్పను గాని నిశ్చయింపఁగాఁ గనిన నతఁడె నీ కుమారుఁ డిటుల చేసెననిపోట
నంబిన మదనపడరయ్యె. అటుల మదనపడ పోవుటయే గాక మానహాని చే బాహ్యమానహాని
బోయుచుండె. అప్పుడు. పతివ్రతలు తమ్ము చేరయున బాధించిన లోలోపల దుఃఖిం
చుచుఁ దమ చాపునకయి తెగింతురుగాని పెఱవారిని బీడింపరాదను. కావున
సారంగధరుని తప్పుగాని చిత్రాంగి తప్పుగాదు. (యోజించి) ఆ సారంగ ధరుఁడేమిన
నిట్టి కట్టిడి కార్యంబునకు నొడిగట్టునా? పరకాంతలను మాతృభావంబున
జూచుచుండును. వివాదమైన పెచ్చుటనయిన లెక్కకు రాక చీకటి తప్పున
తించినటుల నిమిషము యోచింపఁగను. చీకటి తప్పు మాటయుండనిమ్ము. ఎవరి చేతనయిన
ప్రేమ చూపింతు. గానివాఁడు తలపరాని పినతల్లిని చేఁపడునా? పట్టిమాటపట్టిమాట.
చిత్రాంగి నవతి తల్లిగనా సుతత్వమాత పొందమున నతత్వరయే కావున వానికైనిట్టి
బింద. కాని. కాంత యనియు వంచేమియు సారంగని గోఁ మనిపూవమున్ ప్రదూ
టిని. కాంతయాయున తేమి ప్రయమునిరన్న కొడుకు సాహసము కలిగియుండెను
గదా. ఈ పెనుంగ నటుల పడుటి గమనించిన మాత్రమున నిరుపేర నిల్లాలిదు
కుంటేమి యోరయంగని నాదిని నీకులు చెప్పుచు దుర్గుణంబులు కొనియున్న
వా రెవరు లేరు? దుర్గుణంబులు గలవారు కొందరు సద్గుణంబులు. వల్లడి

యమునకైనా యముని జంకచే బ్రాంబిరోయక దండకేక్షణములు పూనియుండెదను. లేకున్న నూతన కేసములలోఁ బరదము? కొర్లునఁ జిత్రాంగి కన్నె విజయము (యోజించి) కన్నులారా చూడని విషయము. విషయమ్మును నిర్ధారింపదగునా? అవిచారముగాక గోపముదచ్చినప్పు. దేశాధ్యక్షములు కేవలగూఢచారులా? శాంత బుద్ధిలోఁ జక్కగా యోజించి దానిలయిలోచు పర్యవసాన ప్రతికారములఁ బ్రవర్తించుట శ్రేయము. (ప్ర) ఓకారాంతముల చింతనూనుగను. దానినిప్పుడ కారాగృహంబున కేమంచి న్యాయసభయందు న్యాయా న్యాయంబులవిమర్శించెదను.

చిత్రాం—జీవితేశ్వరులవారి! న్యాయాన్యాయంబులు గాని యవమానాయింబులఁ గాంచియున్న నాకు లేల? శరీర విముక్తికన్నఁ వేరదారి యొక్కటిలేదు. మీరుండఁగానే నాకిట్లు చేసెను; చెప్ప సిగ్గగుచున్నది. ఆనాడు ద్రౌపదియంతన సైంధవునిచే నింతహీనముగా బరిభవింపఁ బడలేదని తలంచెద. జీవితేశ్వరా! ఇంక నే కొరయలకంట నెట్లు పడుదును? మాత్రమిడుపుడు చావు ననుగ్రహింపుఁడు. అతమానకోపంబులు నన్నావేశించ మిమ్ము నాదుర్మార్గునిగా నెంచి నోటికొలందిదూలనాడితి తన యవమానమున కట్టులొనర్చిన త్రికరణశుద్ధిగా మిమ్ము సాక్షాద్దైవంబుగా నెంచు నీచిత్రాంగి భర్తకు మారివందులకు బ్రతుకఁజాలదు, కావునఁ జంపి స్వర్గమునకుఁ బంపుడు.

రాజ—ఎట్టి ముద్దరాలవు! నన్ను సారంగధరునిగా నెంచి యట్లాడితివి. మరి యొండుగాదు. కావున నీకావంతయుఁ గాకంబులేదు. దేవి! నీవు సారంగధరుని దర్శనంబుజేసి ఘటించిన దోషమ్ములు దొలగించుకొనుటకు దేవదేవు నారాధింపఁ జనుము. నే నాదురాత్ముని శిక్షింప న్యాయస్థానంబునకుం బోయెద.

(ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు)

గద్య—ఇది అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర
ప్రణీత సారంగధర నాటకమునందలి

తృతీయాంకము.

సారంగధర నాటకము

చతుర్థాంకము.

(కారాగృహము.)

సారం—

గీ. ఎట్టివానికర్మంబున నెట్టులేమి। యెట్టివియలవు దుఃఖదాఁగలేము నేఁటి
బట్టి యాపత్తిపాలయి యిడుములొంద। వలెను గాలమహాత్మ్యంబుఁ దెలియవశమె.
ఇట్లు మందిరోలోలిపిఁ దగినంత నాగరూకతఁ గలిగియుండుము.

సీ. తలిదాని మదితాప కలరన క్రిమ నేటిఁ బోయినాఁడ నేఁడు
పోయినఁ బో మరి పోయె నావిశవల్లి ధవుంబునవై తెలవారె నేఁడు
ప్రాణములో యాయఁ బ్రార్థించు నీయెడ కొడుకుని వస్నేల గోరె నేఁడు
కోపముతో చెల్లి మాదదంపును బల్కె నదిరోల తండ్రితో నుడివె నేఁడు

గీ. నుడివినంతో సత్యవన్నఁగ నడిచెను చంద్రి। యెట్టిదండన మేల విధించె నేఁడు
అక్కటా! ధాత యింత్ర ఘాతయలిక మంపు। మాయంబుచేతల్యవ్రాసెగాబోలు నేఁడు!

జరిగినదానికి వగచిన నేమిగలదు? వగచిన నీయుర్వందవ్వానా? యూర్వన నేమిగాని నిందకుఁ దలయొగ్గఁజాలకున్నాఁడ. మాయమ్మను, నాబుద్ధిని నెట్లు చూడఁగలను? కోలినాముని దెవ్వరి నిష్కారణముగా బాధించితినోయిర్వ డది ప్రాప్తమయ్యె.

సీ. తిరతల్లి మరుఁదండ్రు తెగిమించుదానగా దాయగాలేవన్నఁ దలఁచగాని
కని పెట్ట లేదయ్యో జనకుండు నాయందు నాయందు నాకుంబు వాక్యములనమ్మి
మంచిచెడ్డలు మంత్రి మన్నింపగంటిగా కంటిగానిందుకుఁగలఫలంబు
దైవమైనను మార్పఁదర్పింపఁదానగా దాయఁగావచ్చి యవస్థాయమంబు

గీ. అక్కటా! దెవ్వరిఁక దిక్కటంచు నేను। నాఁడ దెయ్యాదిమార్గ మెవ్వారిలైన
గతవిధి ఖరితాకృతంబుఁ గాధటంచు బాధగోరంత తక్కంబు దలఁప లేదు

సా॥—(ప్రవేశించి)

ఉ. సారసార దుంతకూట పవనస్ఫూర్తి శతచ్ఛిరిశక్తి గాను చే
తోరిఁ గలంగినట్టి జనుఁ డూరిని యీశ్వరు డాని బాసి యు
ద్ధర ప్రశాంతంగఁ బాల పడి దావధగ ఇయత్త్వవాద్యులన్
శరనిధులందుఁ ద్రొత్తు నిమిషంబునఁ బ్రాణము పోవునట్లుగన్,

నామిత్రుండు నరకంబునఁ బడుచుండ నే బ్రతికియున్న ఫలమేమి? ఏను సాయముచనైన శరీరమునుత్యజించినట్లుగా పోయెదను. (గుండెబాదుకొను చున్నది) అయ్యో! పోవుటెట్లు?

గీ. ప్రాణహితుని గాను ప్రభువులకుఁ దివ్యుండెంత। మొత్తనీతలమెల్లఁ దమిప్రవర్తిల్లు
ఇప్రభుధారలు దృష్టుల నద్దురనట। నింక మేదిమిఁ జనువాఁనే నడతెరదు.

సారంగధరుఁడు చిత్రాంగిని గోరుటచేతనా యాకనికి యింధనాయము పాపంబు కలిగినది? ఏమిది ఎంతవింత గానున్నది.

సీ. పరమార్థ్యఁగని విక్రమంబున్ గోరెడువాఁడు పరకాంతఁ గోరుట యెట్టు లెట్లు
తనసామ్యాత్మ్యము వెల్లడిఁ గోరెడువాఁడు చెలికాని సుత గాంచుటెట్లు
పరతంబు సత్యము సంస్తుతించెడువాఁడు దుష్టవాక్యంబుల దూలుటెట్లు
చీఁకటితప్పులఁ జేయ సీయకువాఁడు ప్రవరికొ తనుదానె తలఁచుటెట్లు

గీ. పాయనిమందిరంబులఁ జూడ నరుగువాఁడు। పరులకయ్యాగృహంబున కరుగుటెట్లు
తలపహీనత్వ్వ గాదు చిత్రాంగితప్పు। దుంతకెంతైనదగఁబోదు యింతులన్న.

ఓచిత్రాంగీ! దుంతకుని నొనరించితివి? నీవు మానివి కావు. కలియుగరాక్షసి వనితలంచెద. రాజునకు గాజులతోడిగించి బొమ్మవలె నాడించుచుంటివి. శూలివార ముఖతె నుండి కాలసర్పమైతివా? ఇంతకు నిన్నువలచిన పనియేమి? నీకుఁ గోరధంబు దీర్చనిశక్తిచే నీ విన్నికళ్లలు చెప్పినను వంతమాత్రమున నే నిన్ను మహాపతివ్రతా శిరోమణిగా నెంచి రాకట్టు చేయవచ్చునా?

చ. వలపునఁ జేసి పార్థివుఁడు పాడితలంపక కాంత కల్లరి
య్యాల నిజమంచునమ్మి తనకూరిమి పుత్రుని నిట్లు చేసె ని
శ్చలుఁ నిజదారనాస్త్రముల జంత్రపుబొమ్మలభంగి నాడు మ
ర్త్యులకును యుక్తబుద్ధి యిది యుక్తము కాదనుజ్ఞానముండునే.

కాముకులకు జ్ఞానములేకపోయినను సర్వేశ్వరుండైనను సత్యము దెల్పుడింపఁ గూడదా?

ఉ. [illegible] ధర్మ [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] మంటబెట్టితే.

ధీరత కోల్పోయితివా? నా కిప్పుడు యాతురంగట నున్న బంధనాలు తెంపుకొన్నా(
ట్టుట సహించెదవా! (పఠించి) మిత్రమా!

సీ. నాడుచేగబలికుడైన రాజకరణి । సైకతంబులో నున్న [illegible]
చెన్నమునిలోని నిప్పట్ల నున్న నిప్పు । గాంచవలెను నాకన్నులు కొలిపోయి.
నీ కేడ్చెద్దు నయా? దినమునకేల? [illegible] సారకుడను. కానిదో [illegible]
కేం(ద్రి)యము నిప్పట్లుగాంచునా? నీవునుబంధున్న సంతోషించు [illegible]
[illegible] గాంచగలనా? ఎంతపాప [illegible] పాపము.
సారం—(వంగయుండి తనలో) నీ! ఇంతటు స్వాస్థ్యను [illegible] వెంబుంబు? (ప్ర)
మిత్రమా! వగవకుము.
సుబు—వగవకుండు టెట్లు? కో[illegible] వచ్చు [illegible] దహింపుచున్నది.
సీ. [illegible] నీవు [illegible] బలిసినావ
[illegible] నీవు [illegible] నిండినావ
[illegible] నీవు [illegible] దనరినావ
ధర్మ[illegible] నీవు బంధనాలు [illegible] బరగినావ
గీ. [illegible] నీవు । [illegible] వెలసినావ
సారం—
అక్కటా! పుట్టినవారి కైనను గల । కాలమొకరీతి గాదంబు గడువవలెను.
(తనలో) ఆగరం చేరింగి [illegible] చెప్పినను వినకైరి.
ఉ. [illegible]
[illegible] వెబ్బులి [illegible]
[illegible] చెప్పినను [illegible]
[illegible] రెక్కలు.

సుబు—

ఉ. [illegible]
[illegible]

త్వగణిత దుఃఖసాగరమునందున మునింగిరి యెవరో దాని
త్వగణము సుందువల్లి చెడకాకిరె మూక బయింబు దీరికే.

హారం.—మిత్రమా! అదుష్టవిపాద యేమి హరం కాపాడించెదవు? చెప్పుము

చ. తలఁచక దుష్కృతంబు పితల్లినిఁ గోరి మహాత్ముఁడంచు నా
మము నను నిండ నీచు వినికోరముఁ బొందుమనుష్య రూఢచే
నలముటఁ జెందినిది కొరకానను దాశము క్రింద చేరఁద
త్పలము తిరంబు పైఁ బసిదభంగిని దయ్యాను జామ్ము నెద్చ్రైరి.

(తనలో) నన్ను దుర్మార్గుండని లోకము మారుమూండెను గాఁబోలు?
ఎట్టియుదవిరా! లోకయుతిని.

ఉ. అటట మంచివాఁడన్న కోటసేసు । చెడ్డవాఁడనిరెండు చెడుగుమతము
లేదు మెందలుకడలు సేసెమి సేయుదు । స్థిరనభాగ్యసెట్టు పొందుగిరి.

కాదలకినదంతయుమనయ్యో (ప్ర) జెచ్చ్రైరి! ఎంత రన్ని విధంబుల సాగ్రహించి
నను నీ పుమాత్రము మాట వినలేదని కోపమును జెందితిని.

సుబు—

చ. జనసము వాఁటగోరి విడఁజాలని సెయ్యము గల్గియుంట నీ
వనుభవమొందినట్టి గతి కారని కోకము నందు లేక నె
మ్మనమున నిండియుంట నటుమాత్రము కావిఁక లేదు కాదు న
లుక్రమ విడనాడినందులకుఁ గోపమునిల్వగ మిత్రరత్నమా.

హా! కాతరైనమా! సర్వ సర్వంసహాధీశ్వర దివ్యమకుటదిరత్న రత్నప్రభాశో
భిత పాదారవిందుండగు రాజరాజనరేంద్రునకుఁ గుమారుండై హ్యాన్యాకమ్య విన్యా
ధురంధరుండై శమదమాదిగుణమణిగణ ధరుండై విజయశశ్చంద్రికాశేత దిశ్వ భూతి
స్మితకపోలంబులకు వన్నెను బట్టు హారంగసాయకా యిట్టిచెట్టు?

హారం.—మిత్రమా! సుబుద్ధి

ఉ. గొప్పమాత్రునన్ను గొప్పవారిఁగాని । యింతయింతవారి కెందురాదు
పాదుపచెట్టుమీఁద విడుగు పడునుగాని । పొట్టిచెట్టుమీఁద పెట్టుపడును.

అంతియుగాక.

ఉ. కాలమహిమ్నంతవన్ను భూకాంతుఁడైన । పరులనంతనలను పెట్టుపాలుజేసి
గనపరాని విపత్తులఁ గనియెరాని । ప్రాణాంతలక్ష్మిదు చేయు నెవ్వారికైను

సుబు—

ఆ. మేలిదామగలుల జముల గాల్రయుచుగు । సఖుఁడనీకు నెగ్గు సలిపె నకట
పండ్లుగొరుకుచున్న పాకంబు గాంచి । రివ్వమంచు కీల నెవ్వనట్లు.

సారం—మిత్రమా సుబుద్ధీ! ఊరడిల్లుము.

ఆ. సుఖముగా నొదవుకేల మాకంబుకంటాన । మనసు మృదులమగుచుఁ దనరఁ దలఁచు
గష్టమొందుకేల ప్రాకంబుచాదొంవ । మనసు కఠినమగుచుఁ దనరఁ దలఁచు.

సుబు—నీకష్టంబును గాంచిన వరవకరాతివంటి హృదయమయినను నీరుగావలయు
నే. ఇట్టి నాయకష్ట సేయని చెప్పవచ్చు? హా! దైవమా! ఘటనాఘటన చాతు
ర్యధారేయా!

గీ. అమృతమును గ్రోలువానికైనఁ గాల । మావగింజంత విపరీతమయ్యె నేని
గండశైలంబు మూఁడులోకములందుఁ । గరవగుటన్న చందంబు గానుపించె.

చ. నియమవతీతిఁ సంయముఁడు నిర్మలచిత్తుఁడు ధర్మకార్య త
త్పరుఁడు పవిత్రవర్తనుఁడు పాపవిదూరుఁడు సత్యశీలుఁ డీ
ధరణీధవాత్మజుండు పినతల్లి యొనర్చిన మాయచేత ని
ష్కరుణవిపత్తునొందె దయగావలె నిర్జరులార యిద్దెసన్.

సారం—సుబుద్ధీ! మాపినతల్లి తప్పేమియున్నది. ఆమెను దూరకుము. నీహితుని పురా
కృత దుష్కృతపరిణామ మనుకొనుము.

సుబు—అట్లనుకొని యూరడిల్లుటయెట్లు? హా! పరమేశ్వరా!

సీ. ఏకాంతమందైన నితరభామలగాంచి జననిభంగినిఁ జూచు చక్రవర్తి
కలనైన నవ్వులాటలనైన నెన్నఁడు బొంకు పాడవియట్టి పుణ్యమూర్తి
తనవారు పెరవారలను భేదమావంత మనమందు దలఁచని మాన్యకీర్తి
సకలకార్యంబు సొగరింపఁ దలచు శుభములనొవగూర్చు సుగుణవర్తి

గీ. కాఁడె సారంగధరుఁడట్టివాఁడకార । ణముగ బొందరాని కష్టంబునొంద
దైవమాయ సేక్షించుట తగదు తగదు! నీకు నామాట వినరాదొ లేక లేదొ.

సారం—సఖా! సుబుద్ధి! యయ్యో నీవుకూడ మాధునివలె వగచుచు చింతించుచున్నా
విసుమా.

గీ. కాలవశమునచేఁ బ్రాప్తమైన కష్టశతము । ననుభవింపదియ్యెంత వదియు సమసిపోవు
చంద్రమైన నీదలనీకు చందనము । పంకజాతమిత్రునిఁ గప్పిపోవునట్టులు.

మిత్రుఁడా! ఇచటనేని యెందరేనియు నాకు గనిపించరేని. పోవలెను. ఆయిత్రుఁ
గాపురంబున ధనంబు నిరోద్యోగము చాలనాద యేమైననీకు తెలిసిన దా?

సుబు— తెలియలేదు అతియంతయు మాయగానున్నది. నీకుమాత్ర మెట్లు తెలియంగాను
వోలు రాజులేకుండుటవలె దాచరించినారు.

సేవ—(ప్రవేశించి) అయ్యా! న్యాయసభ తీరిచి యున్నారు. మీరాకను కాంక్షించి
నేరంబులు బరిష్కరించ నున్నారు.

సుబు—సేవకా! చిన్నమ్మ గారు; కాదు మారమ్మగారు.

సారం—మహర్షీ! ఇంక నీవు మాచిన్నమ్మగారి కేమైన నన్ను నామీద కొట్టునుమా
రాజాజ్ఞయయినది. పోదము. (అందరు పరిక్రమింతురు.)

(న్యాయవాదులతో రాజరాజ నరేంద్రుండు ప్రవేశించును.)

రాజ—సారంగధరునిమీఁదఁ జిత్రాంగి తీసికొనివచ్చిన వివాదముతో సంబంధముం
గలవారలందు సముఖంబున నుండిరా?

సుద—అందఱు సముఖంబున నుండిరి. విచారణచేయుట కేవిధమయిన యభ్యంతరము
లేదు.

సుమం— అపరాధారోపిత యయిన చిత్రాంగిదేవిగారు సముఖంబున లేరు. కావున
వారినిఁగూడా పిలిపించవలయును.

రాజ—పిలిపించవలసిన యవసరములేదు. ఇంతకుముందే యీవిషయమై యామెను
విచారించి యుంటిమి. కావున సమాచారంబు సాక్షులవలన స్పష్టంబు కాగలదు.

సుద—మనోరమను బిలిపించ వలయును. ఆమెయే మొదటిసాక్షి.

ధీమం—కింకరా! మనోరమను కేక వేయుము.

కింక—అయ్యా! చిత్తం. (ద్వారముకడకుఁబోయి) మనోరమా! మనోరమా! (అని
కేకవేసి) అయ్యా; సిద్ధముగా నుండలేదు.

సుద—మరలనొక్కసారి పిలువుము.

కింక—(తనలో) అక్కడలేకపోయిన నెవరిని బిలువవలయును. (బయటకు వచ్చి)
మనోరమా! మనోరమా!

మనో—(ప్రవేశించి) చిత్తం.

ధీమం—మనోరమా! ప్రమాణము చేయుము. దేవునియెదుటఁ బ్రమాణముచేసి నిజము
చెప్పెదను. యథార్థము కానిదేదియుఁ జెప్పను.

మనో—(అటులఁ జెప్పును.)

సుద—నీవు చిత్రాంగి దేవిని, సారంగధరకుమారుని నెఱుంగుదువా?

మనో—అయ్యా! ఎఱుంగుదును.

నుడ—సారంగధరుఁడు చిత్రాంగిదేవిగారి యంతఃపురంబునకు రాఁగా నీవు చూచితివా ?

మహా°—చూచితిని.

నుడ—ఇప్పటి కెన్నిదినములైనది? ఏవేళ?

మహా°—మూఁడుదినములైనది. సాయంకాలము.

నుడ—అప్పుడు నీ వేమి కనిపెట్టితివి ?

మహా°—నేను ద్వారముకడనుండఁగా యువరాజుగారు వచ్చి రాజుగారు హుకుమార్థంబు చెప్పినారనియు, మీగారిప్పుడు లోపల పేరంటముగ నున్నారా యనియు నన్నడిగి నేను తన నన్ను వారిగా కిరంబులకు పోఁబెట్టుమని బంపించి లోనికి వెళ్ళినారు. లోపల నేమిజరిగినదో నాకు తెలియదుగాని మరల నేనప్పు డప్పుడు సమయమున లోనఁ గల తత్తరముతోఁ బరుగిడుచుండ నేను దూరము రయును యందుఁగ నావంకఁ గన్నుయినా నెత్తి చూడక పోయిరి. అప్పుడు నేను లోపలికిఁబోయి యమ్మగారినిఁ జూడఁగా బలవంత పెట్టఁబడినట్లు కనుపించిరి.

నుడ—వీరపాలునిఁ బిలిపించవలయును!

ధీమం—కింకరా ! వీరపాలుని బిలువుము.

వీర—(ప్రవేశించి) చిత్తము.

ధీమం—వీరపాలుఁడా ! ప్రమాణము చేయుము. (వెనుకటివలెనే ప్రమాణవచనము.)

నుడ—చిత్రాంగిదేవిగారిని, సారంగధరకుమారుని నీ వెఱుంగుదువా?

వీర—ఎఱుఁగుదును.

నుడ—సారంగధరకుమారుండు చిత్రాంగిదేవిని బలవంతము చేసినవిషయం బెఱుంగుదువా ?

వీర—ఎఱుఁగుదుఁ

నుడ—దీనినిగూర్చి నీకుఁ దెలిసినదంతయు సభాస్థలియందు వెల్లడింపుము.

వీర—నేను ద్వారముకడ నుండఁగా నేఁటికి మూఁడుదినంబుల క్రిందట సాయంకాలమున యువరాజు గారమ్మగారి యంతఃపురంబునకువచ్చి తిరిగి రెండుగడియల కాలంబునకుఁ దొట్రుపాటుతోఁ బరుగిడి పోవుచుండఁగా నేను జూచితిని, ఇంతకుమించి నాకేమియుఁ దెలియదు.

నుడ—సుబుద్ధిని బిలిపించవలయును.

ధీమం—కింకరా! సుబుద్ధిఁ బిలువుము.

కింక—అయ్యా! చిత్తం. సుబుద్ధిగారు! సుబుద్ధిగారు!

సుబు—(ప్రవేశించును.)

ధీమం—(ప్రతీహారులకదియను జెప్పి రావించుచున్నాడు.)

సుద—మీరు చిత్రాంగిదేవిగారిని, సారంగధరుని నెఱుఁగుదురా?

సుబు—అయ్యా! ఎఱుఁగుదును.

సుద—సారంగధరునకు మీకు సర్వోత్కృష్టమైత్రి కలదనుట నిజమేనా?

సుబు—నిజమే.

సుద—సారంగధరుఁడు గతమాస శుక్రవారమునాఁడు చిత్రాంగిదేవిగారి యవరోధంబునకు బోయియుండెనా?

సుబు—పోయెనని నాతోఁ జెప్పెను.

సుద—ఎంతసమయంబున?

సుబు—ఒకయామమాత్రము ప్రొద్దుండువేళ.

సుద—సారంగధరుఁడొక్కఁడేనా? వెంటనెవరయిన నుండిరా?

సుబు—సారంగధరుఁ డొక్కఁడే.

సుద—సారంగధరుఁడెన్నఁడయిన నిదివఱకు మీహితము మీరెనా?

సుబు—మీఱలేదు.

సుద—(కూర్చుండును.)

సుమం—(లేచి) ఈసాక్షునిముఖమువలన మఱికొన్ని ప్రశ్నంబు లడుగుటకు నాజ్ఞ వేఁడెద.

రాజ—మంచిది తెలిసికొనుము.

సుమం—సుబోధకా! పరపురుషుఁడైన సారంగధరుఁ డంతఃపురంబులోనికిఁ బోవుచుండ నీవేల యభ్యంతర పెట్టవైతివి?

సుబో—అయ్యా! తల్లిదండ్రులకడకుఁ బోవు కుమారు నడ్డగించుట యనావశ్యకంబని యెంచితిని. కావున నడ్డపెట్టనైతిని.

సుమం—సారంగధరుఁడు వచ్చిపోయినప్పటి చిత్రాంగిదేవి బలవంతపెట్టఁబడినట్లున్నదని చెప్పియుంటివే దేనినిబట్టి యూహించితివి?

సుబో—అయ్యా! దేవి మలినవస్త్రధారిణియై యుండుటఁ బట్టియు, యువరాజుగారు తత్తరముతోఁ బయలుదేరిపోవుటను బట్టియు; నట్లూహించితిని.

సుమం—దేవిగారి కట్లుండుట సారంగధరుని బలాత్కారమువలననే యని నిశ్చయింపఁగలవా?

[illegible]—[illegible]

మహా—మహారాజా ! నీపుత్రుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు. సుబుద్ధి! సారంగధరునకు చిత్రాంగి [illegible] [illegible] [illegible] ?

సుబు—ఆ కొంచెము వ్రాసిన పత్రరంబును గాని తెచ్చుటకు.

మహా—ఆ పత్రరం బెవరిది? అతఁ డొంటరిగా సర్వదయతో నగరం చేరు ?

సుబు—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] పంపబడినది. [illegible] పత్రరంబులలో చివరిదైనది రాజ్యంబున వ్రాసిన సారంగధరుని [illegible] వ్రాసిన [illegible] స్వయముగాఁ తెచ్చియిచ్చినట్టు సమయము చేర్పరుచు కొనుటచే [illegible] చేసినలదన్నను [illegible] [illegible] [illegible].

సుబుం—(పోవుచుండును.)

రాజు—సారంగధరా ! నీవు చిత్రాంగి మేడకు వెళ్ళియుంటివా ?

సారం—వెళ్ళితిని.

రాజు—ఆ స్త్రీ ఎవరిది ?

సారం—నాదిదే.

రాజు—అంతఃపురమున నేమి జరిగినది ?

సారం—(నిరుత్తరుండగును.)

రాజు—నిరుత్తరం బంగీకార సూచకంబా?

సారం—(తెల్లబోవును.)

మంత—చిత్రాంగిదేవిని సారంగధరుఁడు బలాత్కారంబు చేసినట్లు దేవేరి వక్షం బున విచారింపఁబడిన సాక్షులు ముప్పురివలన స్పష్టీకరింపఁబడియున్నది. ఎట్లు చేతనన సారంగధరుఁడు మందిరమందు ప్రవేశించినప్పుడు తన యుద్యానము [illegible] [illegible] రాజుగారు మృగయార్థంబు వెళ్ళినారా యనియు [illegible] గారు లోపల [illegible] ప్రవేశించినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] సారంగధరుండు బలాత్కరించుట [illegible] [illegible] [illegible] గాని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గాని వచ్చినప్పుడు [illegible] [illegible] గాని [illegible] చూచినప్పుడు దేవి మలినవస్త్రధారిణియై విచారములో నుండు

[illegible]గాని ఫలితకార్యగము లుండవు. కావున సారంగధరునకే శిక్ష విధింప వలెనని యనియెదరు. సారంగధరుడు సుబుద్ధి మాట్లాడి [illegible] సుబుద్ధిమాట చెప్పుడును వినక రాజనియమ ఉల్లంఘించెను. అట్టి సారంగధరునకు చిత్రాంగితోను సంబంధము లేకపోయినను చిరకాలమునుండి [illegible] [illegible] వారిని కాదని చెప్పుటకు బట్టియు నలుగురికి తెలియునట్లు [illegible] చేయుచున్నా తనకు చెప్పిననే సుబుద్ధి వినక కామవికారమున [illegible] [illegible] దించి ప్రాణమిత్రుడైన మిత్రుండగు సుబుద్ధి [illegible] [illegible] కలిపించెను. అదియుగాక రాజకుమారుడు చిరకాలము మర్యాదలు [illegible] యున్నదనియు [illegible] స్వయముగా వచ్చి [illegible] యున్నాడైనను నీమనచేత చెప్పినను దోషనిర్ణయము [illegible] చెప్పుటయుండు సుబుద్ధి [illegible] తన యభీష్టకార్యము నేరవేర్చు కొనియెను. అందుచేత సారంగధరునకు చిత్రాంగిదేవి గారియందు మోహ మున్నదని నిశ్చయించి [illegible] దేవిని భంగపరచ యత్నించెనని యును నమ్మదగియున్నది. కాబట్టి యీకప్పిద [illegible] సారంగధరునకు దగినశిక్ష విధించుటకయి దేవరను ప్రార్థించుచున్నాడను.

సుము—(లేచి) చిత్రాంగిదేవి గారిని సారంగధరుడు బలాత్కరించినట్లు తేలుచున్న వాదమునందలి సాక్ష్యమునుబట్టి చూడ సారంగధరుడపరాధియనుట కొంతమాత్రమును కానము కనుపించలేదు. ఏలయన నంతఃపురస్త్రీల యందున్నవాల కారణమగ దనుట కల్ల. అందుచు దగ్గియుండు గుమారునకు దలపుచించెననుట మిక్కిలి యుద్ధము. దేశేరిపక్షంబున విచారించబడిన 1; 3 సాక్షులు నిరంతరమీయమ్మగారి మందిరంబునే గాచియుండి యామెచే పోషింపబడుచున్నవారై యున్నారు. అదియుగాక సారంగధరుడు చేర వెంబడించుచుండగా [illegible] మునిచెప్పెడు ప్రత్యక్ష సాక్ష్యముగాని చేసియుండెదని కాలచరమును నిం చితమని చెప్పెడు సాక్ష్యముగాని యొంతమాత్రము లేదు. వెండటిసాక్షియైన మనోరమ చిత్రాంగిదేవిగారి యాజ్ఞప్రకారము నడచుటకు లోబడినది గాని యొరుల యాజ్ఞ నెరవేర్చుటకు గాదు. అట్టిమనోరమ సారంగధరుని చేతాజ్ఞాపింపబడినకల్పితకార్య మొనరించుట కొగనుట నమ్మదగినది కాదు. ఇదియునుగాక మందిరము వెలుపల నప్పుడు సారంగధరుడే బలాత్కరింపబడిన పలంగి కారముల్లనదర ద్రిరపాటులో యుండి యుండవచ్చును. కావున నేనచెప్పెడి [illegible]

[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. పారంగధరుఁడు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చేయుటకుఁ గానివ్వ[illegible] మటుకు గాని [illegible] [illegible]. గావున సారంగధరుఁడు దోషియనుట [illegible] కారణము కాదు. ఎవరి [illegible] రంబు ప్రకాలిన [illegible]గా చెప్పి [illegible] [illegible] [illegible] చేయుట [illegible] కాని సారంగధరుని వలన కాదు. రాజధర్మము ననుసరించి యుత్తరదండనలఁ గైకొ రించుట యుచితము. అంతియేకాని చేఁ [illegible] [illegible] చిత్రాంగి దేవిగారి [illegible] ప్రాణమనియుఁ దానద్భుట [illegible] చోవచ్చునియు ముందుగనే యూహించి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]గా నున్నది. అందుచే సారంగధరునకు మనంబున దురూహ [illegible] [illegible] [illegible] ములు కావు. సారంగధరుండు సత్యశీలుండును సుగుణాకరుండును [illegible] [illegible] [illegible] చేఁ దనకుఁ దెలిసినయంతవఱకు యాథార్థమని [illegible]. ఇకని [illegible] [illegible] కావనరాదు. సారంగధరుఁడు నిర్దోషి కావున నతనిపైన క్రమముగాఁ జేయఁబడిన యానేరము తొలగించుటకుఁ ప్రార్థించెద.

రాజ—[illegible] [illegible] ధర్మజ్ఞులుగను మంచివారు కలంక [illegible]గను గాన్పించుచుండిరి. [illegible] [illegible] కలవారికైన [illegible]. అట్టి [illegible] [illegible] ధర్మాధర్మ విచక్షణయందు [illegible]. అందుకై నట్టి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] కావున సారంగధరుఁడే తప్పుచేసి [illegible] నమ్ముతిని. ఇందులకు మీ యభిప్రాయ మేమి!

([illegible] [illegible])

[illegible]—సారంగధరుఁడు గుణవంతుఁడైనను [illegible] దోషిగాఁ గన్పించుచున్నాఁడు.

రాజ—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] కావున నట్లు చేయుటకుఁ [illegible].

సారం—

ఉ. కవచంబు ప్రాణసంఘము లాకాశగ మేకమైన వృత్తి
తనుచు నిజంబుగాన మదిఁ జూచిన లేమయొకా లేదుగాని హా
ద్యుతికరమంకముల్ తెరువు తాకిన మేలు జనించినాఁడవో
యని పదియంత లెక్కఁ గొని ప్రకృతి గాంచుము నింకు భూవరా.

(అందరు నిష్క్రమింతురు)

గద్య — ఇది అష్టావధాని ఇప్పుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర

ప్రణీత సారంగధర నాటకమందలి

చతుర్థాంకము.

సారంగధర నాటకము

పంచమాంకము.

రాజభవనము.

(రాజరాజనరేంద్రుఁడు చిత్రాంగితోఁ బ్రవేశించును.)

రాజ—

ఉ. గోవధముల ప్రోవుముద్దులకుఁగూర్చుచు బట్టి వివేకశాలి కాం
చనవవర్ణవిగ్రహుఁడు సర్వసులక్షణసంయుతుండు పా
వనచరితుండు ప్రాజ్ఞమూలకంటుని నమ్మినపుత్రుఁడప్పుడే
చెనటుఁడు దండ్రి బంధవలెకా గతినంబులు రాజధర్మముల్.

వంశ మపేక్షించిన రాజా తన కుమారుఁ డగుటచేఁ దప్పుఁ జేసినను శిక్షింప కూరకుండెనే. మఱియొకరివయిన శిక్షింపఁడా? ఇంతకు మోహాంధ బుద్ధులకు ధర్మంబు గడుదూరంబని పలుదెఱంగుల నిందింతురుగదా యీ యట్టి శిలకృత్యంబున కాడి గట్టితిని. హా తండ్రీ! సారఁగధరా!

చ. ఇలఁగల సద్గుణావళుల నెంతయు సారసి ప్రోవుచేసి పెం
పలరెడు ముద్దుటందముల నన్నియు నొక్కెడ ముద్దచేసినీ
బలుభ్రమరీఁదోనఁ జేయఁగను బ్రాంధము గల్పనచేసి ఫాలభం
దలమున నెట్లు వ్రాయుటయు ధాతయెట్టులఁ జేతులాడెనో.

చేతులాడలేదు! కన్నకొమరుని గావలె ఖండింపుఁడంచుఁ జెప్పుటకు నాకు నోరాడెనా?

ఉ. అక్కటా! యొక్కఁడనైననీకు ముద్దులన్నిటిని నాదాటఁ జం
ద్రముఖంబెంతయుఁ దప్పుకుంచుగునుకా ధాత్రీతలంబంత న
త్యగ్రపరీక్షితిఁ గొల్చునంతు మదిలో నాశింప గొంతేమి నో
యగణ్యాంగద నామంలోచన తండ్రీ! నాయభాగ్యంబునన్.

చిత్రాం—నాధా! ఊరడిల్లుఁడు.

(తెరలో) హా నాథా, హా పుత్రా!

రాజ—హా నాథా యని నా ముద్దుకోడలు కనకాంగియు హా పుత్రా యని రత్నాంగియు వచ్చుచున్నారు. వీరి మోములనే నెట్టులు చూడగలను. చూడలేమి?

మ. ఇట నాకూతగనుండి నాధరణీతలమం దీ రాజ్యము న్నాని వి
స్ఫుటఁ గావంగ దిలోదరంబులిడు వస్తుద్గోత్రము న్పొంగ నే
యుటకే యెవ్వనిపైన నానిడి నాశా వానిచే చంపఁ బం
పుటకున్ చేతులమాడఁ నాడు విధి నన్ బుట్టించి యుంచెంగదా.

రత్నా—(ప్రవేశించి తనలో) అయ్యో దైవమా! నాకయొక్క కుమారుని గాంచి నా చేతులమీద మన్నయ్యాద నింక నాకేమి యనుకొనఁగా నిట్లొనరించితివా? సారంగధరుఁడు కాఁడాయని యనిపించుకొన్న వాఁడిప్పుడిట్టి తప్పొనరించునా? ఏమి కాలపరిణామము.

సీ. అంతఃపురంబున కరుగ భీతిలువాఁడు సజ్జగేహమున కెట్లు చేరినాఁడొ
తలయెత్తి మాటాడఁ ద్రపనుజెందెడువాఁడు చిల్లదంబుల నెట్లు పలికినాఁడొ
కనుకోరకములన్ గోటకిల్లనివాఁడు కోమలి యొడలెట్లు గ్రుచ్చినాఁడొ
పరకాంతలను దల్లి పగిదిఁ జూచెడువాఁడు పినతల్లి నేమాడ్కి జెడినాఁడొ.

గీ. కరుణ సెల్లవారికి నీతిఁ గరపువాఁడు, తగునని కానిపనియెట్లు తలఁచినాఁడొ
అక్కటా నమ్మఁజాలఁ జిత్రాంగి మాట, చేత నీపాటొదవె నేఁడు చెప్ప నేల.

ఓసీ! చిత్రాంగి! యింతపని చేసి కడగిన మాత్యమువలెఁ గూర్చుంటివా? కాలచక్రము తిరిగినది. కావున నెప్పుడో చచ్చినట్లుంటయే సర్వవిధంబుల శ్రేయము.

(ప్ర) నాధా! పుత్రభిక్ష పెట్టుము.

ఉ. కానక కానకెట్టులెటొ గాదిలిసూనను బోరగాని నీ
సూనుని నొక్కనిం గని వసుంధరలో దలయెత్తినాము నీ
మనము నిన్న మొన్న ధరణీశ్వర వీనిఁ జంపఁ బంపెదే
కానఁ ధగద్ధగ్గమని కాలెడునగ్నిఁ బడ్వవైతుక.

పితృపుత్రవిమర్శనంబు. కార్యము గతించినపిదప నెంతచింతించిన నేమంతయు లాభము లేదు. కావున దూరమాలోచింపుఁడు.

రాజ—పుత్రదుఃఖముచే నిట్లు పలుకుచుంటివి. కాని, యుందు మనకు వచ్చునింత కొదువ గలదోయింతియగదా? అంతఃపురద్రోహిని గాఁ నేతులు దండింపఁ దండ్రు ధర్మశాస్త్రము. కావున నీకిదె తప్పదు. ఓరత్నాంగి!

ఉ. ఏమనిచెప్పుదుంగాంచి యెగపోలినయట్టుల సంతసించియో
రొందనిది వల్మ్యారావకుఁగ దృష్టిదయారయున రత్నగర్భతో
ఎవని తపఃఫలమునిది కలపోతయాడి నాని నీనుతోజా
భువనిత చేనివానిగనో పుట్టింటాదిగనో తలంపుమా!

రత్నా—అట్లు తలంచి యూరడిల్లుట యెట్లు? పోనిమ్ము.

చ. తనయునిఁ గోడలిని సముచిత వయంబున కంఠప్రాణము
దివ బలుసాకునైనఁ దిని నిల్చెదు నాలుగువాళ్లు ఘోరతి
తను విధియుంతటయ్యో యిటు గాదీకి గాళ్ళకు నాదివట్టి మ
ర్త్యనయను చాలిమన్న మదిరోయలగ నోవని తీసియగదా.

రాజు—మానినీమణీ! ఏల యిట్లు వలికెదవు. నాకుమాత్రము దుఃఖములేదనుకొంటివా? అయిన యేలు గత్తియేడ్చుట. మగవాడు లోలోపలఁ గృశించును. పైకిటొందుటకగదు. (నిష్క్రమించును.)

రత్నా—చెల్లెలా! చిత్రాంగి! ఇక్కాలంబు బిడ్డలులేక తుట్టతుదకు నాయత్తోక్వరానుగ్రహంబున నీయొక్కకుమారునిఁ గంటిని. నాకుఁ బుత్రుండై నీకుఁబుత్రుడు కాఁడా? ఎట్టులైన మరణంబులేకుండునట్లు రాజుగారితోఁ జెప్పి బిడ్డబిడ్డాయటువంచు నాయొవ్వ నీదీమరాలికిఁ బుత్రభిక్షము పెట్టుము.

రత—(ప్రవేశించి) అమ్మా! యీకోడలినిఁ గరుణాదృష్టిం బరికించి పతిభిక్ష పెట్టుము.

చిత్రాం—ఓసీరత్నాంగి! రాజారతేడుగదాయని కుమారునిఁ బంపి యింతయాగడంబుచేయించి కుద కోముంగమును బెట్టుకొని తగునని సిగ్గులేక చెల్లెలాయని నోరంత తెరచి పిల్వవచ్చితివి? నీకు తొంగపెట్టు చెల్లెను? కడుపులో లేనిప్రేమ కౌగిలించుకొనిన వచ్చునా? మాటలందు గన్నమ్మ, పెట్టునందు సవతితల్లియనుటయిట్టిదే కాఁబోలు? ఇట్టిది నీకుఁ దగునుగాని మరియొక్కరికిఁ దగదు. (నవ్వి) చాలుచాలు నీకా పుత్రభిక్ష పెట్టుదానను. గొడ్డురాలనని నాలికలంచి నీకుమారుఁడే నాకు బుత్రభిక్ష పెట్టవచ్చినాఁడు.

రత—తరితా, యెంతమాటంటివి. ఈయమ్మ తనకుమారుని దుష్కార్యమునకుఁ బంపి పంత యెవడిటకురాలా! ఈమె మాట వటించును. అయినదయోర్చైన నిట్టిమర్యాదకుఁ దారయుదునా? వరదారయన్న గర్భాత్తనిఁబాడు పినతల్లిని నిమ్మకొనుదునా? ఎక్కడమాటలివి?

చిత్రాంగి—(తనలో) తిరనినట్లు సారంగధరునియందు తప్పు చేయలేదు. (యోచించి) పేరు పేరు పెమ్మతగా బతిమాలు దెతరము పెట్టలేదా? ఇంతకన్న చేయదగినదా యున్నా? (ప్ర) ఓసీ రత్నాంగి!

ఉ. లోకములందు నెందరయిన లోకులు చేసిన వాని కన్న సు
శ్లోకుల టెందరందురికి స్త్రీ క్రమమే బదకెం మంటికే
నాకలరన్న పైకెయని కల్లలు బల్కెద కర్తకన్న నే
దాకుల నెక్కుడే చదివి నట్టి వెలందిని యెంత దానవే.

రత్నా—(తనలో) ఈమె యిట్లనుచున్నది. నాకేమి తోచకున్నదిపుడు నిం దెవరాయమి?
(యోచించి) కాదు కాదు. వానిగూర్చి నాకు తెలియనిదా? ఈమె యెంతటిదైన
దగుగాక! (ప్ర) చెల్లెలా! నాకన్న నిప్పుడు గౌరవముగాఁ జూచు నీతనయుని
యందు నీవే దయ విడనాడితివో లాతివారు కుక్కలకుమగా? పాపంబన్న భయఁ
ముగును. ఏమియు నెఱుఁగడు. ఆకలి యొనరింగి, అన్నము పెట్టిన దిను కు. కేకన్న
నూరకుండును. అట్టివానిపై నీకలుకయేల?

చిత్రాం—

ఉ. చాలును జాలుఁ జిక్కటులు చక్కగ దిద్దకు నోటి లోపల
వ్రేలును బెట్టినం గరుచనేరఁడు చేతుల వెన్న బెట్టినన్
బోలఁగ మ్రింగనేరఁడు సుపుత్రుడు కన్నులనైన విప్పగాఁ
జాలని పొట్టిపాపఁడు నిజంబుగ నీవుసు నంగనాచివే.

రత్న—అమ్మా! శివనేశ్వరుని నాని యింక బ్రతుకఁగలనా?

సీ. మహాధర్మిణీచిత్త కతపత్రముసకన్న ప్రాణనాథుండు ప్రభాకరుండు
దారకునమ్మయవారిదంబున కెంచ నాత్మనాథుండు మజ్జంఝూనిలుండు
భవవముద్రతరణపాటవగాఢ సంస్థాపనాశకుఁ దయితుండు నావికుండు
జాయావిమతచాయ సౌందర్యవనమున గ్రుసమాగ నిజమనోభవుఁడు మనుడు.

గీ. నిఖిలజనచురత్నవచభూరినిధులజాడ । నాత్మవల్లభుండల భానురాంజనంబు
అట్టి శివనేశ్వరునిబాసి యొట్టులోర్తు! ప్రాణసఖి నీవుఁ బడినవల్లిదంగి.
కావున నెటులయినఁ గరుణించి పతిభిక్షఁ బెట్టుము.

చిత్రాంగి—చాలుఁజాలు. ఈగొడవనాకేటికి దావరించె. నాపరాధపంబునకే లోలో
పలఁ గుందుచుంటిని. ఇంతయవమానంబు [illegible]

ఉ. ఇందుక దిగ్గురేకఁ దలయెత్తుచు నీకుపుటాక నొక్క స్త్రీ
పంచుము విక్రమక్రి నెలయాలిపిధంబునఁ గాలు సేతులా
డించుచు నీతులంబులికి దింకను గ్రంథమునట్టు నోరు మూ
యుంచెద నొక్క మాలబడి యొప్పుడొచచ్చిన చుట్టుకేమ్మయా.

రత్నాం—[illegible] సారంగధరునట్టి [illegible]. [illegible]
[illegible] చేసి [illegible] [illegible]
[illegible]? [illegible] [illegible] బ్రతికి రాదను. (విలపించును)

చిత్రాం—[illegible] [illegible]. [illegible]

ఉ. [illegible] బుద్ధి [illegible] [illegible] దాటినట్లుగా
[illegible] తల్లిదండ్రుల [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] గాదు [illegible]
[illegible] బ్రహ్మ [illegible] దరమే [illegible] వాగదేటికిన్.

[illegible]—అమ్మా! పుత్రదుఃఖముచే నీ [illegible] దుఃఖముచే [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ఎన్ని [illegible]
[illegible]. [illegible] సాగరంబునుండి [illegible] పాత్రంబుచే [illegible].

చిత్రాం—నీవు మాత్ర [illegible] వచ్చినావు? [illegible] [illegible]
[illegible] నిద్దరి నా బ్రహ్మ [illegible] [illegible].

చ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] నీకునత్త [illegible].

రత్నాం—చెల్లెలా [illegible] నీ [illegible] నీదే భారంబు. మా బ్రతుకు నీపాల
[illegible]. [illegible]. నీపాదంబులను బట్టుకొందును. (అట్లు చేయబోవును)

చిత్రాం—నాపాదంబులను బట్టుకొనుట [illegible]? పొమ్ము.

చ. అవు నవు [illegible] [illegible] [illegible] గాల్లు [illegible]
దువ్వుచు [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] దీనతనొందిన [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

రత్నాం—(తనలో) కాలచక్రంబు తలక్రిందగుటచే [illegible] మీద [illegible]
[illegible]. ఈ గొడ్డురాలికి బిడ్డల [illegible]? (ప్ర) చిత్రాంగీ!

ఉ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] భర్తను; [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] కట్టుకొన్నట్టుమందున్నది. [illegible]
[illegible] పలుకరించువారెవరులేరు. ఓ దైవమా!

శా. [illegible] నీ సంతతిన్ [illegible]
[illegible] ద్రవ్య [illegible]
[illegible] చుట్టంబులై
[illegible] సంఘములు [illegible] !

చిత్రాం—భగవంతుఁడు నీవాఁడవనేమి? నావాఁడవనేమి? న్యాయంబు ధర్మంబు నాఁడు మహాపతివ్రతా శిరోమణిని నన్ను బాధించ నాయందు దూరక పోవునా?

రత్నాం—

క. తలయొత్తరించువాఁడు ను । తలమేలుఁగ నున్నవాఁడు తప్పదె నీక
న్నులు చల్లబడెఁగద యిలం । దలకుం బెట్టుకొని తిరుగఁదగునె నటించన్.

కవ—

ఉ. అమ్మక చెల్ల నారికము దూరము నాపతిపాల మూరికై
తిమ్మహి నీవు పుట్టినది యెల్లమువంగరునయ్యో నీకి ప్రా
ణమ్ములు కూడనిట్టి తరుణంబున నీయురచేతనుండె వ
క్షంబునఁ జేయి పెట్టుకొని గాంచుమువిద్దుర నీవహార్నిశల్.

చిత్రాం—ఓసీ రత్నాంగి! కనకాంగి! మీకండ కావరంబింక నుపోఁగలేదా? మాకేమి.
మీపాట్లు—(అను నధోవక్త్రలో)

రత్నాం—

గీ. కాదుకుదన్న నీయిల్లాయింపు వదఁకుమంటి । నింతదనుకింక నుతహీన నీమువనిక
సామ్ములున్న పురంధ్రికిఁ జోరభయము । గాని లేనిదానికి నుండదేమిగలదు.

చిత్రాం—మీతోడ నాకుఁ బనియేమి? మీరిద్దరు కట్టకట్టుకొని గంగలో దూఁకుఁడు. మీ మొగములు చూడరాదు నేను బోయెద (నిష్క్రమించును)

రత్నాం—హా దైవమా!

ఆ. కూడు గుడ్డలేక కొలువిదయ్యంబుల । చెంతఁ గాపురంబు సేయవచ్చుఁ
గాని బ్రతుకుఁగూర్చి కంటనీరును బెట్టు । నపతితల్లి యొద్ద నలువరాదు.
కావున [illegible] నపతితల్లి [illegible].

కవ—

గీ. [illegible] । [illegible] సుతుని బ్రోవ [illegible]
[illegible] । గాని [illegible] గాంచలేదు.

రత్నాం.—కోమలా! ఇట్టి వాడఁబోయి చూడఁబోయి సారసనయని వాడబోయె.
తమ్ము మునకు కళపాలికుఁడు చూడదగు గాక పోదుగా.

కమ.—అమ్మా! నీవిట్లు మూర్ఛిల్లేవా? (ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు)

(తలవరులతోడ సారంగధరుఁడు ప్రవేశించును.

దీర్ఘు.—ఓరీ రారా! వధ్యదంతా!

ఉ. నిచ్చలు నిట్టుటందుఁ జెడరాజ్యుల మట్టి। తలుపులోదరిత్రు చర చుటుందు
రాజ్య ప్రేమతోడ గ్రక్కున మెచ్చ్రుందుము। టందుటుండి కులమిఁ జెందఁగలరు.

వధ్య.—అత్రను గాని యీతల్లియిని వాడఁగా వాలిపట్టుచున్నది. (కొరలో) హా
రాముగా! హా దేవుఁడా!

సారం.—

ఉ. కాదట కాదటంచు గోలపెట్టుదువమ్మ। దేవుఁడా యనుచు నదేపనిగ న
లుదుఁదొక్క్య కటకటా యన్చుచున్నారు। కోకమిట్లు గాంచి సాత్విషులను.
చిరకాలము పెట్టుమాఁడగలరు. చూపకర్తవ్యమా?

రక్షా.—తూకపయా! కృతపయా!

సీ. జ్యోతిష్కులు బెంచి జాతకంబుఁ గాంచి నూరేండ్లు మనుననుచు నుడివినారు
సాముద్రికులువచ్చి జయరేఖలను గాంచి వసుధనేలునటంచుఁ బల్కినారు
సాధిత్రులెరెంచి వదనపద్మముఁ గాంచి శ్రేష్ఠుఁడగునటంచుఁ జెప్పినారు
ప్రాజ్ఞపద్యులువచ్చి రత్నాంగినోచిన నోములఫలంటంచు నుడివినారు.
గీ. గాని యొకరైన నింతలోఁ గానికర్త। వదరుననుచు ముందుగా నరసి పల్కరైరి
కాదట వారు మాట్లఁ బ్రతికారముట్టు। లాడినారండిరి శాపోలు పన్నుకమలను.

ఉ. పాలకుఁ గలయఁ జేఁ బలుకు ఘంకుల ధూరమణుఁడుదునమ్మి రమే
వలనను దప్పులేని మసిబాలు కరాంచ్రుముఁ గోయుఁడంచు వ్యా
కులమున జెంద కోటనిడఁ గున్నికురాలు నవత్ని పెట్టుమం
దుల తలకొక్కఁ గానిదౌ దోసమఁట్టివి యొందుఁగంటిమే.

సారం.—అమ్మా! నీవిట్లు విచారపడెదవేల? శాంతింపుము.

ఉ. ధరణిపు దూరకమ్ము సినతల్లిని నీమనఁ వాడకమ్ము నా
కరణిననుంగు పెచ్చులుఁ గాంచుచునుండఁగదమ్మ నీవు నా
కు యువనమునిరంకు సిరగుదెదు గాయుగఁ జేసినమ్మ నుం
దిరమున నుండుమమ్మ మరి దీనత సోలకమ్మ యీ మ్యయిగా.

నన్ను మఱచిపోయిరి నావాక్యంబు లెక్కటి మఱచియుందురు. అదియుగాక,

ఉ. అతిథిరూపమైన యమున కడుగైవను దాటవ్ర చేసినమ్మితిరా
సతతము పాదసేవనము సల్పుచునుండుట చేసినమ్మితిరా
యువిద కొకర్త దెచ్చినను నాత్మసుఖంబని చేసినమ్మితిరా
మకుటలి చంచలంబైన నంతయుదూరక దానినమ్మిరయె.

ఇంతియేగాక నామరణంబునకు మూపినవ్మగారే కారణమై యుండకయుం
డలయున.

ఉ. విలాపుడువన్న నాయనను నీవు సమర్థురాలఁ బొందనట్లు నా
విలయమునై నన్ను రక్కసిగను గాంచిన శత్రుగాంచుచో
దలిగిను బూనకామెనయి నాత్మజ కర్మఫలంబుగా మదిం
దలఁపుము మంచిచెడ్డలను దల్లి జనన్యులు సేయనేర్తురే.

కవ—హా ప్రాణేశ్వరా!

సీ. మానాఁగుమీసాలు గావనాసేలకే యాయమ్మసరియాట వరయనైతిఁ
గలనైనఁ బలికిపొంకని నిన్ను మోయుచుఁగఁ బృథ్వీశ బహువాట నెఱుఁగనైతిఁ
గన్నెర్రగానుండి కామించిపిన్నర్త నన్నిట్లు పరబెట్టు టెన్ననైతి
మీమాతమీసారి నీమాడ్కి దుఃఖవార్ధినిఁ బరద్రోయుట దెలియనైతి.

గీ. నక్కటా మేమితెలియని యబలనైతి। నొక్కతెన్నైవవచ్చి నిన్నొంపరొయ్య
నింక సేయివద్దైవంబు నేనుగొల్తుఁ। గష్టములఁ బాపుదేవుండు గలఁడొ లేడొ.

నాథా! పరిణయసమయంబున,

ఉ. గళమునఁ దాళిబొట్టులిఁగట్టెడు దివ్యమునందు మత్ర్యము
ఫలము ఫలించెనింక గౌరవాననె ధన్యతగంటినంచు నేఁ
దలచితి వ్యర్థమయ్యెనది దానికి కొంచెఁగ నైన నెక్కటిం
దలఁచునటన్న వాక్యమె యథార్థముగాఁ జెసె నేమిసేతుమక్.

లోహి—

గీ. మృగయూథంబుగాఁ గాయన్యంబుమిగులమదిని। దొలగికటకటా నీమగొంతుకవు బిగ్గ
గాఁగఁబోసిన యాత్రిత్రాడు గానియుద్ది। కాంతమంగళసూత్రంబు కాదుకాదు.

మైబు—(ప్ర) అయ్యో, మిత్రమా, నీయవస్థ యెంత సంతాపకరంబులుగను.

లోహి—సఖా, సుబుద్ధి! వగవకుము.

ఉ. కమలముగాని లెవ్వరిఁ గాని విపత్తును నీకిసాకో
ముసమసకొవాముగండు నడిమాదెను దప్పక నెకికంబో

వనజభవుండు వ్రాసిన బత్తియుచెల్లదుగాన నింక నే
మనగరవయ్య నీకుఁజేరి మాకుబడ్డుఁడు గాంతుఁడౌలికన్.

ఇంతేని జననమరణంబులును వియోగసంయోగంబులును బ్రాణులకు నైసర్గికం
బులుగదా! మనమేమి చేయఁగలము.

సం—సీ. అనుఁగునంగదికాదయని కరుణాపూట ని శేయవాలో వచింతురయ్యా
ర—అయ్యయోనుముఁ దిల్యపాదటువెహ్వాంరికేరి మెంగమెంతో నేనిఁకొందు
శ—మెహ్యానిపాదంబు లింక సేదవబాధ్ర నాకగానిచ్చులనయ్యదాన
సు—మంచిచెడ్డలెట్టుమంచు నింకేయవాపాలిక నిరతంబు వత్తురయ్య
రత్నాం—
ఆ. ఏనిచుంచుదుర్వి దాుల్లలోకంబుల । సేవనట్టులిక నింపుగొందు
సేవనింక నాదు ప్రాణంబుకంటె వి । శేషముగఁదలంతు చెప్పుమయ్య.

మత్తకోకిలలు.

రత్నా—ఏలసంకటపేలభోగము లేఁటివనదేలలా
పాలుకోరదు బాలుఁబోసిన బాగ్యమెగతి నిల్చురా
శారం—చేలుచవ్వను గీడునవ్వును మేదినీశులకేనియుఁ
గాఁకర్మముచేత దానినిఁ గాంచకుండఁగ శక్యమే;
సుబు—మన్మ సాకెదు కేఁడవంచును మానసంబున నమ్మితిన్
నమ్మలయ్యెను వాంఛలన్నియు వంధ్యమాయని నైవడిన్
శారం—ఇమ్మహీస్థలిఁ గోరినట్టుల నెవ్వడేనియుఁ బొందునా
తమ్మ పుట్టువు వ్రాలు చోర్వద దవ్వకొనని నమ్మరా.
రాజ—ఇంతలోపల నింతరానని యన్నఁ దేనమకొంటినా
నంతఁబెట్టఁగదమ్మ చూనిక నైరసంచి తలంచినన్
శారం—నీఁకరయునియు నందుకార్యమఁ బాదశక్యమె యేరికిన్
భ్రాంతిఁజేసిన పాపమెందగ బ్రహ్మదూరఁగఁ బాడియే
సుబు—ఆటుచెప్పిన పల్కునమ్మదు పాత్రబాలునినీకతిన్
గాలునేరుఁ గోయబంచెదు హస్తరేకుల గండికా
శారం—భ్రాంతబుద్ధిని నీతి చెప్పిన రాజరాజనరేంద్రునిన్
నోలమారఁగనీకుఁ బాడియె పుణ్యపాపము లెన్నకే,
సుబు—నాటిచిది మారలాభము వచ్చుచేయుసుమంతయున్
నారసారడ నిన్నుఁజూచిన సంభవించెదు శోకముల్,

సారంగ — శోకసాగరమ నిట్టులీదుగ బొందకుండుట కష్టమున్
చిక్కుబడక లేక ధైర్యము విడకుండుట ధర్మమే.

సుబు — మిత్రమా! నీవన్ని చెప్పినను శాంతించుట దుస్తరము.

సారం —

క. ఎన్నెన్నో చందంబులఁ। గన్నీరిలమీఁద నదులగతిఁ బారఁగ నో
యన్నలగతు యదృష్టం। బెన్నఁటిమ్మృత బంధోక్తి తప్పా సెరయిందురా.

మిత్రమా! మీ రాత్మకుఁ గుందుచుంటిరా లేక యీపాడు దేహమునకై గుందు చుంటిరా? పాడు దేహమునకైన —

గీ. ఆత్మ బాయఁ శవ క్షణమైననిలువ। దీని యీ దేహమునకు మీ రేడ్వనేల!
ఆత్మకేయయినచో —
గగనరీతిని నాశంబుఁ గనని యాత్మ। కిటులనంతమమున్న మీ రేడ్వనేల!
కావున మీ స్వాంతంబులందలి చింతఁ దొలంగుఁడు.

రత్నాం — హా! తనయా! దుఃఖదావానల దందహ్యమాన మానసులకేమి చెప్పిన నేమి లాభము? మాకుగతియేది?

సుబు — ప్రాణసఖా! ఛిద్రఘటంబులలోని జలంబు చందంబున మా శోకాకుల మానసంబుల నీ సదుపదేశంబులు నిల్వకున్నవి.

సారం — (తనలో) హా దైవమా! వీరి కంతకంతకు వంత హెచ్చుచున్నది.

సీ. ఏపాప మెఱుఁగని యీ చిన్నతనమున వచ్చెనిందకై వగతునొక్కొ —
కని పెంచి పెద్దవానినిఁ జేసి యిబ్బంగి వందురుతల్లికై వగతునొక్కొ —
అర్ధాంగలక్ష్మియై యలరారి పెనుబగ పాలైనభార్యకై వగతునొక్కొ —
మంత్రుల నైనను మరువక యున్నంటి వనటనొందుచెలికై వగతునొక్కొ —

గీ. కనికని చింతనొందుచు కేఁగుఁగాన। నిందబెడబాపి మాతృపితృ సుతాద్వి
శ్లేషమహావ్యథా విచ్ఛేదసిద్ధవరముఁ। బరమకరుణ నొసంగు మా పరమపురుష.

ప్రస్తుత సూర్యాస్తమయ చంద్రోదయ వర్ణనంబులచే వీరిదుఃఖం బుపశమింప జేసెద (ప్ర) అహా! సూర్యాస్తమయమగుచున్నది. అటు చూడుడు.

గీ. పద్మాకరంబులం దంధకారముతో నిండె। యస్తగోత్రంబు మీఁదుగా గ్రస్తమైన
సూర్యబింబంబు యరుణమై మించె। మహితాకాశమున ప్రతాపహీనగారుండు

రత్నా — (అటుచూచి) నాయనా!

సీ. లోకబాంధవుఁడాట లోకులకష్టంబుగని సైపలేనంచు జనితొలఁగఁ
గంటసైనదానరయంగని కాలాకతెల్లపొల్పొంకరించ తెల్పవనఁగ
గర్మసాక్షి నిదన్ను మర్మంబునడగక పోయిరిసీయంచు బోయనవగ
సారంగధరుఁ గ్రహాచార సారంగధరునకు జెప్పగ నరిగెనవఁగ

గీ. విమల దుఃఖాబ్దిలో మున్గ నేమఁదనేను। మునుట యోటించవరాబ్ధి మునిగెనవఁగ
ఘనఘనమిత్రుండు గ్రుంకె దుర్దినములందు। బ్రతుకు క్రొంతయును గానరాఁదనంగ.

సారం—(తనలో) "ఊరడింపవలయునని ఏదియో చెప్ప నీమె యీసంబంధము మాత్ర
ము విడువలేదు. పోనిమ్ము. నామిత్రుని మరపింపఁజూచెదను. (ప్ర) మిత్రమా సుబుద్ధీ!

సీ. ఎలమి తేజాళి రేయెండ పైపయి బెట్టపోలఁజల్లిన విత్తనాలనంగ
వేల్పులతోనయక విస్తీర్ణ వనములో లీలశోభిలు మల్లెపూలనంగ
నమరయోషాజనవరుండు సంపాదనముచేసి యమ్మబెట్టినముత్యాలనంగఁ
గాలకాపాయుధ కరపద్మమునసుండు మంజులస్ఫటికాక్షమాలనంగ
గీ. శార్వరీ చంద్రుల వివాహసమయమందు। గాలిజల్లుకొనెడు తలంబ్రాలనంగ
దారలలరారె నలరాజ తరలిరాఁగ। నుదరలిమ్పు మీద గోరకాలనంగ.

సుబు—మిత్రమా అటుకాదు వినుమా.

ఆ. అలితప్పుఁగాన కౌశ్మజాదండింపఁ। బగదురేనికంచు గగనమనెడు
నల్లవలకమీఁద నాకులు వ్రాసిన। యక్కరాలంగ రిక్కలొప్పె.

సారం—(తనలో) ఇతఁడును మాయమ్మగారిదారిచే యవలంభించినాడు. ఏమిచేయు
దును కానిమ్ము. ఏమియుఁ దెలియని నాయంతివయున మూరడింపఁజూచెదను (ప్ర)
సఖీ! చూడుము.

సీ. అమరలోకాధీశ హర్మ్యాగ్రతలమున నిలిపిన సౌవర్ణ కలశమనఁగ
సముదయభుజంగుండు శక్రదిక్కాంతకుఁ బంపిన వెలలేని పువడమనఁగ
యామినీమానినీ యలికభాగమునందుఁ దీర్చిన కౌంకుమ తిలకమనఁగ
వనపాలికనమను వనములోనిలిపిన్ను సరిలేనిరక్తక స్తబకమనఁగ
గీ. నాటకపు నల్పు బాలు జయంతుహస్త। పద్మమునసుండు రత్నాలబంతియనఁగ
శశి తమంబుఁ బాపి చెలంగ సంకటంబుఁ। బాపి సౌఖ్యంబు నిడుభావి కంగిచుడఁ.

కవ—

గీ. తనదు గోత్రపదము రాత్రి జననమగుట। గోక తనదు … గ్రాలుదాని
… బెట్టుదురేయఁటంచు మాయఁగంటు। పెట్టుకొనెను చంద్రుని విభుఁడు …

గొను—

ఆ. కన్నతల్లి చేసికొన్న కర్మంబు। దాటఁబోలి తరగ సాధ్యపడదు
 తానుమాయఁబెట్టి తా నుండదనియేమొ। తొల్లి యత్రులనఁ దుదకు జెప్పె.

సారం—(తనలో) హాదైవమా! వీరిలోఁ దక్కువ దుఃఖంబు గలవారెవ్వరు? ముఖ్యముమౌవ్వరో? ఎవ్వరినోదార్తును? వీరి ధరాతలంబంతయు శోకస్వరూపంబుగా గన్పట్టుచున్నది.

రత్నాం—తండ్రీ, సారంగధరా,

గీ. చిన్నతనమందు బొమ్మలపెండ్లి కరణి। నీకు పెండ్లి చేసిన నీదు మామ
 యల్లుఁ డేడియంచుఁ గుమిలి వెదకుచున్న। గన్నుఁబగిలి దుఃఖపడక తీరదు.

శివశివా! యీదుఃఖంబు గన్నులారఁ గాంచజాలను. కావున నేటులనో ప్రాణపరిత్యాగంబును జేసికొనియెద.

సారం—(చిత్రపుఁజూపుగాని) శివశివా! అమ్మా!

ఉ. అమ్మ! గ భూమిపైబడిన యప్పుడు ప్రాణము వాసెనంచునో
 చొచ్చియు గర్భవాసమున నూనుఁడు పుట్టఁడు లేదటంచునో
 యిచ్చఁదలంచి యారడిల నిట్టుల జాలఁ దంతువయ్యయో
 చచ్చినవారిలోఁడఁ బడిచత్తురె కాలము చెల్లకవ్వరేన్.

తొలి పుత్రదుఃఖ మనుభవించినవారి నెందరిని వినియుండలేదు.

సీ. వడిపైన నారుపంబడిన గాదిలికుమారు స్మృతి కెందగ సుభద్ర బ్రదుకలేదె
 వరపుత్రులేవురు పంచత్వమును బొంద దలపోసి తాల్మి కృష్ణ మెలఁగలేదె
 కడుపు చెప్పుకొడుకులు కుడియంగ గాంధారి కాలంబు గడపెటో గడపలేదె
 బిడ్డలు నూర్వురు పెద్దనిద్దురఁబోవ ననుకరుం దతిబొంది యుంచలేదె.

గీ. పుత్రసుఖము నొందినవారె పుత్రదుఃఖ। మొందు నరుల కర్మవశమున నిందునకును
 గందుముందునకు మరియుఁ గండి కానుప్పు। ప్రేమదోసెను నీళ్లతో వీడు వేఁడు.

రత్నాం—తండ్రీ! మాటలెన్నయినఁ జెప్పవచ్చుగాని కన్నకడుపుమంట చల్లారుట దుస్తరముగదా!

సారం—(తనలో) హాదైవమా?

ఆ. నిజము దేవుఁ డెరుంగు నీళ్లు పల్లమెరుంగు। గావ నిందరైన గరముపగవఁ
 గన్నకడుపుతీపి గన్నీరు మున్నీరు। గాగ వడ జనమ్మఁ గాంచిరగదు.

(ప్ర) అమ్మా! శోకమాపుకొనుట దుస్తరమే అయినను

ఆ. కుసుమబాలలోన నిల్చుండరలరాయి। కేకికాంతయూళంబు కాకినిండ
కాదిబికస్త్రీలు గాధంబు జరుగుదు। నట్టులివ్వనాడిని గట్టుమయ్య.

ఉ. ఎప్పుడుబుత్రిగేహమున నింపుగ పెంచరయందు నోయుచో
యప్పురమందశక్తికరముగటా తపనింకను పొందుమైన యా
మప్పుడుమగన్న మాతామను రాయకనిల్వఁ దలంతుగాని పా
మప్పుదమున్ద్ది సేయమనుఁ బ్రాజ్ఞులు మెచ్చగ రోయ కేలనో.

రత్నాం—అంబ్రీ! ఇలయొక్క యొకసారి సారంగధరుడు '
సారం—
గీ. కన్న దేవాలయంబుల కన్నటికిని। నోరగిబడరాని పాటుల నొందినన్న
కనిన మాబులిగమున దీవ్వకోనుమి పాట్లు। యముమునంద మాటుటెత్తు నాదుఁదల్లి,
దీర్ఘు—అమ్మా! మీరంద రిటకుండుడు. ఈసంగతి రాజుగారికిఁ దెలిసిన యా
కోటీకడ కూటినోమన్నవడి యూరికరవృత్తిపోయి యున్నమా రాజమంత్రా
యువుచుఁ బొట్టకేకఁబుచ్చుకొని యూరూరు తిరుగుచుఁ గాశికో రామేశ్వరమో
పోయి మనకు సేవింపవలయును! రాజాజ్ఞయా మరియొకటి యా?
రత్నాం—నాయనలారా! మీకుబిడ్డలు లేరా
దీర్ఘు—లేకయేమి? కూడు లేనప్పుడు బిడ్డలకేమితక్కువ వా విధి.
ఆ. విత్తవంతులకును బిడ్డలనీయక। మెతుకులేనివారి మెతుకుజాట్టుఁ
జెన్నగాఁబురంధ్రి కేయకాయమ్మంబు। కొండ్లకోలఁది విధవ కిచ్చువటుల.
(సారంగధరునిఁజూచి) అయ్యా! మనము వేగము పోవలయును.
సారం—మంచిది. ఓకాంతామణీ, యిటురమ్ము. (దగ్గరకుఁదీసి)
సీ: మగఁడు పోయిన సత్తకామలపరిచర్య యొందుఁగని యీసు నొందబోకు
ధవ్రుఁడుంలేనప్పుడు ధవుని సేవకులేల యంచువారల దూలనాడబోకు
ప్రియుని మృత్యువనంబు నియత్తకారణంబనిరోషమున నామె నరయబోకు
నలువురిలోపలఁ దలవంపుఘటియించెనని దైవము మార నాడబోకు
గీ. పతివిహీనను సేవింపబ్రతుకుకేల। యుస్సిరోయంచు గాయంబు సేవబోకు
సుతుఁడు లేడనులోపంబు నుంతరాన। నాజవనికిలేకుండంగ నడుపుమయ్య,
తల్లీ! మానినీమతల్లీ!
సీ. ప్రియుని కారుణ్యంబె పెన్నిధానమటంచు నిరతంబు పాలించు నిర్మలాత్మ
కాపెంటింగినయట్టి ధర్మంబుకోరులచే స్థైరంబుపదపించు సదయహృదయ

తమల కాంతవదనలీ చలించిన గోస్తంబు ... [illegible] పక్షుల
పర్వతంబువస్త్ర సద్గుణావర్తులను భూషలుగానెన్న ప్రాశకరిత

గీ. సుమ్ము నీయుకోమలి దీని సెమ్ము సెట్టు! ... చేతిలోదేము తప్పగించి
నా శిరంబుపై భారంబు నీ శిరంబు! పైనిడి ... నిర్భారయమ్మ.
మిత్రమా!

గీ. ఏది బిన్నమ్మపైనుంచు పెద్దకొడుకు! ఏదయిన ఏది యుంచరి చేసినావొ
యుందు నిల్పుదమ్మ సుమియాయుటంచుగోమ్మ! సుమ్మియుందు చేరుకొనెప్పుడమ్మ నీకు.

రత్నాం—కుమారా! ఒక్కసారి దగ్గరకురమ్మ.

చంద్ర—అమ్మా! ఆలస్యంబగుచున్నది. మనమేగవలసినవారము గాని ... గాదు. దూరంబుపోవలయును, మీరిక్కడకున్నంతవరకు ఇమ్మ ... కాపుగ నరుగుదమూరంచు.

సారం—మంచిది వచ్చుచున్నాను.

సుబు—

ఉ. అంగదకాశ్రు చందనర యుంకుశబ్రై యుటుచ్చురమ్మ చి
త్రాంగి మదోగ్రకుంజరము దర్పముచే సెమరంచుకేళ ర
త్నాంగిపురంధిగర్భ పరిలాళయమందున గ్రాలుచున్న సా
రంగధరాబ్జమించు మొనపంటగ ద్రుంపగనుండె గావునన్.

రత్నాం—చంద్రీ తుదకొక్కసారి చేరరమ్మ.

దీక్షు—అటులవచ్చుటకు వీలులేదు.

సుబు—హా! హతదైవమా ఈరత్నాంగిదేవి—

మ. నవరూపంబులు మాసిపోంచి యొత్తదైవం గావు కావంచు నే
ద్వేకడిన్ గన్గొని పాలనిచ్చికనులన్ బత్స్యంబు లట్లోమమున్
బరలున్ కెలుసు బెంచినట్టికవపాదం గన్న కూమాంబునన్
కపుగింటన్ గడెకాలముంచుకాను భాగ్యంబేరియున్ నోచదే;
ఓయమ్మా! రత్నాంగిదేవి!

మ. ఎవనిన్ బంగరుటుయ్యాలందునిచి పాడున్ దోలలం బాడితో
యెవనిన్ లోకులు మందివాడవక లోకేవళ సుప్రాంగితో
యెవనిన్ కుక నివాకవారివిడుచం చీ కంచిలో నీతమా
తతు వానిన్వెద కాడ గావలెనె దౌర్భాగ్యంబు నా నిష్ఠదే.

సారం.—ఓసుబుద్ధీ! ఏల యిట్టులఁ బల్కెదవు?

శా. అక్కట మారవల్లియటు లభ్రములన్నిటి నుండియెత్తి త్రి
మారాధి ఫలంగనయ్యె నది కష్టముగట్టుపుగాక యక్కటా!
దారుణబంధముల్ గోఁచి మరియంత ప్రవాహముఁ బారదేయ న
మ్మారాజు గొనంగనుంటిమిది ప్రత్యుపకారము సంగడీనికిన్.

ఉ. కమలముఖులమాలికలఁ గల్గినకలిని జొక్కుచేత బి
నకఁగొని తెన్నఁగా నిపరి పాయక వేఁగచేత నేయిచో
శ్రీపగతి నాపరాని సెగ సిగ్గులు గుండెలు మండుచున్న యీ
మతలకున్ మరింత మగవాటిల జ్ఞప్తికి నేదొ తెచ్చెనే.

అదియునుగాక.

ఉ. ఎవరో కయింత రాగ ధృతియెల్లఁ దొరంగుటగాక యంగముల్
వడఁకెడు నాడుబాంధవము నపాయమునన్ ధృతిఁ బాయుకొల్పియే
ప్పుడును నాకితోఁ దగదు చుర్వినయింబను దిట్టినక్కమె
యొద్దఁ బరుపోదితంబగుని యాపు గ్రహింతని ధర్మమున్నదే.

రత్నాం.—ఓకింకరులారా!

క. కలిగఁగఁ దప్పులేని పతిబాలుని దారుణభంగిఁ గాలునే
తల దయమాలి ఖడ్గమునఁ ద్రుంపఁగ మీకెటు చేతులాడెనో

సుబు.—అమ్మా! ఎంతవెఱ్ఱిదానవు.

యిలఁ గులవర్ధనున్ గొమరు నిట్టుల శిక్ష విధింపఁ దండ్రికిన్
బలుకఁగ నోరయాడఁ దెరవారికి పేరికి చేతులాడవే.

సారం.—అమ్మా! నేనింక బోయెదను. విచారమును జాలింపుము.

గీ. యానగతపోతమును గాంచి యావ్వరేక । కడుపుచెరుపుగా వ్యసనంబునడదుతల్లి
కొరవలెనున్నదానీ యమ్మ! మీనుకుండు । మ్రొక్కుచున్నాఁడుకడసారిమ్రొక్కు
(తలవరులతోడ నిష్క్రమించును.) (గొమ్మ.

సుబు.—మిత్రమా! నేనువచ్చెదను. (నిష్క్రమించును)

రత్నాం.—తండ్రీ! సారంగధరా!

ఆ. కనుల కరవుదీరఁ గడసారిచూడ్కిని । న్నగయు నక్కునకగనము లద్దమయ్యె
మ్మృదయమందు కలుఁగు సదములజోడ్కిని । నరయమాయ యడ్డమయినట్లు.

కన.—(క్రిందబడి) హా నాథా! దిక్కులేనిదానినిగా నన్ను జేసిపోవుచుంటిరా?

ఉ. బలవము లేనితావులను భర్తను పీనవతంగిఁ దిగ్గముల్
మిపులగ గాయమదిష్టముల మేలగుభద్రము మాడ్కినుండి దాం

దుం విధుండె నాయకున్ బ్రతుకు బోమని నిదాన[illegible] నా
థ వియోగులార! వేగముగఁ గూరిమిచేఁ బరిభిక్షఁ బెట్టుడీ.

రత్నాం—

సీ. అవిరళప్రవాహార రత్నాకరముపొంగఁ బుత్రుఁడేకువలయు మిత్రసముఁడు
ఆదివారిణికోవక మార్వంగఁ దనయుండె ఘనవృష్టి ధారసముఁడు
కమనీయమార్గ్గాన కోపాగవనమున కార్మ్మకుమారుఁడే యజ్ఞసముఁడు
ధ్వాంతమహారక ధూమాభ్రమున చెన్నుఁ గొమరుఁడే భీమానిలసముఁడు

గీ. వరుసవాక్యాలుగని కరవ్యధలఁ బాపు గన్నమాతఁడే విస్తృంద్రకవచసముఁడు
అట్టి పసిపాప చెడబాయ నయ్యెనింక! కన్నకష్టంబు నాకేలొ కండుగలదు.

(తనలో) నేనేడ్చిన నీమె మరింత కడుపుబగిలి యేడ్చును! కావున నేడ్పుమాని యూరడించెదను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! చింతింపకుము. మాయన్నకేమి దుఃఖభాజనము. నాయట్టి యభాగ్యురాలకుఁ గోడలవు కాబట్టి యిట్టి కష్టంబు గలిగెను నీ వేడ్చుచుండ నా కడుపులోని ప్రేవులన్నియు దరుగుకొనిపోవుచున్నవి (తనలో) ఓ దైవమా!

గీ. పతియనుత్యంబు సేయ వలచ్చి దప్పు! చన్నుమును బెట్టవోర్తు వెన్నెల్కైన గాని
పాముదకున్న యింద్లున్న బాలరిధన! గోడలను గాంచి యెట్లు సైర్తు నేడు నేది.

(పైకి) కోడలా! ఇక్కడ మనయేడ్పు విని యూర్పువారెవ్వరు? తీర్పువారెవ్వరు? నీవు నన్నూరడింపవలయును. నేను నిన్నూరడింపవలయును. నీకుఁ దల, నాకుఁ గడుపు. మనశోకం బరణ్యరోదనంబు. కనుచూపు దూరము పోవుదాక నాపుత్రునిఁ జూడబోవుదము.

(కనకాంగితో నిష్క్రమించును)

గద్య—ఇది అష్టావధాని పిష్ఠుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర
ప్రణీత సారంగధర నాటకమునందలి

పంచమాంకము.

శ్రీ ర స్తు.

సారంగధరనాటకము

షష్ఠాంకము.

అరణ్యము.

(సారంగధరుఁడు, సుబుద్ధి, తలారులు, ప్రవేశించుచున్నారు)

సుబు—

గీ. సౌధములమీఁద నెక్కి రజంబడంగ। గడపవాన చందంబునఁ గంటినీరు
వదలఁ గాంతాగణము పెద్దపెట్టుగాఁగ। నడలుచుండె సారంగధరాయటంచు.

అట్టి యార్తధ్వని వినుచుఁ బురంబు నతిక్రమించి యిచ్చటకుఁ జేరితిమి. దండంబున నహోరాత్రకాలంబులం జేయుబాధము మాందేయున్నది.

గీ. జీవమా నీదుజీవమై చెలంగునట్టుఁడు। వానిపోవుచుండగ జేమి బావురనఁ ద
లంచి యీమొండిమేనును గొంచెపైన। బిడువకున్నావొ యుడి యూపవిడిచిపొమ్ము.

దీక్షు—మంత్రివరా! యీకార్యంబును మేము నెరవేర్పవలయును. కావున మీరి
చ్చట నింక నుండఁగూడదు. ఏలయన

గీ. సాధ్వినెంబోవు కునుసంబు నత్పసంధ। వంబు నక్షత్రపతనంబుఁ బరమసాధు
వంధు జీవహింసంబును జనులుచూడ। రాదు గావున జేగదరఁలుడు మీరు.

సారం—కోరా। విధిచేత రుంతకుఁ దెచ్చెను.

గీ. కలిమిలేములనోకే చైవడిసన్నంటి నీదపోలికనుండు వాఁడుహితుఁడు
ప్రత్యుపకారంబు కోరకుండెన్నక ధర్మంబునగూర్చు వాఁడుహితుఁడు
చలనగోకమునండి తొలగింపుచు ప్రశస్తపథములందు నిలుపువాఁడు హితుఁడు
కానితకార్య జగాలన్ని మానిపిన భంగినిదురపిల్లు వాఁడుహితుఁడు

గీ. మలిమిన రమంత మీలా గొందలాగజేసి। మలాపురమునఁ జెప్పి మురవని వాఁడుహితుఁడు
ప్రత్యుపకారాపేక్షను గొంజయుస్వగా। మర్యాదను పెట్టినట్లుండు వాఁడుహితుఁడు.

అట్టిపాపమునకుఁ గాలకర్మవశమునచే నీడేరలేకవచ్చినది. మున్నెన్నఁడు రమ్మనిపలు కుటయేగాని పొమ్మనుట యెఱుంగను. ఎట్లుగోపోయినను బిక్కుతావస్థనుబట్టి పొమ్మ నియనవలసివచ్చె. మిత్రుఁడా! సుబుద్ధీ! నీకు సారంగధరుఁడు శత్రుఁడనుకొని! మిత్రుఁ డయినవేమి! మిత్రశత్రుత్వములు వియోగ సంయోగంబులయందు దుఃఖదాయకులేగదా! కావున నీదుఃఖదాయకుని మఱచిపొమ్ము, పొమ్ము.

సుబు—

ఉ. ఎట్టులనీవుచెప్పితటు లేనిక కేగద నీకునాకు నీ
పుట్టువునందె మైత్రివిడిపోయెను మిత్రబుణంబుఁదీర్పఁగా
గట్టిగఁ గౌఁగిలించుకొని కంజములేనడు కన్నులెత్తి న
న్నిట్టులజూడుమయ్య యిదియేకడసారి గదయ్య నెచ్చెలీ

సారం—మిత్రమా! తడవయ్యె పొమ్ము. నీవుపోయి మాతండ్రిగారికి నాకుబదులుగాఁ జేతులు జోడించి యిట్లు విన్నవింపుము.

సీ. రార నాతండ్రి సారంగధరా యంచుఁ జేరితొడలమీదఁ జేర్చినావు
మావానిభాగ్య మేమాడ్కినుండునటంచు నార్యులనందరి నడిగినావు
బసివానివృద్ధియే బరికింపమావృద్ధి యంచురచ్చలయందు నాడినావు
ఏఁజెప్పుపల్కుల కెంతెంతొ యలరుచు బాగుబాగనుచు బల్కినావు

ఆ. నీవ ప్రాణమీవ నిక్షేపమీవనా! చేరుగడయటంచుఁ జెప్పినావు
నీకు నార్యపుత్రుఁడు నెరవరవేర్పదగిన కృ। త్యంబొకింత వలువనైతిదండ్రి.

తరువాత.

ఉ. అమ్మవచింపుమకార్యమున కన్నను నామె వచించునట్టికా
ర్యమ్ము ఘటించెదం దొలుత నామెయుఁ జెప్పదు నమ్మకన్న ద్రే
మమ్మున నట గనుట సవతిమాడ్కి జరింపక యుండునట్టి పి
న్నమ్మకుఁ జోతఁజేసి భవదార్యజాఁడంచు వచింపవేడెదన్.

పిదప బుత్రదుఃఖపీడితురాలగు మాయమ్మగారితో నిటుచెప్పుము.

గీ. పెంచిపెద్దవానిగఁజేసి మంచిచెడ్డ। లెన్నొ గరపినందులకు నీకిన్నినీళ్ళ
చుక్కలయిన వదలనట్టి పెంకెలీడు। కానఁబుత్రుఁడౌకతుఁడు గాకపోఁడు.

కడపటి యడవికి కేవచ్చునప్పుడు పేరడలునఁ బుడమిపై జతికిలబడి యేడ్చునకాన తితో నాతవనంబులుగా నిట్లు చెప్పుము.

గీ. ప్రేమచూపించుకొనక లేవించుదాన! తేచెప్పఁగావలె నీకు నెట్టులైన
గోమయూని కన్నులు మూసికొనుచుఁగాల। నాలికెక్కుదీయుచు తలఁగాచుకొనుము.

అటుపిమ్మట.

సీ. పేరు పేరుననుఁ జీరి పౌరులయిరి|మరి యడిగితినంచు వచింపు మరవరాని
మెట్టులందు పెద్దలకెల్ల జోతల యిడుఁ| జిన్నలకు దీవనలనిడుము చెప్పుమయ్య.
మిత్రమా! ఇకఁ గడపటిమాట వినుము.

ఆ. చిత్తశుద్ధిగల్గి స్నేహితుండగువాని| గరయరానిదేది యట్టులగుట
నేమిచెప్పవలయు నేను నీకనియారఁ|గుంటి నిదియె తుదకు నున్నమాట.

సుబు— హా మిత్రమా! ధర్మం బెచ్చట నుండునో యచ్చటనే జయముండును గాక. నేనుపోయెద.

(నిష్క్రమించును)

దీర్ఘ— వక్రదంతా! స్వామివారు చెప్పినమాటలు వింటివా? ఎందరినో చూచితిని కాని యీయనవంటి ధైర్యముగలవారిఁ జూడలేదు. చావన్న నావంత యైన చింత నొందడు. ఈయన పాప్మునియుఁ గాదు రక్కసియు ననుచున్నవానికయిన మరణంబన్న మరణంబుగా నేయుండును. ఈయన సిద్ధపురుషుఁడా యేమి?

వక్ర— నీవన్నమాటయే నిజము. నాకు చేయి యాడకున్నది.

సారం—

ఉ. కరచరణద్వయంబులను ఖండన సేయుఁడటంచు మిమ్ములన్
ధరణిధవుండు పంపె నది తప్పిన పాపము వచ్చు గావునన్
ద్వరపడుఁడయ్య పూర్వకృతపాపము ప్రాప్తముగాగ మీరలీ
వరగిఁదపింపనేల గ్రహచారము చాలనివాని కక్కటా!

మీరు క్రమ్మరి మాజనకుని కడకేగవలసినవారు మీకృత్యము నెరవేర్పుఁడు మీకివగనేల?

దీర్ఘ— అయ్యా! యింకవగ పేటికి? మీవంటి గుణరత్నాకరు నక్రమంబుగాఁ జంపుదనియె మమ్ము బ్రహ్మదేవుఁడు పుట్టించినాఁడు కాని మీరు తప్పుచేసినట్లు తోపకుండుటచే ఖండించుటకుఁ జేతులు రాకున్నవి. అయినను నాలుగుమాసంబుల సేవకావృత్తియందుండుటచే నకృత్యంబయినను జేయకతప్పదు. ఛీ! సేవకావృత్తి యెంతదుష్కృతము! సామి యేమిచేయుమన్నను బుణ్యపాపంబులఁ జూడక చేయవలసినదే. లేదేని వృత్తికి నీళ్లు వదలుకొనవలసినదే.

సారం— ఉరకేల యెడ్చెదరు? నాయందలి ప్రీతిచే ఖండించిపొండు. యెప్పుడు గుఁడు.

దీర్ఘ— యెడ్పిన దప్పదు. పుణ్యపాపంబుల నరయు పరమేశ్వరుడె మిమ్ముల్ రక్షించుఁగాక. (కాలుసేతులు ఖండించును)

ఘాతం—హా దైవమా! ఓకలాయలా కా! త్వరగాఁ గానరాయున్నాఁడ మీ కరకరవాలం
బున శరీరంబు ఖండించి వేయుఁడు.

దీర్ఘ—శివశివా! మేమంత దుష్టచిత్తులమా? వీరభద్రిగారి శాసనంబగుటచే విధిలేక
యట్లొనరించితిమి. అందులకే యింటినిండఁ బిల్లలుగల మేము మరియొకదారి
యని ప్రాణాలు ప్రాణాలలో లేక గుండెలో రాయిపడివట్టున్నాము. శిరం
బు ఖండింపఁజాలము.

ఘాతం—

ఉ. కరచరణ ద్వయంబులిటు ఖండిత మయ్యెను గాని ప్రాణముల్
పరగుచబోక చచ్చియును జావనివాని విధానమెంట న
క్కరుణము బూని ఖడ్గమునఁ గంఠవిలుంఠ మాచరించి యీ
యురిగమగొండటన్న వినకుంటిరయన్నము గొడ్డువోయెనే.

దీర్ఘు—అయ్యా! ఇంక నీపాదుకలిలోఁ బుణ్యపాపవిచారమా? మీమాటవినమికిఁ గో
పింపకుడు. మేమిదే పోవుచున్నాము. (తలవరులు నిష్క్రమింతురు)

ఘాతం—తలవరులు పోయిరి: ఎవ్వరుమలేరు దిక్కుమాలిన పక్షినైతిని.

క. ఆయమబాధలనొందితి! నా యమబాధంబు దొలంగు నమచుక్ మండే
న్యాయమునఁ గంటో యిటుల! న్యాయము లేకుండుఁ గాలమని గొల్తురరా.

అయ్యో! నాయవస్థ యంతకంత కతికయించుచున్నది. ప్రాణములుమాత్ర మీపాడు
బొందెను బాయకున్నవి.

ఉ. హీనుఁడు గానవింక వసియింపగ రాదని వైభవంబు లీ
దీనుని బాసె బస్నెలలఁ దెల్లగ బుచ్చెడు కీర్తి కోసె నో
ప్రాణములార నన్ను సెడబాయక వాగలు మాత్రమంట యీ
ప్రాపగుబాటు గాదె చనఁ దంతటి పుణ్యమొనర్చినాఁడనే.

హా దైవమా!

గీ. రత్నములు గ్రోలియూడలిపై బ్రాకుమక్షి! కాపిపీలికౌదులఁ దొలఁగాగరంబు
లైనలేవునడుమంగ శేవంధ్రములట్లు! వదకరంబులు లేవట్టి బ్రతుకు బ్రతుక.

ఇక్కడ నేనిక్కరణి మిక్కిలి బొక్కుచుండ నక్కడ మావారెట్లు న్నమ్ము
చుండిరోగదా?

మ. ఋణబంధంబులు గేటికోడఁ దెగనా యిష్టాంగ యంచిష్టము
స్ట్రణులక్ దీసినభూమచేసితివ నవ్వాథా యటంచాలియుక్
జనకంబుల్ తినిచేయులక్ గడుగునోజంగోచె నంచమ్మయుక్
గనాకీతమూలైన క్లేశములచే ఖట్వాల నెట్లుండిరో.

తల్లీ! మానినీమతల్లీ! అమ్మా! ఇంక నన్నుకావవా? అమ్మా నన్ను నిన్నటినుండి పెంచితివిగదా! ఇంక నిర్దయ యేలనే? నీకు పుత్రవాత్సల్యము లేదు గదా? మాకేమి నేమి?

సీ. నేను అల్పుడ నాతోడ నిందలాడ, దుష్ట రత్నాంగి నావిచ్చిన మదనాతురయై విషఫలంబులారగ నెడ్డ చేసెదాని। తోడ నమ్మి కంబము తోలుకొనట్లు

ప్రాణంబులు పయనంబుగట్టుచుండ నింకను నాకీవంతరయేల? కీర్తియైన నేమి? అపకీర్తియైన నేమి? చచ్చువాఁడ నే నేమి చేయగలను? ఇట్టిపట్టునఁ బరమేశ్వర చరణస్మరణం బేశరణంబు. హరహరా! అనాథబంధూ! దయాసింధూ! వేద్యా నవద్యవిద్యా! తత్త్వమస్యాది మహావాక్య ప్రతిపాద్యా! దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ దీక్షాకంకణా! న్యాయాన్యాయవిమర్శన విచక్షణా! జగదుత్పత్తిస్థితిలయకారణభూతా! నిజభక్తాళీ వినోదనక్రియా కౌతుకోపేతా!

కవిరాజవిరాజితము.

వరశరదాయక మాధవసాయక వాట్యవినాయక శూలధరా
వరముని పోషణ దానవశోషణ పన్నగభూషణ చంద్రధరా
దురితవిమోచన ఫాలవిలోచన దోషవివేచన కామహరా
గిరివర శీలన కాలవిఫాలన కిన్నరపాలన పాపహరా-

ఉ. కానక తొంటిజన్మమున గష్టము నేరికిఁ బెట్టినాఁడనో
కానఁగనయ్యె నిప్పుడది కానభవద్దయ వచ్చినట్టులీ
దీనుని మొండివానిఁ గడతేర్చవొ మన్పవొ జాలిగొంచు రా
జేసను డాయవే వరమఖీశుని గావవె లోకనాయకా,

మీన—(ప్రవేశించి) ఎవడో భగవంతునిఁ దలంపుచున్నాఁడు. బాధనొందినవాఁడు కాబోలు? కానిచో నిక్కాలంబున భగవంతుని యునామము చేయ నెవరికలం దురు! ఏవకీ చూచెదముగాక. (నలుదిక్కులుచూచి) ఇచ్చట నొక వికలాంగుఁ డున్నాఁడు. మొగముపోలికఁ జూడఁగా సారంగధరునివలె గన్పట్టుచున్నది. బాలకా, నీ వెవ్వరవు?

సారం—మహాత్మా! రాజరాజనరేంద్ర నందనుండ.

ఉ. మీరలు సత్కథాలాపముగని మిమ్ము నెదుర్కొనఁ గాళ్ళు లేవు పై
హోయపుంల ఘటింపఁగను హస్తములైనను లేవు చావక
తీరున మొండివాఁడ నయితిన్ మునిసత్తమ మున్నునో వను
స్కారము గోంచు క్రమముగ జాతగ మందు నొహో యయ్యారే.

మీన—(చెవులు మూసికొని) రామరామ. యెంత క్రూరచిత్తుని చేత. సీ...

శా. [illegible] దాసదాస్యము [illegible]

పారం—[illegible] చేయు.

మీన—[illegible] విద్యాలయము [illegible] యిట్లావశ్యకో

పారం—[illegible]

మీన—[illegible] మాన్యతంబున నేనుండుటకన్న మంచిదేకదా

పారం—అట్లుననఁ జరుగదు.

మీన—రాజనరుఁడ దప్పుచేసిన యాజ్ఞార రాజటు శిక్షించరో,

పారం—తీర్పుకాలజ్ఞులకు మీకుఁ దెలియదా?

మీన—కుమారా! రాజట్లు శిక్షింపఁబడుటకుఁ దగిన తప్పును చేసితివి?

పారం—(తల్పుకొనుచు.)

మీన—ఏమీ పలుకకున్నావు! చేసినతప్పును చెప్పుట తప్పుగాదోయి?

పారం—తప్పును! నాలోనే యున్నది. నేనేమని చెప్పుదును. అనుకొనలేదు [illegible] చున్నారు కాని మీకుఁ దెలియదేమి తోచుచున్నది?

మీన—నకే దోషదృష్టింబాపెద (దోషించి)

క. తెలిపెదనేట తెల్లముగఁ దెల్పఁగదగ్గరదేమ తిన్నగను
తలఁచుచుఁ బోవసాగె నినువల్ల టకోరను గాద కోరి కుశ
లులనుచు నెందమిగా మృషలు భరతాకుఁ దెప్పిగదాద దానిచేఁ
గలిగెదుగాద యిాపిలుగు కానకచేసిన కర్మసంగతిన్.

పారం—మునివర్యా! తొంటికర్మముచేసని మనిచితిని! అకస్మంతేసమో తెలిసికొను టకుఁ గాతుండనేని నాపరిందు.

మీన—వత్సా! నీయందలి వాత్సల్యముచేఁ జెప్పెద వినుము. [illegible] ముందనంబను గ్రామంబియందు భుకంబు సకలసంపదాకరంబై యొప్పు దానిని ధవళచంద్రుఁడను నరేంద్రుఁడు పరిపాలించుచుండె అతనికి భువనైకసుందరి యను భువనైకసుందరియను జాయయును నుండెను. జయంతుండను పవిత్ర లియపుర గలడు. ఆపదివ్వుతో సుమంతుండను రాజభక్షపాకము గలిగి యధికంబుగా గౌరవించుచుండెను. అందులకు జయంతామాత్యం [illegible] సుమంతుని నెటులయిన వంచింపవలయునని భువనైకసుందర్యకతోధవ భువన్య యను కోకిలఁ దెరంటిరి కేకి! సుమంతుని పామకలఁగొని దేనిగాని యింతఃపురం బులో భుట్యిబట్రిందఁ బెట్టిన తీరు వలదు వలువలు [illegible] చెప్పెదనని చెప్పెను. అంత నాయింతి శృంగారంబున పర్యంకంబు నలంకరించి ఇది యెంతటని నాదిటికళ్ళకేలి గోతిలోనున్నది యనిచెప్పి [illegible] [illegible]

“ ఆనాఁటిదేమి నీకు నేఁడో సంప్రాప్తమైనది ప్రతాపరుద్ర[illegible] [illegible] విని తన [illegible] గొడుగులుఁగలోఁ [illegible] [illegible] [illegible]” అను [illegible] కాదు దిగ్గన లేచెను, అంత [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ఏలకున్నను ఇష్టుఁడగు నమ్ముటకు గతంలేదు యని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గస్సైద [illegible] నీమ్ముచు [illegible] [illegible] ప్రతాపరుద్రు నిర్బంధించెను. తన దొరవలన సంగతులు తెలుపదని [illegible] [illegible] యుండు వారిని నీవారు లెవరిది? యని యడిగెను. అప్పుడప్పుడు వర్తమానములందున ధనూ క్రొంతసామ్యంతులు యాదవరాజులకు [illegible] [illegible] దూరమైన సాగిరి. అనుమానములు గాలికెనుంచుట తలారి [illegible] గలు సుమంతుఁడు వధింపుడని యని వృత్తముగఁ జెప్పెను. అంత [illegible] [illegible] దండనాదిక భుజంగముఖంగి [illegible] [illegible] సుమంతా, అంతః పురద్రోహి [illegible] నిశ్చయించిన వాని రాష్ట్రబహిష్కృతిఁ జేసితిగా, యని [illegible] ఉంభ దండోధరంబో యన నట్టిలోపము చేసెను. అదిని సుమంతుఁడు చింతించి రాజనీతి యనుశీతి [illegible] యని నిలుపుకను నిలుపక [illegible] [illegible] [illegible] యన [illegible] [illegible] [illegible]. అట్లూరకుండుటచేఁ దప్పు వరించెనని ధృవంబుగ విశ్వసించి యంతః పురద్రోహిని [illegible] గాలు నేకులను ఖండించుట సూచని పెద్దలు చెప్పినట్లు నేయుఁడని తలారుల రాజనౌనంగి భువనైకసుందరిని మాతిగోచరుఁ [illegible]. తరువాతఁ [illegible] సుమంతుని [illegible] ఖండించిరి. అప్పుడట్లు న్యాయమూర్తిగా నం[illegible] సుమంతుఁడే రాజరాజ నరేంద్రుఁడు, [illegible] జయంతుఁడే [illegible], భువనైకసుందరియే చిత్రాంగి. కరాభ్యుదయం బోర్వలేక [illegible] గత [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] తెరుంగకపోయినను [illegible] [illegible] యవస్థ తటస్థముయినది. ఎట్టివారికైనను కర్మం బనుభవింపక తీరునా?

సారం.— మహానుభావా! కర్మమాత్రము తెలిసింది చిత్రాంగి [illegible] జేసితిరి. [illegible] [illegible] నైనాడు. ఇంకను [illegible] బోకున్నవి. ఇంకష్టంబు [illegible] [illegible] [illegible] నమ్ములులేరు. శరణంబు [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]!

విరా.— [illegible] [illegible] [illegible]. ఏకాంతమందు [illegible] నీవు [illegible] దానిని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ఇంతియేగాక యామె [illegible] చేసెను [illegible] [illegible]

[illegible] ఉన్నట్లు కనుపించుచున్నది. కావున నీకు సర్వేశ్వరుండే దిక్కు. చెప్పు చెప్పు.

సారం—నందనమహారాజ్యము యొక్క దండనాథుడు వాడు. మహారాజ్యమునకు [illegible] గాక (లేచి) స్వామీ! వందనములు. మీవలన జీవించుట [illegible] గాని [illegible] [illegible] యొక్కడ [illegible].

మాన—ఇంక వదలిపెట్ట రాదు? మన మిరువురము మహారాజువద్దకు పోదము. అప్పటికి [illegible] యంతయు తెలిసెదరు.

సారం—మాళవదేశమునుండి జయసేన కూరసేనులు వచ్చిరి వారెవరు?

మాన—చిత్రాంగి చెలికత్తెలు [illegible] ధన [illegible] నీకక్కరలేదు. రమ్ము.

సారం—చిత్తము. (అని యిద్దరు నిష్క్రమింతురు.)

గద్య—ఇది శ్రీ అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర ప్రణీత

సారంగధర నాటకమునందలి.

షష్ఠాంకము.

శ్రీరస్తు.

సారంగధరనాటకము

సప్తమాంకము.

చిత్రాంగిమందిరము.

(చిత్రాంగియుండ రాజరాజనరేంద్రుడు ప్రవేశించును)

రాజ — అదియేమి కోరగాకాని దేవి యంతఃకరణము కృశియించుచున్నది (చూచి) చేకొనటి కావుచున్నా? సారంగధరునిచే బలాత్కరింపబడినది గదా! అయ్యయ్యో నావలంతే యీమె నిలువెల్ల దహించుచున్నది. (ఆకర్ణించి) ఏమో మాటలాడుచున్నది. ఆమాటలం జాటునుండి వినియెద.

చిత్రాం — సారంగధరా! నన్ను దాయకేమి? చేకొంటిగాక గాసిపడుచుంటే గాని లేమి! నీకే నన్ను కరుణచే గాంచకున్న నిక గతియేది?

రాజ — సారంగధరునియందలి మోహంబుచే గాబోలు నీమె యిట్లనుచున్నది. (యోచించి) కామ కామ సారంగధరుడన్న శిశువుగదా. అయినను ప్రార్థించెనేమో? యేదినిక్కమో యిక్కడనుండియే గ్రహించెదను.

చిత్రాం — సారంగధరా! నీవు నాకు ప్రియుండవుగావా? నీవతి తుంగి బలనొంద సంరక్షించుట లేదా?

రాజ — నన్నుద్దేశించిన ప్రియుండను ఔట్లు గావున నిప్పుడు గాదు నా కుమారుడు సారంగధరుడే కావచ్చును. (కోపముతో) దానివలనంబు బాపిగనాకే నీమెను పరిగ్రహంబు చేసికొంటిని. దానిచే నీబంధకి సారంగధరుని ప్రియునిగా భావించుచున్నది. పంతముతో గ్రక్కున నిప్పుడ యాకరవాలంబున దీనిని ఖండఖండంబులుగా ఖండించి కులంబు నిష్కళంకంబును జేసికొన్నను నిక రాజరాజనరేంద్రుడనా? (కొంచెము తడవు యాలోచించి) త్వరపడనేల? దీని యభిప్రాయము తెలియగా నుండెదను (ఆలోచించి) ఉండవేమి సారంగధరుండన్న యింద్రుడుగాదా? పతిప్రతివదర్శి బాధకుల గోడు ఇంద్రుడాద్యుందు కాపుర నిట్లుచెప్పి యుండవచ్చు కోపముతో ఖండించలేదు. ... వినియెదను.

చిత్రాం—

ఉ. మిన్నను మన్నునున్ గనక మేలిది కీడిది యెంచుకొంతక
న్నన్న కఠాంగ్రముల నడికనంపితి తా గలదంతయున్న్యా సా
త్పన్న మనంచనాదు చరిపోలిన నీనను మోము గోముచిం
తన్న దలంచుచున్న మది నెట్లులఁబాయును బాలిటౌటుక్

రాజ—ఈకాలు నేతలు నడికఁబంపినది నాకుమారుని గాదుగదా! ఏల యూరోందరు?
కొంచెము శాంతించిన దానియంతయదియే తెలియును.

చిత్రాం—

క. మదనుని కేళిదేల్పని తమంబున నిందను మోపి కానవీ
మదములఁ గేరులన్ నడికఁబంపితి భూధవుచేతఁ జాలోపం
గదని పాదుంగు గోసినటు కాయము నీయది యున్న మూరసా
భ్యుదకలు లేకపోయినను గన్నులసైనను జూచుచుందుఁగా.

రాజ—ఔరా! దీనికి నానియందుఁగల యనురాగము వేరె చెప్పవలయునా? ఓసిగ్గఁడి
ఏమి చెప్పనుంటివో యొక్కటియైన దిగఁబడకుండఁ జెప్పుము. ఓ రాజరాజ
నరేంద్రా! కలికి కలవరింపుచున్నదేమో? (తలయూచి) అటులైన నింకను
శాంతి చేసను జూచెదను.

చిత్రాం—

ఉ. అంగజరూపు నుంచుఁ గనకాంగియు హా తనయాయటంచు ర
త్నాంగియు కేద్వనీదు విలయంబునకుం గడు పాలువైన చి
త్రాంగిని నెంచుచున్ బలిమిఁ ద్రాణము కాటితి నీవు చేసు సా
రంగధరా యటంచు నిఁక బాసిము బాసద నిన్ను జూసెదన్.

పావురంబునకై నీవు రాగా నానియందున దలంచక నిన్నుఁ గోనను వలదమ్మ యంచు నీ బంతయు వచించితిని. అదివినక నీ పావురంబును నీయొక్క సైపలువను లాగి కాని నీయందలి కినుకచే లేనికల్లలు కొల్లలుగాఁ జెప్పి నీ తండ్రిచే శిక్షింపఁ జేసితిని. నిన్ను శిక్షింపగా నీతల్లికిఁ బుత్రదుఃఖమును నీపతికి వియోగదుఃఖంబు వచ్చెను గాని నాకుమార సౌఖ్యం బలవడలేదు. అటులే లేకపోవుటయేగాక నిజమెరింగిన నాబుద్ధి మెందలగువారు చిత్రాంగి యిట్టిదని చెప్పుకొనుట కవకాశము కలిగినది. నలుత్రిలో నుఁ దలుసంపులయ్యో యేమిరాయిటులయినను గోరిక కొనసాగదయ్యో. హా సారంగ ధరా శివుసనుమవ సుకలకరీరా! మనిజాజనతా చిత్త విత్తచోరా! రాజరాజనరేంద్ర గర్భపయోధిశశాంకరు! సారంగధరా! వ్యాధజాతకులాధిప్పత సారంగధరా! సారంగ ధరా! నాకోరిక యీకోకమునందు తీర్చకపోయినను నాలోకమందైనను దీర్చుము.

రాజు—(కోపముతో)

ఉ. ఓసి దురాత్మురాల మది నోటమిలేక కుమారుఁ బ్రీతిమై
బూనిల క్రమృత్యుర అన్యతమూర్ వచించితివి గాదనిక
గోవద మక్కుమక్కులనఁ గూలఁగఁ ద్రోబడనుప్పుపాతక
నాపిగలట్టి యాత్ముఁడెడ పాయగ నీవిక నుద్ధరింతునే.

ఛీ! దుర్మార్గురాలా! నిన్ను ఖండఖండములుగా ఖండించి మార్తాండమండలము జూడ గనిపించకున్న నే భూమండలాఖండలుండనే?

చిత్రాం—(తనలో) నేను చెప్పినదంతయు నీయన పొందిరిన్నాఁడు కాఁబోలు! నేనేమిచేయుదును? (ప్ర) నాథా! కర్తవ్య మెవ్వరైన నిచ్చట నుండిరని వచ్చితిరా? లేక కలవరించుచుంటిరా?

రాజు—పాపాత్మురాలా! కలవరించుచుంటినా! ఎక్కడ నేర్చితి వీటక్కులమాటలు.

చిత్రాం—ఆరత్నాంగి నాయందేదేని దోషారోపణంబు చేసెనో- చెప్పరా దేమి?

రాజు—రత్నాంగిమాటలెందుకు? నేను నీమాటలు స్పష్టముగ వినలేదా!

చిత్రాం—వీఁడు మతితప్పిపోయినట్లున్నది. కుమారుఁడు పోయినాఁడను చింతచేత, గాఁబోలు చిత్తచలనంబు కలిగి కనుపడ్డ వారినెల్లఁ జంపదలచిరి. చంపుఁడు. సతికిఁ బతిచేతిలోఁ జచ్చుటకన్న కైవల్యంబును జాగ్రకొనుటకు వేరొండు మార్గమున్నదా?

రాజు—ఓసీ, కులటా! కుమారప్రాణాపహారిణీ! నాకు మతిపోవుటఁబట్టియే నీమాటనమ్మి చెట్టంతకుమారునిఁ జేతులారఁ జంపుకొంటిని. తప్పునకు తగినట్టుగా దానినిఁ గప్పిపుచ్చుటకు నాయందేదో వెతకుచుంటివా! నీ దొంగకులింతకుమున్న గుహ్యమని గోప్యపుట కుపయోగించెనుగాని యింక నక్కరకువచ్చునా.

ఉ. పరమపవిత్రమౌ మరిది భామలకున్ దలకట్టంచు నిన్
బరిణయమైన దాదిగను భార్యలలోపల గౌరవంబుగా
నిరులను పెట్టి కన్నగను విందుగఁ జూచుచు నుంటిగాని యీ
ట్లురమున నేఁక వన్నె ఫలియించెడు నాఁడు తెలుంగనైతిగా.

చిత్రాం—ఓ దైవమా! నా నాథుండు మున్నెన్నఁడెఱుఁగని మాటల ననుచున్నాఁడు. మనసున్నచక్కగానున్న నెంతో ప్రేమగల సన్నిటులాడునా! ఇక్కడ నా కెవ్వరు దిక్కు! ఎప్పుడు నాకెంత్రదుర్భురమువి చేతిలో నప్పగించితివో యప్పుడే నాగతి యిటు గదా. కొట్టినను కోసినను జంపినను మరియేమి చేసినను నతి యెన్నియన్నియుంలే రాజరాజనరేంద్రుఁడే భర్త యనుకొన్నగాని ప్రాణంబులు.

[illegible] ఆత్తయిప్పు డెచ్చెదవా?

సీ. [illegible] భూరిగుణశాంది[illegible] తెల్పిరి [illegible] పెట్టి
[illegible] వార[illegible] నాడు ముద్దుకు[illegible] చిత్రాంగి నీపాట్టు బెట్టి నాడ.

ఓసీ దుర్మార్గురాలా! నీవింతటి దుండగీడ మాటలు [illegible] తెల్లముగ
చెప్పుము.

చిత్రాం — నా కేమిటా మాటలన్నది? మీరిప్పుడు వత్తురా మీపాదసేవనభాగ్యం చెప్పు
కొనలేను గాని [illegible] గాని [illegible].నా
కెట్టితంబు త్రికరణశుద్ధిగా నమ్మినదాన్ని మీరే యిట్లాడినట్లయితే [illegible]
కేమి చెప్పుకొలదు? మీపాదసేవయే నాకుదీరినది కాదో? మీకు
[illegible] దేమియున్నది? అక్కడ పెట్టినాను. ఇక్కడ పెట్టినాను ఇంకేమి
[illegible] ఇంతులకు మీ పాదాల సాక్షి. ఏపాపము నేయకున్న నేనెదను
మీద మీయిష్టము.

రాజ —

ఉ. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

సీ, నీ [illegible] పొమ్ము.

చిత్రాం — మీ కింతకోపముగా నున్నప్పుడు మీచెంత నుండనేల? శాంతించినప్పుడు
వచ్చెదను గాక. (నిష్క్రమించును)

రాజ — ఓ దైవమా!

గీ. అఖిలభక్షణమునకు దప్పి యుదయమైన తనువునకే [illegible] దయను [illegible]
[illegible] గాని యే[illegible] నీ[illegible] యేమి చెప్పగ శక్యంబు కాదెంతయునను.
ఈదుష్టురాలి మాటవిని నాకుమారుని నిష్కారణంబుగాఁ జంపుకొంటిని.

శా. [illegible] నదిమీద [illegible] బూబోడి [illegible]
[illegible] రీతినుండియు [illegible]
[illegible] ధూమిక గర్భ [illegible]
[illegible] కార్యాణంబుగాఁ దోచెడిన్.

తనయా! నిన్ను నిష్కారణముగాఁ జంపించినప్పుడు [illegible]
[illegible] బహుశః [illegible] నీమీద నింద
[illegible] దుర్మార్గురాలికి [illegible] నిన్ను [illegible]? [illegible]

[illegible] నిశ్చయించితి గాని [illegible]
[illegible] పుత్రా! [illegible] నేను [illegible]
[illegible]—

మ. [illegible] రాజస్వామి గావించి నా
[illegible] గణియించుకొనుచు నకటా! సంతోషమొందెంతో [illegible]
[illegible] గాని [illegible] దిక్కెవ్వరేకుండినా
[illegible] నీవెందుకునంచుఁ గ్రూరవనిలో [illegible]
బిడ్డా! నాయట్టి యభాగ్యునికేల జన్మించితివి?
మ. వరగోత్రాధవచంద్రవంశమకుటాం [illegible] రత్నప్రభా
ప్రకరాక్రాంత [illegible] గర్భంబందు జన్మించితి
వకటా! యీదృశమైన కష్టముల నవ్యాజంబుగా నొందు నీ
దకుఁ గాబోలును [illegible] జన్మించవై తేమిరా.
పుత్రా! నిన్ను మరచియున్నను—
సీ. చంద్రికలఁబోలు మందహాసంబు చేత [illegible]
[illegible] బిడ్డరు [illegible]
[illegible] ఏదీ [illegible] నీ [illegible]
[illegible] పుత్రా [illegible]
[illegible]
[illegible]

ప్రాణదైవమా! ఇఁక నేను రత్నాంగి మోము [illegible]? [illegible]
[illegible]? [illegible] రత్నాంగిదేవి [illegible]
నేన—(ప్ర) చిత్తము. (నిష్క్రమించి వారితో మరల ప్రవేశించి)
అయ్యా! ఇదె వచ్చినారు.
రత్నాం—హా నాథా! ఎంతకష్టమెంతకష్టము.
రాజ—రత్నాంగీ!
క. [illegible]
[illegible]
గీ. [illegible]
[illegible]

శర్మిష్ఠ—యయాతియగా పెండ్లియాడిన దావరించితివి.

గీ. అక్కటా భార్యనమ్ముకుండు రేడు । ఒక్క గోడుండు పెక్కుదేశముల నెల్ల
బాలు బెట్టుబోలిరే యాత్రప్రాప్తమయ్యె । గాక యున్న యేలిన నుపకృతంబు-
లాటి—

మ. పతితా యనాథులపాలికెంగారుడు మాపాలిట్టుండు మద్భంధు నీ
తనయుండ్ల సద్గుణుండు జంటు బంటనని చింతిల్లెదె నీ కిప్డు నీ
వింత వాఁడంత దలంచుకోవు సరదం చిత్రాంగి నీవాఁడు నే
న్నా దానాఁడె క్రమేణ కాంతమును గోవిందా యమ్మ దుమ్ముల్లపైన్.

కాంతా! యెట్టిననీరత్నకృత్యంబును జేసితివి.

చ. చొటచొటలరాలు సక్రమవ్రుల్లు క్రోలఁదరంగితరంగిఁ బారగా
దటదటమాటలఁ బరుని ధర్మప్రవీడి రచింప నవ్వ నే
బటబటపండ్లు గీటుకొని పాపవిశారుని జంపఁ బంపితిఁ
గటకట కొండ్లకుండెవ్వరి కన్నులటన్న పదయ్యెరిత్రము.

ఈ రాజరాజ నరేంద్రరూపు మూకుండైన నేను,

ఉ. తప్పకచూచి కప్పురమునోలిఁ ద్యజించినభంగి భామ నే
యొప్పగనమ్మి మూర్ఖతనయుండ నటార్పగ గానకుంటిరే
చొప్పడదన్న నీహితము సుందరి నే వినిపించన్నఁ గాఁడు నా
దప్పరకొలవిందు పడిదీరినగా పెదభార్య దిక్కు గన్.

సుబుద్ధీ! నీ పెచ్చలితో నదనికి నేగుటకై పోచుకొంటివి. తండ్రినైన నేను దానికి
గూడ దోచకైతినిగదా!

సు—అదనికిఁ బోవుటచేతనే నాకు మరింత చింతగానున్నది. ఏలయన.

చ. పడిచెడువాని బందముల నాల్గడుగుల్ పడి యుందువోయి లే
యడుగులు గందువార పదనాంబురుహంబు పెమర్పఁ దద్దయు
న్బడలి తలారులార విపినంబికి నిక్కడ కెంతదూర మం
చడిగెడు పంగ్కని నుడి యూరనివంటను దెప్పై భూవరా.

చ. అడిగిన నేనికొండలను నప్పటి కప్పుడ లోపియిచ్చు మి
త్రుడవయా చీరి నాయనని తోయజనేత్రి సుమీయటుంచెటో
తడబడఁ బల్కు యశ్రువులు ధారలుగాయుధు మాటలేక నే
రదులవ నేర్పునిష్టు బహాశాతిఁ దహింపుచు నుండె నెంతయుం.

నేనునేరుపరుప నందరి నడిగి నాఁడు,

రాజు—హా! కుమారా! శారంగధరా! గుణధామా! యెట్లు [illegible] నిన్ను [illegible] గాంచెదను.

ఉ. కరములు కేరటంచు నెలదాల్పును గూర్చి తపంబొనర్చి యీ
యవనికృపచే నిన్నుగని యన్యుల మధ్యదశంబు నొందు నిం
కను మనంబున దూరపాంబున రంజిలుచుండ జిన్న నా
యన! యిటులింతలోనె కత్తులకుఁబాలుగ నీకునిందచే.

రత్నాం—సోకమున.

ఉ. కరకంఠుండు మెచ్చి కుఱ్ఱని నీకు సౌఖ్యంబు దేయు మదిన్ని రం
తరము వర్ధిలుచుండు బిడ్డని నాకప్పుడి కేశవ్యాదే
శ్వరగాఁ జూపుచుండుఁ బట్టినను నీకండ్రి! కత్తులంబులే
స్థిరపరింతువు తిట్లుతిన్న జనుల జరింతు కొఱ్ఱలమున్.

సన—హా! జీవితేశ్వరా!

గీ. కొడుకుదయుట్ల దోషంబు నీవమైన! వరము కట్టి నీవెటఁ జెవులార వినియు
గ్రక్కునను గుండె బ్రద్దలుగాక యుండె! శిలయొ వజ్రమొ లోహమొ తలప నీది.

సుబు—హా! మిత్రమా! అఖిలారణ్యంబులో

మ. కరపాదంబులు పట్టి ఘాతుకులునిన్ ఖండించునావేళ నీ
కరచేగా భీతిలితో విచారపడితో కాపాడరండందు నె
వ్వరిని నైనడి జీరితో

రాజు— జనకునిన్ శాపాత్ము నేమంటివో

రత్నాం—యరవిందాసన బ్రాతగించుకొను చన్మోయంచు నెట్టిడ్చితో.

ఉ. ఆరసిన రావిచెట్టులకు పన్నిటికంబువులిచ్చి గుఱ్ఱ గో
పురముల చుట్టునుందిరిగి పుట్టలకెంతయుఁ బాలుపోసి శ్రీ
కరులిడినట్టి తాయెతుల గట్టుచుపోదల బృచ్ఛనేని యీ
శ్వర సుతుఁగాంచుటల్ సవతిసత్తిక్రమింగుట కప్పగించదే.

సన—

ఉ. అనుపమరూప సద్గుణము లన్నియు నాపతియాద దూరప
వొనరిచినంత నేమిఫల మర్విని నాలుగునాళ్ళు పోయిగా
మనుజలోక పోలివి రమాకనయా సురసేవకొఱ్ఱ నీ
కనువగుమార్గమున్ తెలియనా నిను నేను [illegible] పెట్టితిన్.

రాజ — కుమారా! సారంగధరా!

గీ. తల్లి గాకుండ కాపరించి యంతలోన। విడిచి యాత్మజ దుఃఖంబు పెట్టి నాకు
వచ్చె ఖేదంబు కలిగించి పోయితోయి। నాకు ఖేదంబు కలిగించు దెవ్వఁడట్టు.

రత్నాం — హా దైవమా,

గీ. కొడుకు కర్ణధారుఁడు గాఁగఁ గొడుకు హితుఁడు। కరము తెరచాప కాఁగ బాహ్యాని గాఁగ
దరఁగ నోడలు నావార్ణ తరణిదుఃఖ। వార్ధి యాయెం జెడి తాఁకింగి కుమారు గాలి.

రాజ — చిత్రాంగి దుష్టురాలని నలువురినోటిలో బడెను గాని నాకుమారుఁడా చిత్రాంగి చిత్రాంగి మాయలచే బావఁడని నాయభిప్రాయము. వాఁడు ధర్మమార్గప్రవర్తకుఁడుఁగదా! అట్టివాని కేమపాత్మ్యమైనను గాపాడక మానరు. కేవలి చెడదు. వాఁడేల రాకుండును? తండ్రీ! సారంగధరా!

సీ. భూపాలనుతులు నీపాదఁగానవచ్చిరి చూడరాకున్న నాతోడు సుమ్మా
కల్యాణిమాయమ్మఁ గని పల్కరించక యుండిన నామీఁద నొట్టు సుమ్మా
కీరవాణిని నీదు వారిని గనకున్న బట్టి నామీంట గన్నట్టు సుమ్మా
మలయమారుతమట్లు మాదిక్కునకు జేర నటులైననను జంపినట్లు సుమ్మా

గీ. కన్నతనలిని మమ్ముల గానకున్న। నయ్యొ గురుపాదయుగళ దప్పినట్లు సుమ్మా
తోడివారల దుఃఖంబు వీడకేయ। కేనిఁ దండ్రి మీయమ్మపై నానసుమ్మా.

సీ. సుకుమార మమఖేర వీఁక రారయ్యచీర నవకంద జనియించు వరయశేమి
నటిబూటక ప్రమాట మరి నాటవిధి దాఁట కీటు చేయ రుచబాయ నెంత కేమి
వినుబాకి పిరికోపి నెలఁగాకిగనదాకి మగదీరమునపారఁ బలుకకేమి
ధృతిమాలి వెతసోలి గతిమాలి క్షితిగూలితిమి గావఁగను శేవఁదీయకేమి

గీ. అఖిలగుణవార సూరిచిత్తాబ్జమార। దర్పకాకారవిజితోగ్ర దస్యువీర
జలధిగంభీర కనకాద్రి సదృశధీర। రార నాకుమార కుమార రారరార.

ఉ. ఎన్నగరాని తప్పిదము లేవొనరించితి నేనటంచు గా
నన్నను జాడరాదనుచు నాదరికేరక యున్నమానము
న్నన్నదు పల్లగెత్తి పలికింతయునాడని యమ్మ కేరి యా
యన్నను కోరకంటఁగను మాత్మజచిత్తమువచ్చెనప్పుడే.

ఏన్నొవిధంబుల నెంత బతిమాలినను రాకుంటివి. నీకపకారముఁ జేసినవాఁడ నగుటచే గదా? అటులయిన వినుము.

ఉ. నీకంబు నిశ్చయం బటించి నీరజనేత్రను గృష్ణకటి నీ
కేగానివట్టిరప్పు నతిచెప్పినవాక్యము నమ్మి నీయెడన్

గాకయున్నదినమ్మ సరసాంగము బండిన కప్పు దప్పగా
నీకిది కొంచెమౌనె శిరమునఁగంటకు పెట్టు ఘట్టునన్.

సీ. భూవరేశ్వరుండీ దాగి కొప్పటిపైబడు మూర్తి రాజ ధం
గిని జయాగాంబు బిందువులు ఖేదముతోడను రాల్చు తల్లి భా
ర్యను కాకగాంటఁ గాంచి హృదయాబ్జమున దయనిల్పలేని నీ
జనకుని మీఁది యాగ్రహము జప్తికిఁ దెత్తువె రాజయుండుకే.

[illegible]—శారంగధరా! సద్గుణాలవాలా!

క. సుతుఁడు దొడఁబాసి పోయెనని శోకమునొందకు తల్లినెన్నుచున్
[illegible] దుండగానిపోయెనని వాయనిచేదనఁ గుందు శోకిత
హీనుఁడు దెసబాసిపోయెనని యంతయు చింతిలుచున్న మిత్రుఁడే
గతిఁగని యూరడించెదవొ [illegible]

సుమం—
యంతకుఁజో చిదారకం.

రాజచంద్రమా పుత్రవియోగదుఃఖ సన్నిపాతజ్వరంబునఁ దల్లడిల్లుచు నేదియో
[illegible] కాని యింక నీకుమారుఁడెక్కడ.

రాజ—నాకుమారుఁడేడేడీ, వాడీలోకంబున లేకపోయినయుపరలోకంబు నందయినను
లేకపోయెనా? ప్రాణంబులను బాసికొని యచ్చటనే కలిసికొనవలెను.

ఉ. మారకారుణ్య శారంగధరపుత్ర! ప్రతికయున్న నీకు రాగదమ్మ
మృతినిగన్న దాని కృతిలోన నిచ్చెర! దళము భ్రష్టుడైన తండ్రికతన.

[illegible] ఘటించవదేని రెండవదిమాత్ర మెటుల ఘటించును.

సీ. సమనీదివ్వాడు డాయకుండిననుని[illegible] డాయంగవేవచ్చియీ
[illegible] దాచెదనన్న నెట్లుపాసఁగుణ గాంక్షించిపైబడ్డ యా
[illegible] గనపట్టి పుణ్యమున నాకంబుదు నీపుండని
[illegible] శిల్పిపావనిరయంబుందప్పదే సుండుటన్.

[illegible]—[illegible] శారంగధరా!

క. గణకులుచచ్చి నీజననకాలము గన్గొని దంశమందు న
[illegible] ఖాత్రికరాయు దపేతుఁడైలని
[illegible] కొల్పుదవరి

[illegible]—
[illegible] గుర్తుకుఁగాని [illegible]

సుమం—
[illegible] గ్రహచారమిదానికే

రాజ—
[illegible]!

రత్నాం — హా! దైవమా, కాపాడవచ్చునని నిలువల్లఁ గాల్చి నీపుత్రదుఃఖమునకా సంతాపమిచ్చితివి?

చ. పరిశ్రమవిద్దనిచ్చినను బంగరుగద్దియ నిల్పవెట్టి యీ
శ్వర యాదిపాకుఁ జెల్లదని వయ్యాఁ గ్రిందఁ ద్రోసివాద రయ
ర్వ్యరవయి మర్త్యాలేరయిన చాలిన మొక్కను చేతులార క్రుం
కుర నురు నీయకుండినను దొల్తదొక్కటె యేడుపాఁగదా.

రాజ — ఓవిధీ! ఏదుఃఖమైనయిన సహింపవచ్చునుగాని యీపుత్రదుఃఖము సహింపఁ జాల. కావున నన్ను జంపి పుణ్యంబును గట్టుకొమ్ము, యేమియింక నుజంపకుంటివి!

ఉ. మానినిమాటనమ్మి సుకుమారుని పీడినట్టి యీ
హీనుని రోసియా మెసవకీకరణిఁ బ్రతికింపుచుంటి రా
కూనను ముందుకాఁదగిన కొమ్మను ద్రుంగినయట్టిరీతు నెం
దేనియుఁ గాఁతచేత గలదే తలకొట్టులమాంరితే గదా.

కుమారునిఁ జంపుకున్న దీని కేమృత్యువు లేకయున్నది.

ఉ. చల్లని నీడనిచ్చెడు కుజంబును గూకటివేరు తోడుతన్
చెల్లునఁ జెల్లగించి పృథివిస్థలి మోడు గదల్పలేని పెం
దల్లడమైన గాలిగతి ధరణి మరు ప్నరు ద్రుంగి యాఁకమన్
భిల్లిక ద్రుంగలేనయితి పేరికఁ బెద్దగనేల మృత్యువా.
హా! తండ్రీ! శారంగధరా!

క. సుస్థితి గతాయువనునుడి! సుకుమారుఁడ నీయెడలను చూపట్టెఁగదా
యిక నారుడఁ బాపట్టును! యకటా! పాపిచిరాయువనుమాత్రయిటుల్,

సుబు — ఈచందమున్నటులంబున కొట్టివిపత్తుమాడినది. ఈవంతకంతకు నధర్మమగుచా క్రియము. ఓసుబుద్ధి! హితుని నక్రమముగాఁ గోల్పోవుటచేగాక యధర్మ ప్రధానమయిన యాదేశంబున నెట్లుందువు? ఎటులయిన మరణించినీమిత్రుని గలిసికొందుము.

మ. హితుఁడనన్యాయమును గొలఁ జచ్చెదనయా యెందేగితంచమ్మయెం
బితయున్నిద్దగ నిద్దపాగిరి త్రవక్త్రకొరత్తాగాలేక యా
పతిలోకాలఁ బొక్కుచుండె నమనా నర్యంబిఁకేమించు నీ
కృతమైనంతమలెన్ సుబుద్ధియును నిప్డే తండ్రికాపద్దయా.

(నమస్కారములు)

రాజ—(ఖడ్గమును బట్టుకొని)

మ. హితమూర్తీ బల్కితి యానుబుద్ధివము శ్రీరంగస్వామియందె సం
స్తుతచారిత్రు సముగ్రతుదివ్యచరిత్రుం బంచ కాలించ నే
నుతశీలాప్త సుశోభకాపాటి యస్తోకప్రభుం దాకృతీ
కృత విద్యాంసవచన్సుం జూతులందు శ్రీదేవం బుద్భాఖడ్గమా.

(వరుకొనబోవును)

రత్నాం—(ఖడ్గమును బుచ్చుకొని) నాథా! మీరు మరణించి పుత్రదుఃఖంబునకు దోడుగాఁ బతివియోగదుఃఖంబు మరియొకటి తెచ్చి పెట్టెదరా? త్వరపడక నిలువుఁడు.

రాజ—ఓ కాంతామణీ!

ఉ. పలువలుగట్టువేళ నవభృత్యమాలుం దినువట్ల భూషణం
బులఁగయి సేయు కాలముల ముందుగ నెవ్వని నెమ్మి గాంతునో
తలకుగ నట్టియాత్మజుఁడె తాదివిక్షన ముందు కాలగా
నిలిచిన కొడుమాడ్కి నెటునిల్వఁగనోపుదు నక్కటక్కటా.

కవ—హా! దైవమా! ఈదుర్భరచింతా సాగరంబునకు దరియేలేకపోయెనా!

ఆ. ఎన్నియేండ్లు మనిన నీదేహ మొడుగుటే। ధ్రువము చావు సృష్టితోడ నుంటఁ
గాని మంచిచెడ్డ గాంచి చచ్చుటయేమి। గాంచకిల్లుటొకటి గాదు సగము.

అందు వధర్మమృత్యువత్యంత సంతాపాస్పదంబు.

ఉ. సుమమాలఁ దాచి చందమునఁ జూడఁగ నువ్వులదైలమట్టు నిం
ధముల హిరణ్యరేత సుని మాడ్కినిఁ గాంస్యపు ఘంటలందు నా
దమునగతి సర్వమందు గలదైవము పాపము మండిపోవు నీ
సమయమునన్ బయల్పడుచుఁ జయ్యన మమ్ముల బ్రేమ గాంచుమా.

గీ. ఎప్పుడు నాథు దైవముగాఁగ నెంతు నేని। వేదశాస్త్రంబులు నిజమై వెలసెనేని
ధర్మమార్గము దైవంబు దనరు నేని। పతిని వీక్షించు భాగ్యంబు వచ్చుగాక.

మాత—(సారంగధరునితో బ్రవేశించి) దీర్ఘసుమంగలివి గమ్ము. పరమపతివ్రతా శిరోమణివైన నీకలభ్యం బెయ్యది?

రాజ—మాయాతీతాలించి కరుణచే నొసంగిన మహాత్మా వందనంబులు.

(అందరు నమస్కరించుచున్నారు.)

మాత—అందరికి శుభంబగు గాక.

సీ. పరకాంతలను మాతృభావముఁ జూచువాఁడు కలనైన బొంకులాడనివాఁడు
కీడుచేసిన వారికిఁ జేయనివాఁడు ప్రాణులందు సమబుద్ధిఁ బరగువాఁడు
పరులబాధల గాంచి పరితపించెడువాఁడు తమ్ము కేలు చూపించుకొనని వాఁడు
పదిమంది యాపన్న పనులనర్పెడువాఁడు వృజినంబునకెపుడు వెరచువాఁడు

గీ. అట్టి పారంగధరుఁడు మీ కాప్తుఁడౌచు, నీకు బతి నీకు మిత్రుండు నెమ్మి మీర
గాంచుడీ మీరు రత్నాంగి హస్తగతేంద్ర, సోమసుముఖగరీయసౌంగి సోమసుబుద్ధి!

రాజ—ఏమి మా భాగ్యము. మేము చేసిన దే పుణ్యము. మావలె మరియొక్కరెవ్వరు
చేయరు.

గీ, కాదుకుమడి పెనటంచేయు ప.ె.యుసుంధ్య, వానిఁజూపించి బ్రతుకింపవచ్చినారు
గగనముం బెడుగుంటలఁ గాలుచున్న, ధరణమూర్వ్యఁగడపవానవచ్చినట్లు.

పౌరం—జననీజనకులారా! నమస్కారములు. మిత్రమా! కుశలమా? ప్రియురాలా!
శుభంబా?

రాజ—

ఆ. రారముద్దులయ్య రారచక్కనిచుక్క, రారచిట్టిపాప రారకుర్ర

రత్నాం—

రారచందమామ రారనవ్వులయిక్క, రారకన్నతండ్రి రారబిడ్డ,

(దగ్గరకుఁ దీయుచున్నారు)

కన—

గీ. శ్రీలుగలవారలొక్కింత కాలుద్రొక్క, నందరే మేమనుచు వత్తురద్దబడడా
కంటు దైవోపహతులను గాఫ్చుతన్ను, కొనుచువారిలో వార లేకుండవలయు.

అటులుండ నీచాచంయమీంద్రుఁడు కేవల కరుణారసదృష్టిని మిమ్ము బోషించె.
ఈయనకు నమస్కరించుటకన్న మనము తిరిగి చేయునది లేదు.

సుబ—మిత్రమా! (కౌగలించుకొని)

చ. కనులకు దప్పిదాఁకి కొడిగన్నద కొక్కొద గాఢమిరపఁ జ
చ్చిన తను పెద్దలందరకు తేరినయట్లుల సంతసించుచుం

[illegible] చేయకుండ నాయందు దోషము లున్నట్టే యీ
క్రమముగ గనుపరిస్తిని దోచెదరు నద్దుదయింత యంతటిది.

సారం.—తండ్రీ! నిన్నిట్టి గాఢ్యముతో విన్నవించుకొందును.

రాజు.—నీవిట్టి బిలువుమనిరమ్ము.

చిత్ర.—చిత్తము దేవా! (విస్తృతమైన మరల చిత్రాంగితోఁ (ప్రవేశించి) ఇకె వచ్చి
నారు.

చిత్రాం.—(తనలో)

ఆ. తలిదండ్రులనుచు నెరుగక్కన్న మనగున్న, ధర్మదాక్షిణ్యంబు దలఁచకుండఁ
గాక వారివెల్ల గలిగించఁగోరుటకన్న, బందకోదగోఁతఁబడుటమేలు.

ఉ. ఎట్టులసాధు చేయుదు మరెట్టులఁ బుత్రుఁ బుత్రుగాంచు నిం
కెట్టుల నిగ్గుదేర తలపోసితి యేమని కల్పింతు నా
కెట్టులఁ జెల్లునీ వనునంతయు చిత్తముకమ్మియున్న మ
న్నట్టులె ప్రాణమేమి తలపావని మీ నిలువెల్ల నిండెగా.

ఉ. మాతృసమానవయ్యు నభిమానము వీడి కుమారుఁ గోరి స్త్రీ
జాతికినెల్ల ధాష్ట్యముఁ దెచ్చితిని దాఁకలు మించుకాక నే
నీతలఁ గంటిఁ దెచ్చితిని నీమనియుండుటకన్న నట్టిగాఁ
జేతులు మొక్కుచూపిరోని చెచ్చరజచ్చుటె దొడ్డకార్యమూ.

ఆత్మకార్యమాత్రము యుక్తమయిన కార్యము ఒకవేళఁ దలఁచినా తెలియుగా తప్పుగచేసినను బశ్చాత్తాపంబునొంది యెవరికి గీడునొనరించితినో వారిని మన్నింపుఁ డని కోరుట యుక్తము. కావున మన్నింపుమని సారంగధరుని వేఁడెదనుగాక. (ప్రకాశముగా) తండ్రీ సారంగధరా!

ఉ. నన్నుఁ గుమారుఁ గోరదగునా జననీ యిదితప్పు తప్పటం
చెన్నివిధంబులో హితము నీవువచింప గ్రహింపకుంట గా
కన్నరబాధతో మృషలనెంతయుఁ జెప్పివధింపఁగంటి నే
నెన్నగ దుష్టురాలవరికుంచఁగ నాచిత [illegible].

రాజు.—ఇంకేమి! ఇందు నీతప్పేమున్నది.

శా. ఎవనిని ధర్తగాయుదయ నీప్పితమున్నదిగాదా [illegible]
దత్తులగ నీతగ్గోరితివి దండ్యాత్మకాత్మ పరస్పరాము రా
గవతుల మిమ్ము చేయవడగా నొనరించెను మధ్య చేరియే
ప్రవియఁదే వాఁడె వీఁడనుట దండ్యము దండ్యఁము మాఁతి కుడిగన్.

నన్న—(ప్రవేశించి) నిత్యనూత్న సుద్దా దంపత్యందత్తు. అనవరతము శాశ్వతము చిరాయం బుగాc జరిగించెదరు.

ఉ. ఎన్నియొ యున్న బాధలను గాంతమునేమియు గన్నవారము ధరణీనాథ మీర్యు
గోటిమాటలేల కూరటూర్ గాల్చిరో! పెండ్లిచేయవలయును చేయవలదు,

సేయగాcజేసిన వారొంద చెప్పిరండు మాటలున్నవి.

ఉ. పట్టపగలె కనులుగట్టిగా మూసుకొని గాలిగాము నల్లతేలు గాని
యంచు శేషదమటుకన్న గంతకు దగిన బొంత దొరుక దన్నారేను.

రాజ—పుత్రవతియైన భార్యయుండ మరియొక్కదానిని గట్టుకొన్న నాకట్టిదనలcదెట్టి నీచమనస్కైన వాత్రుడే.

గీ. అప్పుడు మీరందరా ఘూర్జరావనీశ! ప్రశ్నలను సత్రువులందు భావములు
గములc బోవి వట్లుంటిరిగాని సుంట! బెట్టి గంటువాంఛించితి వృద్ధులాట.

మాన—రాజచంద్రమా! నీకుమారు వక్రముంబుగాc జంకుటంబలిగవి వగచదటు. అది యంతయుc గర్మవశము. నీతప్పుకాదు చిత్తగించితే చంచనుచేదంబులు భారతంబును సాంతముగ వినుము. అది సంస్కృతభాషయం దుండుటచేత సర్వజన గ్రాహ్యము గాకున్నది. కావున నీవన్నయభట్టారకుని చేసాంధ్రీకరించcజేసి త్రిలింగదేశమునకుపకార గౌరంబొనరింపుము.

రాజ—ఆర్యా! శబ్దానుశాసన బిరుదాంకితా!

ఉ. నిగమము లాగమంబులను జేర్చితి చెప్పుడిగాక ధర్మమా
ర్గగతుడవైతి నీకు సమానమనుకృతముచేత వి
న్న గురునిగాcగ నోచితి మహానకథామృత పూరభారతం
బొగిc దెలిcగించి మమ్ముc బ్రమదోదధిc దేల్పవే కోర్కెనల్పవే.

నన్న—

శా. సాక్షాద్విష్ణుcడు బాదరాయణుcడు వాచా ప్రౌఢిలోక ప్రియా
పేక్షcబోc జేసిన భారతాఖ్యనిగమం బేయాంధ్రముగా జేయcగా
వశత్వంబును గంటిచేయుటకు నేనెవ్వ శక్తి యున్నంత
[illegible] ధరదాసోదాత్తిక భూపా.

రాజ—(తనలో) ఇంత నాయభీష్టంబు నెరవేరినట్లే కాని నాహృదయము రాజ్యమేలు
వలయును.(ప్ర) ఉదారా! సారసగ్రహరా!

ఉ. [illegible] వింధ్రసుఖంగిని వైభవంబులు

జ్ఞానుఁగ గంటి నీరంబు నాకిఁ గోరిక గల్గదింకమీఁద
గాలము జెల్లిపోయెఁగదఁ గాలనిరోగలఁ గాంతుఁ జెంతమీఁద
కాలిభవంబ నీయనాఁ జొచ్చెదమాద ధరిత్రి నేలుమా.

శారం—

ఉ. మీసలమైన లేఖయని మేదినిసౌఖ్యము లిప్పియంచు నే
నాశించి దైవమెక్కడని నాయముననుందును నిచ్చలట్టి నా
కీ సుఖరాజ్యమేల ధనమేల గణింతునె వాంఛితంబిపై
నాసయువందు గాంచు జనకా విధి మీరితినంచు నెంచకే.

శాశ్వత బ్రహ్మానంద సౌఖ్యంబునిచ్చెడి తపస్సుఖంబు లనుభవించుటకు నాకు;
సాధ్యపడు. కావున నేను మత్స్యనాథుని వెంటవరిగెద.

రాజు—చంద్రా ! నిన్ను విడువజాలను. నాకెట్టు మాదివసు నీవొక్కడవే పుత్రుఁడవు
పిల్లను నేటితో నిబాఢవారియందు నిరాశను జేసెదవా ? ఇంతియేగాక.

సీ. షడ్రసాన్నములెను చవులారదినుచుండఁ గందమూలాదులఁ దిందువయ్యా
ర—తులలేని పట్టుపల్వలు మేనఁగట్టంగ నారచీరలు గట్టుదయ్యా
క—పునవందనపు పూతలను మేనఁ బూయంగ బూది యొడలనిండ బూయుదయ్యా
చి—స్వర్ణసౌధములలోపల మేన వసియింపఁ గాంతారమందు వసియింతువయ్యా

సుబు—

గీ. మృదులశయ్యాతలంబుల మేనునత్తు । మిల్లరానేల పైనత్తు మిల్లెదయ్యా

రాజు—

అకట మేమిట్లు సౌఖ్యంబు లనుభవింపఁ గష్టపడనీకు వ్రాఁతేమి కానవయ్యా

శారం—మీరేల నన్ను నివారింపఁజేసెదరు ? నేను బోయెదను.

గవ—మనోహరా ! మాప్రియురాలిని వశ్యము చేయుదలంచి యేగుమంటిరి ! నాక
ది సంగీకరింపుఁడు.

సుబు—మిత్రమా ! నేనును మీతో నడువవలసినవారమే.

నన్న—సారంగధరా ! నీజననీజనకులు ఋణముఁ దీర్చుకొనుము. వారియాశాభంగము
చేసెదవు ! జ్ఞానసంపన్నుఁడై రాజ్యముఁ జేసిన జనకుని యెఱుంగవా ? నామాటవిని
నటుసుండుము.

మీన—సారంగధరా ! ఈసన్నయభట్టారకుని వచనము పెడచెవిఁ బెట్టఁదగినది కాదు
నీకవశ్యంబు గాఁదర్కము. నేను నీ యభిప్రాయముతో నేకీభవించి నాను
నీవిచ్చటనుండుము.

శారం—అయ్యా ! మీయాజ్ఞను విడువజాలను మిమ్ము వందనమొనర్చి వేడెదను

క. చింతభూతాక్షరంబు వరగుదేవా ! మిచ్చినట్టివరమింటి నెలమిజ్ఞాన
జ్యోతిచ్చిన మాకారాజ్యరాట ! నేనునేమువరు నోఁచ నేమినేను.

మీన—లోకేశా! నీయుత్సవచిహ్నమ్మిదె నన్ను సందర్శించినఁ జెప్పెద నప్పుడు.
రాజ్యంబును ధర్మంబుగాఁ బరిపాలింపుము. ఇందులకుఁ దప్పిన గురుపాదంబు లందుప్పినట్లేసుమీ! రాజా! నీకుమారునకుఁ బట్టాభిషేకమహోత్సవ మొనరింపుము. నేను వీక్షించి పోయెదను.

రాజ—చిత్తము మహాత్మా!

మీన—ఈసమయమున మీయభీష్టములు వేఁడుఁడు తప్పకొసంగెదను.

రాజ—మీకరుణ పరిపూర్ణముగా మాయందుండఁ గోరఁత గోరంతయును లేదు. అయిన నిట్టు దయసేయుఁడు.

ఉ. స్థిరుఁడు ప్రాణముంగలిన చానను జేకొనకుండుఁగాత

చిత్రాం— ధ

స్త్రవిడిచి యన్యవింగలియ దారలుగోరక యుండ్రుగాత

సారం— శా

త్రవులకుచైన నిందలు వృధాకలపైఁ బడకుండుగాత

మీన ధా

గ్యవశము చేతఁ బావనుడుగంటుచుఁ బుణ్యము నిల్పుగావుతన్.

మీన—అట్లొసగితిని. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

గద—ఇది శ్రీ అష్టావధాని విష్ణుభట్ల సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర ప్రణీత
సారంగధర నాటకమందలి
సప్తమాంకము సంపూర్ణము.

మహాకవి కాళ్ళకూరి నారాయణరావుగారి

మావద్ద సిద్ధముగానున్న ఈ నాటకములు

చింతామణి ర 1

ఆసేతు హిమాచలము వరకును వ్యాపించి, అఖండ యశస్సు నార్జించి అనేక చింతామణులం బుట్టించిన అసలు చింతామణి.

పద్మవ్యూహము ర 1

బహురసవంతమైన భారత నాటకము అభిమన్యుని యుద్ధఘట్ట మిందు అత్యద్భుతముగా వర్ణింపబడినది చదివిన కొలది చవులూరి శరీరము పులకించి మనము పరవశ మగును అక్షర నిశ్చయము?

వరవిక్రయము ర 1

వరవిక్రయ మనగా:— వర్తమానకాలమునందలి వరశుల్క పిశాచముపై బ్రయోగింపబడిన వజ్రాయుధము! పాతకులపాలిటి భగవత్ప్రసాదము. వరశుల్కముల వైఖరులు - మగ పెండ్లివారి మారాముళ్లు - ఆడుపెండ్లివారియవస్థలు చదివిన చట్రాయిగూడ నీరగును.

మధుసేవ ర 1

మధుసేవ యనఁగా:— మనదేశమున కిప్పుడు మహత్తర శత్రువై యున్న మద్యపానముపై బ్రయోగింపబడిన మారణాస్త్రము. కడుపు చెక్కలగు హాస్యరసమును కన్నీరు మున్నీరగు కరుణ రసమును సర్వత్ర పొంగి పొరలుచుండును. ఇట్టినాటక మిందివరకు పుట్టలేదు

చిత్రాభ్యుదయము ర 1

సరసమై, సభ్యమై, శ్లాఘ్యమై, సత్యమైన సారంగధర నాటకము. ప్రతి పద్యమును బంగారు తునక, బహుచిత్రము, బహు చోద్యము.

శ్రీ సత్యనారాయణ బుక్కుడిపో, రాజమండ్రి.

UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY
HYDERABAD (A.P.)

[illegible]

DATE DUE

DURATION OF LOAN - Not later than the last date stamped below, failing which fine as per Library Rules will be charged.

UNIVERSITY OF HYDERABAD

L I B R A R Y

HYDERABAD (A. P.)

1. Books / Journals should be returned on the due date.

2. Borrowers are responsible for every book / journal taken by them and will be expected to pay for any book / journal damaged, defaced or lost.

Help to keep the book fresh and clean